

**Sosyoloji Derneği Adına
Sahibi, Genel Yayın
Yönetmeni ve Yazı İşleri
Müdürü/General Director**

Birsen GÖKÇE

Editörler/Editors

**Ayşe GÜNEŞ - AYATA
Nilgün ÇELEBİ
Ali ÇAĞLAR**

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan eserlerden alıntı yapılması halinde kaynak belirtilmesi yeterlidir. Sosyoloji Derneği'nin yazılı izni olmadan eserin tamamının kullanılması, görsel veya işitsel malzemelerle çoğaltılması hiçbir surette yapılamaz.

Not: Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların içeriğinden ve tartışılan düşüncelerden yazarların kendileri sorumludurlar. İleri sürülen görüşler Sosyoloji Derneği'ni bağlamaz.

**Yazışma Adresi: Mareşal
Fevzi Çakmak Cad. No: 9/7
Nur Apt.
Beşevler/ANKARA
E-mail: acaglar@hun.edu.tr**

Sayın Okurlarımız,

Sosyoloji Derneği, ülkemizde yaygınlaşması geciken sosyoloji mesleğinin gelişmesine katkıda bulunmak ve bilimsel etkinlikler yoluyla toplumbilimciler arasında birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirerek haklarının korunmasını sağlamak amacıyla 1990 yılında kurulmuştur.

Toplumsal değişim sürecinin hız kazandığı günümüzde; nüfus artışı, kırdan kente-doğudan batıya göç olusunun yarattığı çeşitli sorunlar; işsizlik, kentleşememe, yetersiz eğitim, bölgelerarası dengesiz gelir dağılımından kaynaklanan terör, kaba kuvvetin çeşitli sektörlerde mafya ve çeteler halinde örgütlenmesi ve bu doğrultudaki nice sorunlar, insanımızı ve doğal olarak toplumumuzu bunalımın içinde yaşamaya tutsak etmiştir. Büyüyen sorunları çözmesi beklenen siyasal ve yönetsel kadrolar toplumsal değişimi izlemeyen, toplum yapısını tanımadan politika ürettikleri daha doğrusu üretmedikleri için çözümsüzlük içinde bocalamaktadırlar.

İşte amacımız, ülkemizdeki çeşitli sorun alanlarına ilişkin bilgileri bilimsel araştırmalarla ortaya koymak, çözüm önerilerine ışık tutarak sesimizi duyurmak ve siyasi kadrolarımızı bilimsel birikime dayalı politika üretmeye davet etmektir. Bunun bir başka boyutu da meslektaşlar arası iletişim ve etkileşimi arttırmaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek ve çizdiğimiz hedeflere ulaşmak için bir yayın organına sahip olmak, yaşamsal bir zorunluluk haline gelmiştir.

Derneğimiz bu amaçlar doğrultusunda; ülkemiz sosyal bilimcileri arasında iletişim, bilgi akışı ve paylaşımını arttırmak, bilimsel araştırma sonuçlarının daha çok kişi ve kuruma kısa zamanda ulaşmasını sağlamak, akademik çalışmalarda bir standart oluşturmak ve Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaları uluslararası literatüre taşımak için hakemli bir dergi çıkarmaya karar vermiştir.

Umut ediyoruz ki **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, meslektaşlarımızın arasında ciddi bir biçimde eksikliği gözlenen kaynağa ulaşamama sorununu ortadan kaldırarak birbirlerinden yararlanmaları için bir zemin oluşturacaktır.

Dergimiz, her sayıda hakemlerin onayından geçmiş makalelerin yanında Dernek adına yapılmış bir araştırmayı da sizlere tanıtacaktır. Bu sayıda, Derneğin Başkanlık Aile Araştırma Kurumu adına yaptığı 'Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü' adlı çalışma hakkında hazırlanan bir özet sunulmuştur. Ayrıca gelecek sayılarda yer vermeyi planladığımız kitap tanıtımı konusunda da katkılarınızı bekliyoruz. Dergimizin elinize ulaşmasında emeği geçen 'Editörler Kurulu'na, bu sayıda makaleleri hakem olarak değerlendiren kıymetli hocalarımıza teşekkür eder, elimizde olmayan hatalar için hoşgörünüzü diler, eleştiri ve katkılarınızı bekleriz. Dergimiz uzun ömürlü olsun.

Saygılarımla,
Birsen GÖKÇE
Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa/Page

H. Neşe ÖZGEN

Yerelin Otoritesi, Merkezin Demokrasisi:
Şırnak-İdil'de Kalkınma Projesi Önerisi..... 1

Zülküf AYDIN

Evaluation of Social Development Projects:
Can There be a Single Model?..... 32

Tahire ERMAN

Farklılaşan Kırsal Kökenli Cemaat, Değişen Gecekondu:
Bir Etnografik Araştırmanın Gösterdikleri..... 44

Zafer CİRHİNLİOĞLU

'Modernleşme', 'Post-Modernizm' ve Siyaset..... 60

H. Bayram KAÇMAZOĞLU-Hasan ŞEKER

Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından
Gelen Öğrencilerin Türkiye ve Kendi Ülkeleriyle İlgili
Gözlemlerine Dayanarak Ortaya Koydukları Sorunlar:
Atatürk Üniversitesi Örneği..... 86

Esra BURCU

Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına
İlişkin Bir Çalışma..... 105

Sosyoloji Derneği

Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın
Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü..... 137

Sosyoloji Derneği'nin Araştırma ve Yayınları

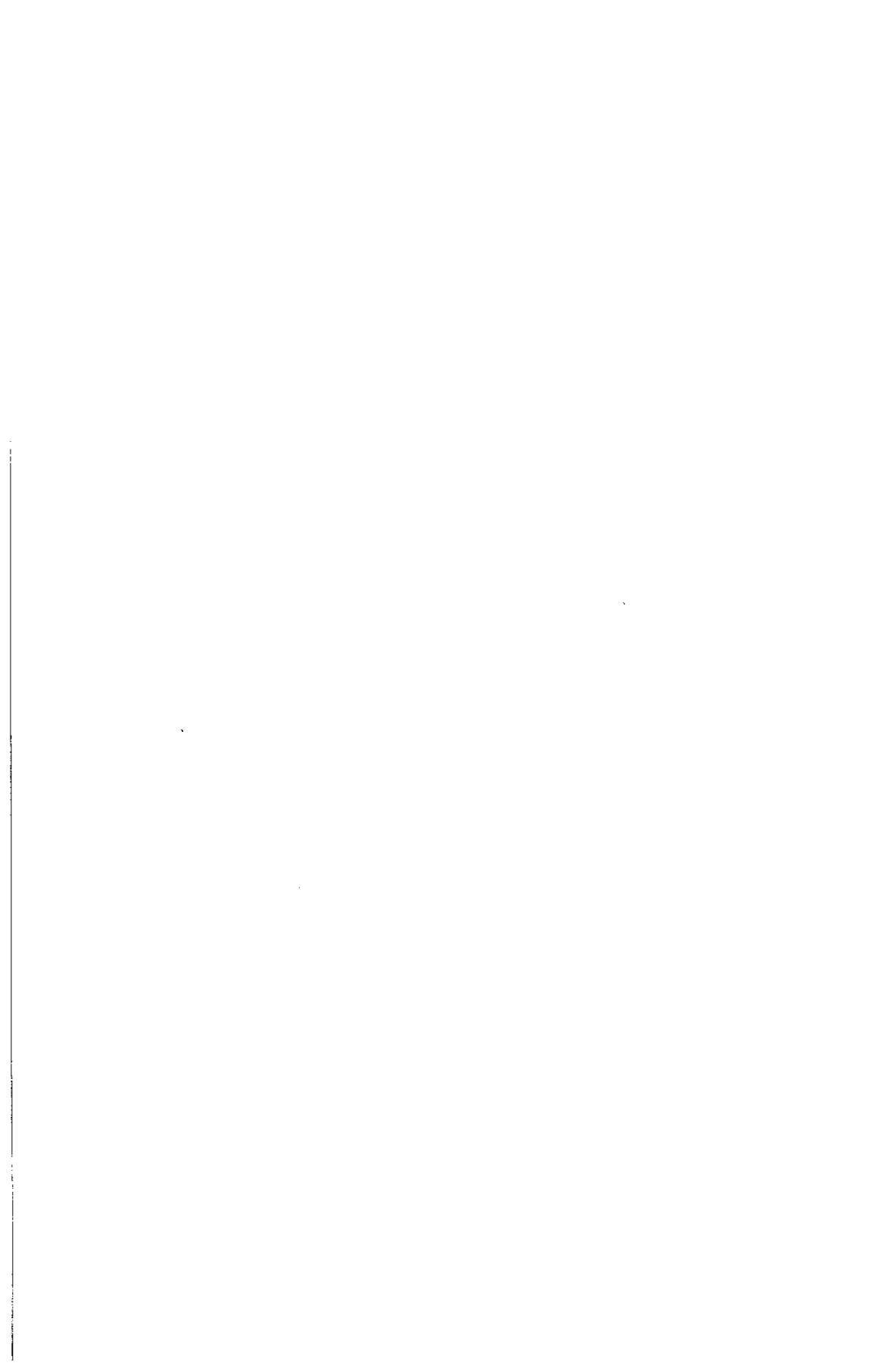
TEŞEKKÜR

Dergimizin bu sayısına, gelen makalelere hakemlik yaparak katkıda bulunan ve adları alfabetik sıra ile aşağıda verilmiş olan meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Editörler Kurulu

Feride ACAR (ODTÜ)
Bahattin AKŞİT (ODTÜ)
Sencer AYATA (ODTÜ)
Yeşin ARAT (B. Ü.)
Ali ÇAĞLAR (H. Ü.)
Nilgün ÇELEBİ (A. Ü.)
Yıldız ECEVİT (ODTÜ)
Mehmet ECEVİT (ODTÜ)
Sema ERDER (M. Ü.)
Birsen GÖKÇE (H. Ü.)
Nevin GÜNGÖR (H. Ü.)
Selim HOVARDAOĞLU (A. Ü.)
Tülin İÇLİ (H. Ü.)
Sibel KALAYCIOĞLU (ODTÜ)

Kayhan MUTLU (ODTÜ)
Ülgen OSKAY (E. Ü.)
Halime OYGUR (H. Ü.)
Ayşe ÖNCÜ (B. Ü.)
Elisabeth ÖZDALGA (ODTÜ)
İnan ÖZER (H. Ü.)
Cihat ÖZÖNDER (H. Ü.)
Ahmet SALTİK (TKV)
Önal SAYIN (E. Ü.)
Nükhet SİRMAN (B. Ü.)
Ercan TATLIDİL (E. Ü.)
Mahmut TEZCAN (A. Ü.)
Hamza UYGUN (H. Ü.)
Muharrem VAROL (A. Ü.)

YERELİN OTORİTESİ, MERKEZİN DEMOKRASİSİ: ŞIRNAK -İDİL'DE KALKINMA PROJESİ ÖNERİSİ*

H.Neşe ÖZGEN**

ÖZ

Bu araştırma, Şırnak ili İdil ilçesinde kalkınma ivmeleri, mevcut yapısal sorunlar ve çözüm önerileri geliştirmek üzere, Temmuz-Ağustos 1997'de İdil merkez ilçe ve 21 köyünde (19 köy ve 2 mezrada) gerçekleştirilen bir alan çalışmasına dayanmaktadır. GAP'a ilişkin tüm toplumsal politikalar, sürdürülebilir insani gelişme hedeflerine yönelmektedir. Bu politikalar temel olarak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı üzerine oturmaktadır: katılımcılık, kalkınmada eşitlik ve adalet ve insan kaynaklarının geliştirilmesi. Bu üç ana eksenden mahrum bir kalkınma programı yeterli bir biçimde sürdürülememekte, insan faktörünü hesaba katmayan ve salt ekonomik hedeflerin tespiti ile ilerlemeye çalışan politikalar, soluksuz ve yetersiz kalmaktadır. Çalışmada İdil'in sosyo-kültürel yapısı ve ekonomik potansiyelleri değerlendirilerek, uygun kalkınma yöntemi belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca GAP ile başlamış bulunan Bölgesel Kalkınma sürecine İdil'in hangi özel koşullarla dahil edilebileceği incelenerek önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Politikaları, Tarımsal Kalkınma, Yoksulluk Kültürü, Kürtler

ABSTRACT

THE AUTHORITY OF THE LOCAL, THE DEMOCRACY OF THE CENTER: A PROPOSAL FOR THE DEVELOPMENT PROJECT IN ŞIRNAK/İDİL.

The present study is based on a field research carried out in 21 villages (19 villages and 2 sub-villages, and the town center) of İdil/Şırnak province throughout July and August 1997. The main purpose of this research was to specify the structural problems of the region and to suggest solutions to these problems on the basis of the development agents. More specifically, the present research held a three-fold course: to identify İdil's socio-cultural structure, economic potential to specify a suitable development plan, and to find out the ways for the articulation of İdil to GAP (SEAP)'s Regional Development Program.

Key Words: Regional Development, Politics of Development, Agricultural Development, Culture of Poverty, Kurds.

* Bu çalışma, Sosyoloji Derneği Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

BİRİNCİ KISIM: NÜFUS VE NÜFUSA AİT BİLGİLER

1- NÜFUS HAREKETLERİ VE GELİŞİMİ

İdil (Hazak) 1924 yılına kadar köy statüsünde olup, 1937 yılından itibaren Mardin'in ilçesi haline gelmiştir. Yüzölçümü 1224 km² olan İdil 1990'dan itibaren de Şırnak iline bağlanmıştır. İlçe nüfusunun gelişimi 1940'dan itibaren şöyle açıklanabilir.

1. İdil İlçe Merkezi ve Köylerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

Gerek yerleşim birimlerinin nüfus artış ve azalışlarında gerekse toplam nüfus dalgalanmalarında sağlıklı bir hesaplama yapılması mümkün görünmemektedir. Bu durum salt İdil'in değil tüm Bölgenin hatta Türkiye'nin önemli bir problemi. İdil'in şu andaki nüfusunun 15000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nüfus sayımında yanıltıcı verilerin en önemli nedeni saklı nüfustur. Gerek imam nikahı ile evliliklerin sonucu kayıtsız kalan nüfus gerek doğum ve ölümlerin zamanında tespit edilememesi ile mükerrer nüfusun ortaya çıkması ve yörede çocuğa verilen değerle ilgili olarak kayıttan kaçınma veya tespite kayıtsız kalma, nüfus kayıtlarının güvenilirliğini zorlayan en önemli etkenlerdir. Ayrıca son 15 yılda Bölgede hem kırsal alandan ilçe merkezine (yatay göçler) oradan da ülke içine ve dışına göçler ve hem de kırsal alandan doğrudan ülke içine ve dışına göçler (dikey göçler) de nüfus kayıtlarını zorlamaktadır. Yine de eldeki verilerden genel durum eğilimlerini çıkarmak mümkün olacaktır.

Görüleceği üzere İdil'in nüfus profilini köyler ve ilçe merkezi olarak ayırmak gerekir. Zira kırsal alandan ilçe merkezine göç ile merkezin nüfusu aynı oranda artmamaktadır. Köylerde 1940-45 yılları arasındaki nüfus azalmasının nedenlerini ilk Hıristiyan göçü ve Müslüman nüfusun henüz yerleşik olmaması ile; 1955-60 yılları arasındaki azalmayı, dışarıya ilk işçi göçü ve yatay göçler ile; 1970-75 yılları arasındaki azalmayı eğitim, daha iyi ekonomik şartlar vb. nedenlerle oluşan yatay göçler ve Süryani nüfusun hızlı dış göçleri ile ve 1980 sonrası azalmayı ise Bölge içinde cereyan eden koşullar nedeniyle iç ve dış göçlerle açıklayabiliriz. İlçe merkezi için ise daha farklı bir profil çizilebilir: Köylerde 1940-45 döneminde görülen azalma, merkezde 1945-50 yılları arasında cereyan etmektedir. Bunun nedeni Hıristiyan nüfusun ilçeyi daha geç terketmesi, yurt dışı göçlerin merkezi bu dönemde etkilemesi ve ülke içi göçlerin köylerden önce merkezde yaşanması ile açıklanabilir. 1960-65 dönemindeki tedrici azalışı iç göç koşulları belirlemiştir. Merkez 1970-75 döneminde hızla nüfus toplamıştır ve bu durum aynı dönemde köylerdeki azalışa bağlı olarak ilçenin nüfus çekmesi ile açıklanabilir. Bu dönemde

ilçe merkezi Süryani'ler tarafından hızla terkedilmiştir. 1980 ve sonraki dönem için ise İdil ilçe merkezi göçleri için söylenebilecek tek şey "ilçenin iki kapılı bir geçiş yeri haline geldiği"dir. Aşağıdaki tablo, İdil köyleri ve merkez nüfuslarının aynı dönemler için çeşitli karşılaştırmalarını vermektedir:

Tablo 1: İdil İlçe Merkezi ve Köylerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

1- Sayı 2- Önceki yıla göre artış hızları

	KÖYLER		İLÇE MERKEZİ		TOPLAM
	1	2	1	2	
1940	11916		1674		13573
1945	10925	-0.91	1344	0.84	12269
1950	11953	10.93	1081	-0.85	13034
1955	13530	11.32	1165	10.77	14695
1960	19265	14.22	1694	14.54	20959
1965	23023 (1)	11.95	2109	9.40	25132(2)
1970	25718	11.17	2624(3)	12.44	28324
1975	27287	10.67	4862	18.50	32149
1980	30072	11.02	6202	12.76	36274
1985	31398	10.04	8465(4)	13.63	39863(5)
1990	31159	-0.94	12905(6)	15.23	44064(7)
1997	33198(8)	10.65	12591(9)	-0.97	46149

Kaynak : DİE Nüfus İstatistikleri, Mardin ve Şırnak İl Yıllıkları.

- 1 DİE rakamlarında 23076'dır.
- 2 DİE rakamlarında 25176'dır.
- 3 Bu sayı DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı raporunda 2883 olarak verilmiştir. (Bkz. DPT Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, 1982, c.II).
- 4 1985 Seçim Kayıtlarında ve İdil Yılığında bu sayı 10570'dir.
- 5 1985 seçim kayıtlarında bu sayı 41968'dir.
- 6 İdil Nüfus Müd. tarafından bu sayı önce 12227 olarak, sonra 12988 olarak bildirilmiştir.
- 7 Bu sayı İlçe Nüfus kayıtlarında 40715'dir. Seçmen kütüklerinde 44413'tür.
- 8 İdil İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü (MEM) tarafından öğretmenlere yaptırılan köy sayımlarından.
- 9 Belediye Nümeretaj bürosu kayıtları bu sayıyı 11850, İlçe Nüfus tespit ekipleri de 11841 olarak vermektedir. Her iki durumda da İlçe'de görevli askeri birlikler ve kamu lojmanları sakinlerinin yer almadığı görülmüştür. Bu nedenle 750 kişilik bu grup da sayıya dahil edilmmiştir.

2. İdil Merkez ve Köylerde Ortalama Yıllık Artışlar

İdil, 1985-1990 döneminde köylerden hızla nüfus çekmiş, 1985'ten sonra da hızla göç vermeye başlamıştır. Bu durum İdil merkezini, 'yerleşik halkı olamayan' bir ilçe konumuna getirmiştir. Tüm Güney-Doğu Bölgesi' ile karşılaştırıldığında 1980-1985 döneminde ilçenin yıllık artış oranı % 48.54'dir. 1985-1990 döneminde Şırnak için ilçe ve köylerin nüfus değişimlerinde daha farklı sonuçlar vardır. İlçe merkezlerinde % 107.29 artış, köylerde - % 8.5'lik azalış dikkati çekmektedir (DİE, 1995, Sıra No: 334) (10). Bu durum kaba doğum oranları da dikkate alınarak şöyle yorumlanabilir: İdil, tüm Güney-Doğu Anadolu Bölgesi ilçelerinden daha yüksek oranda göç vermektedir. Ancak Şırnak ilinin diğer ilçeleriyle kıyaslandığında ise daha düşük göç oranı görülmektedir. Tüm Şırnak için verilen göçün alınan göçe oranı - %25, verilen nüfusun toplam il nüfusuna oranı ise % 65-76'dır(11). İdil'de benzer bir hızla dolup boşalma olgusunun yaşandığı, ancak genel rakamlardan, bunun Şırnak'ın diğer ilçelerine göre alt sınırlara yakın olduğu söylenebilir.

Tablo 2: İdil Merkez ve Köylerde Ortalama Yıllık Artışlar

	1965-1985 %	1985-1990 %	1985-1997 %
İdil-merkez	24	69	-0.9
Köyler	32	-0.64	-0.02

II- İDARİ YAPI VE İDARİ BÖLÜNMELE, YATAY VE DİKEY GÖÇLER

İdil 1927'de bucak, 1937'de ilçe statüsüne geçmiş ve 1937'den 1990'a dek Mardin'in ilçesi olmuştur. 1990'dan itibaren ise Şırnak iline bağlı ilçe konumundadır. 1937'de Midyat'a bağlı Haberli ve Nusaybin'e bağlı Oyali bucakları ve köyleri İdil ilçe nüfusu içine alınmış; 1990'da ise bucak ve nahiyelerin kalkmasıyla İdil, merkez belediye ve Karalar belediyesi ile bunlara bağlı köylerden müteşekkil hale gelmiştir. Şu anda 66(12) köy ve

- 10 Şırnak toplam yıllık artış hızı 1990 için %38.98'dir. DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı: 7.
- 11 DİE Nüfus İstatistikleri, 1990; Ayrıca bkz. Gökçe, 1996:252. Gökçe, Siirt ve Şırnak'ta il merkezindeki artışın terör kaynaklı olduğuna değinir.
- 12 Şırnak 1996 İl Yılığında köy sayısı, boşalmış köyler hariç, 63'tür. İdil, Beldeler Dergisi, 1983'te toplam köy sayısı 71 olarak verilmiştir. (bkz. Beldeler Dergisi, İdil sayısı, 1983, s: 6). İdil MEM tarafından 1997'de öğrenci sayısını saptamak amacıyla yapılan çalışmada ise toplam köy sayısı- bazı mezralar da dahil edilerek 70 çıkmaktadır. Köy eski adları için 1996'da hazırlanan listede toplam -yine bazı mezralar da dahil- 72 köy ve köy altı yerleşim bildirilmektedir. 20 Ekim 1985 tarihli genel nüfus sayımlarında bu sayı 67 köy ve 25 mezra, 1990 genel Nüfus Sayımında ise 66 köy ve 25 mezra olarak bildirilmiştir.

mezralarıyla beraber toplam 90 yerleşim birimi ile İdil, Şırnak ilinin en fazla idari bölünmeye sahip ilçesi konumundadır(13).

Köy ve köy altı yerleşim birimlerinin sayılarındaki karmaşanın nedenini idari, kişisel, dini, siyasi veya ekonomik nedenlerle köylerin zaman içinde a)boşalması, b)boşaltılması, c)yeniden yerleşime açılması, d)yeniden yerleştirme, e)zamanla alt gruplara bölünme vb. hareketlerle açıklanabilir. İdari yeniden yapılanmaya örnek olarak Beğendi, Belen, Çukurdere, Bostanlı ve Yanılmaz köylerinin 1989'da Dargeçit ilçesine bağlanmasını; ekonomik nedenlere örnek olarak Ozan köyünün boşalması ve 1980'den sonra da Kozluca vb. köylerin yoğun göç veriş; kişisel veya aşiret çatışmaları örneği olarak köy altı bir yerleşimi Babet ve Yalaz'ı, din kökenli boşalmalar için Süryani yerleştiği olan Sari ve Yezidi yerleştiği Mağara köyleri; siyasi nedenlere örnek olarak da Peçenek (1987), Yayla, Işık, Çukurlu, Kayı, Basak, Hendek, Kasrok, Yuvalı, Kuyulu, Danir ve Çukurlu (1989 sonrası) köyleri sayılabilir(14).

İdil'in pek çok köyünün eski Süryani yerleştiği olduğu bilinmektedir (Andrews, 1989:161,205)(15). Özellikle Midyat sınırına yakın köylerde Süryanilerin 1914'den itibaren başlayan dikey göçlerinin ivmesi 1945'lerde artmış, 1970'den sonra ise toplu göçler halini almıştır. İdil merkezinin 1938'de 750 hane olduğu ve nüfusun memur aileleri dışında 1960'a kadar tamamen Süryani olduğu, 1970'de ise 400 hane Süryani kaldığı ve 1970'den itibaren hızlı Müslüman akını ve nihayet 1978 seçimlerini takiben İdil merkezine göçer aşiretlerin yerleştirilmesi ile birlikte Müslüman ağırlığı kazandığı bilinmektedir. Bugün İdil merkezde kiliseye bağlı 8 hanede 31 Süryani, Öğündük köyü'nde 50-55 hane ve Haberli'de ise 20-21 hane Süryani nüfus kalmıştır. Yezidi yerleştiği olup 1985'de 64 hane olarak bildirilen Mağara köyü ise, 1990 nüfus sayımında neredeyse tamamen boşalmış görünmektedir.

13 1990 nüfus sayımına göre Beytüşebap'ın 26 (nüfus: 22049), Cizre'nin 25 (nüfus: 63626), Güçlükonak'ın 28 (nüfus: 12878), Silopi'nin 35 (nüfus: 46946) ve Uludere'nin 17 (nüfus: 24929) köyü vardır.

14 Son hesaplara göre 76 köy ve köy-altı yerleştiği vardır.

15 Andrews, 1989:161, 205. Andrews eski Süryani yerleştiği olarak İdil merkez de dahil 7 köy bildirmiştir: İdil merkez (120 hane), Üçok (birkaç hane), Haberli (60 hane), Öğündük (118 aile), Sarıköy (15 hane) ve Uçarlı (5 hane). Ancak gördüğümüz köylerden pek çoğu köylerinin eski Süryani yerleştiği olduğunu bildirdiler (Pınarbaşı, Deştedari, Ortaköy vb.). Andrews da 1968'de Türkiye'deki toplam Süryani nüfusun 50000 olduğunu belirtir ve bunların 15000 kadarının Mardin-Midyat dolayında (Tür'Abdin) olduğunu söyler, bkz. Andrews, 1989:161-62.

İKİNCİ KISIM: SOSYAL VE EKONOMİK YAPI ANALİZLERİ I-YÖNTEM VE TEKNİKLER

İdil odaklı bu çalışma için 19 köy ve ilçe merkezi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Köylerin seçilme kriterleri ve bu kriterlere göre seçilen köyler şunlardır:

- a) Son on yılda hızlı göç verme ve/veya göç çekme özelliğine sahip olma (Karalar, Dirsekli, Haberli, Öğündük),
- b) İlçe merkezine üç kademeli uzaklık (Üçok, Oymak, Pınarbaşı, Bozkır, Duru, Kozluca, Oyalı, Karalar, Harbak),
- c) Dağ veya ova köyü olma (Bozkır, Güzelova, Çığır, Ortaköy, Duru),
- d) Genel geçim kaynakları (Bozkır, Deştedara, Dumanlı, Karalar, Duru, Ortaköy, Çığır, Özbek),
- e) Farklı aşiret mensubiyeti (Üçok, Deştedara, Kozluca, Harbak, Çığır, Ortaköy, Tepeköy, Dumanlı, Dirsekli, Bozkır, Haberli, Babet, Karalar, Öğündük),
- f) Aşiret, ağa, ahali ve karma aşiretler köyü olma (Deştedara, Haberli, Karalar, Kozluca),
- g) Seyyid köyü olup/olmama (Ortaköy),
- h) Eski veya yeni yerleşik olma (Ortaköy, Dirsekli, Harbak, Deştedara),
- ı) Farklı dinlerden olma (Öğündük),
- j) Belediye olup/olmama (Karalar),
- k) Çevre il-ilçelere yakınlık/uzaklık (Kozluca, Dumanlı, Deştedara, Pınarbaşı),
- l) Ana yollara yakınlık (Pınarbaşı, Ortaköy, Çığır, Dumanlı, Bozkır, Harbak, Karalar),
- m) Alt-yapı problemlerinin üç kademeli ağırlığı (Tepeköy, Dumanlı, Karalar, Üçok, Kozluca, Pınarbaşı),
- n) Çevre köyler için çeşitli açılardan merkez oluşturma (Karalar, Oyalı).

İlçe merkezi için yapılan çalışmalar şu başlıklarla özetlenebilir: Odak grup toplantısı; ilçe sakinleri ile görüşmeler, ilçedeki siyasi parti liderleri

ve doğal liderlerle yapılan görüşmeler, çeşitli meslek gruplarıyla (esnaf, tüccar, hizmetler sektörü) yapılan görüşmeler, ilçeye eski ve yeni yerleşiklerle yapılan görüşmeler, Süryani nüfus ile yapılan görüşmeler, yerli devlet memurları ile yapılan görüşmeler, dışardan gelen devlet görevlileriyle yapılan görüşmeler; askeri ve diğer güvenlik güçleriyle yapılan görüşmeler, gençlerle ve kadınlarla yapılan görüşmeler. Görüşmelerde veri toplama araçları olarak gözlem, derinlemesine mülakat ve odak grup teknikleri kullanılmıştır.

II- SOSYAL YAPI

1) Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeler

1990 yılının sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında, İdil 828 (toplam 858 ilçede) ve 1997 yılında ise 742. sırayı almıştır. Sıralamaya göre İdil'in sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi - 1.19875'tir (GAP, 1997:19; DİE, 1997: 95,131)(16). İdil'in demografik ve sosyal yapısı 'yoksul kırsal alan dinamikleri' ile tanımlanabilir. Bu yapıyı destekleyen ekonomi ise geleneksel tarımsal geçim kaynaklarının rant-spekülasyon, ticaret ve hizmet sektörleri ile içiçe geçmesi ile oluşmuş bir eklemlenme süreciyle açıklanabilir.

a) Sosyal Göstergeler:

km ² 'ye düşen nüfus:	İdil	37.58
	Şırnak	37.97 (17)
	GAP Bölgesi	71.8 (18)
	Türkiye	72. (19)
Kentleşme oranı:	İdil	%30
	Şırnak	%59
	GAP Bölgesi	%55.6 (20)
	Türkiye	%59.0
Hh. ortalamaları:	İdil merkez	7.35
	Köyler	9.11
	Gap Bölgesi	6.79
	Türkiye	5.0

16 Bkz. GAP-Şırnak, 1997, s: 19; DİE-Coğrafi Bölge Ayrımında..., 1997: 95, 131.

17 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

18 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

19 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

20 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

H. Neşe Özgen

2 evlilik oranı:		%9
3 evlilik oranı:		% 0.3
5+ çocuk sahibi aileler:		% 61.97
8+çocuk sahibi aileler:		% 28.98
İlk evlenme yaşı:	merkez:	15-17 (kız) 17-19 (erkek)
	köyler:	13-15 (kız) 17-19(erkek)
Eğitim:		
Eğitimsiz nüfus:	Kadın:	% 73
	Erkek:	% 36
Toplam eğitilmiş oranı:	İdil	% 45
	GAP Bölgesi	%60.4 (21)
	Türkiye	%80.5
Toplam eğitimsiz oranı:	İdil	% 55 (22)
	GAP Bölgesi	%39.6 (23)
	Türkiye	%19.5
Sağlık:		
Hekim başına düşen (24)	İdil	9200
Hasta sayısı: 1994	Şırnak	2441
	Türkiye	950

b) Ekonomik Göstergeler:

İlçede başlıca geçim kaynakları, dağ köylerinde hayvancılık ve ormancılık, kısmen tarım işçiliği biçimindeki mevsimlik-geçici işçilik; ova köylerinde tarım, sınır ticaretinde kamyon sahipliği ve/veya şoförlük vb. ticaret ve alt gelir gruplarında geçici işçilik; merkez içinde ise geçici işçilik, ticaret, küçük çapta esnafılık, nakliyat, devletle ilgili işkolları, küçük zenaat atölyeleri ve sınırlı bir grup için hayvancılıktır.

i-Tarım ve Hayvancılık:

Bu konuda yapılmış çeşitli çalışmalar Bölgedeki topraklı ve toprak-sız aile oranlarının dağılımını şöyle vermektedirler:

21 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996:62.

22 Buradaki oranlar "okur-yazarlık" oranlarıdır. DİE, Nüfus İstatistikleri, 1990.

23 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996:62.

24 DİE İstatistiklerle Türkiye, 1996.

Tablo 3: Mülkiyet

	GAP, 1994a (%)	MUTLU, 1996 (%)	GAP, 1994b (%)
Toprağa sahip köylüler	48.05	59.70	59.70
Topraksız köylüler	51.95	43.00	40.30

Tablo 4: Toprak Dağılımı (25)

1-25 Dekar	26-51 Dekar	52-100 Dekar	101-200 Dekar	201-500 Dekar	501 + Dekar
52.7	15.7	14.3	10.4	4.8	2.0

Toplam nüfusun %70'ini istihdam eden tarımın toplam katma değere katkısı %45 civarındadır (Türkiye için % 42.4). İdil'de tarım ürünleri içinde ilk sırayı buğday ve arpa almaktadır. Toplam tarım üretimi içinde tahılların yeri 2/3 oranındadır. Ancak verimlilik son derece düşüktür. Türkiye genelinde 2173kg/ha olan buğday verimliliği ilçe genelinde 1000kg/ha'a düşmektedir. Bu oran dağ köylerinde 500-800kg/ha'a kadar inmekte, ova köylerinde 1000kg/ha'a ancak ulaşabilmektedir (26).

Tablo 5: İdil'in Arazi ve Tarımsal Ürün Dağılımı

Cinsi	Ekim Alanı (ha)	Verim Alanı (tahmini) (ha)
Buğday	20 000	50 000
Arpa	3 000	5 500
Mercimek	5 000	6 000
Nohut	1 800	1 900

Toplam arazi varlığı : 878 884 dekar
Mera varlığı : 340 622 dekar
Ekilebilir arazi : 472 672 dekar
Sulanabilir arazi : 5 670 dekardır.

Ekilebilir arazinin taşlık ve engebeli yapısının yanısıra, verimi etkileyen en önemli faktörlerden birisi de parçalı arazi mülkiyetidir. Köylerde

25 GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, 1994; bu sayılar sırasıyla 50 dönümden az %27.7, 51-100 dönüm arası %11.6, 101-200 dönüm arası %9.8 ve 201-500 dönüm arası %7.4, 501 dönüm üzeri de %3.3.

26 Bkz. Şırnak İl Yıllığı, 1996:165; GAP Bölgesi'nde tarıma elverişli arazi %45, çayır ve meralar %31 ve orman arazisi ise %20 iken bu oranlar Türkiye için sırasıyla %37, %28 ve %30'dur. Bkz. GAP-Şırnak..., 1997: 8.

toprak mülkiyeti ve tapu ile tescili son derece eksik ve karmaşıktır(27). Ancak toprak mülkiyetini kabaca 'bir kişiye, bir aileye veya bir sülaleye ait köyler' şeklinde yorumlamamak gereklidir. Zira:

- Köylerde topraksızlık- az ve orta topraklılık ve büyük miktar arazi sahibi olma birarada görülmektedir.
- Köy yerleşimini 'birden fazla kişiye-aileye-sülaleye ait mülkiyet', köy-altı yerleşimi ise 'tek kişinin-ailenin-sülalenin mülkiyeti' biçiminde genelleştirmek mümkün değildir. Her iki grupta da tüm öğeler birarada görülebilmektedir.
- Tüm toprak kullanımının tek kişiye ait olduğu köylerden sözedildiğinde, bu durumu 'mülkiyet veya zilyedliği bir tek ailede olan araziler' olarak yorumlamak gerekmektedir.
- Bilinen anlamda 'ağalık' yapısından ziyade aşiret liderliği sözkonusudur ve toprak mülkiyeti denetiminin de 'kişi', 'aile', 'sülale' vb. kavramlardan ayrı olarak yorumlanması gerekmektedir. Daha sonra aşiret yapısı ve aşiretler konusunda değinilecek olan bu hususa şimdilik girilmeyecektir. Ancak gidilen köylerin sadece 2'sinde (yaklaşık %10.5'inde) eski feodalite geleneği olan 1/10'dan (veya 2/5) sözedilmekteydi (28) .

ii- Gelir Dağılımı ve Gelir Hesapları:

Çeşitli gruplar açısından yıllık ortalama gelir şöyledir: (Türkiye Ortalaması: 2978\$-Şırnak İl ortalaması 972 \$-(DİE, 1996) (29)

Devlet memuriyeti (Koruculuk-orta düzey memur vb.)	: 1300-2300	\$
Geçici tarım işçiliği	: 500-2200	\$
Geçici işçilik	: 500-970	\$
Hayvancılık	: 1000-2000	\$
Şöförlük, küçük esnaf, zanaatkar	: 2000-2600	\$
Ticaret- orta ve büyük esnaf gelirleri	: 2500-32000	\$
Kamyon sahipliği	: 9000-40000	\$

27 Burada kız çocuğun mülkiyet hakkının olmaması nedeniyle mirastan mahrumiyetinden; boşalmış köylerin yeniden ekime açılmasına ve yeni yerleştirilen göçer aşiretlerin toprak mülkiyetlerine kadar her türlü dinamik, toprak mülkiyet yapısını karmaşıktırlandırmaktadır.

28 Nikitin Kürt Aşiretlerinde feodal baskınlığa örnek olarak aşireti birkaç sınıfa ayırır; örneğin Gulam neredeyse köleliğe yakın bir durumu ifade etmektedir. Nikitin, soylular, çalışanlar ve reaya şeklinde üçe ayrılan aşiret üyeleri arasında 16.yy. da İngiltere'deki feodaliteye benzer bir senyor-serf ilişkisi kurmaya çalışmıştır (Nikitin, 1991:221-225). Bu kısmen indirgemeci yaklaşıma Bruinessen fedoaliteyi sorgulayarak karşı çıkar. Bu çalışmada hem feodalitenin kültürel göstergelerine hem de ekonomik bağlayıcılığına çok az kanıt bulunabilmiştir. Örneğin feodalite göstergelerinden birisi olan angarya geleneği bugün 'suhre' denilen bir çeşit köy imecesine dönüşmüştür.

29 DİE, 1996, Henahalkı Tüketim Harcamaları Anketi.

1997'de Habur sınırına çalışan İdil kayıtlı 2684 adet kamyon ve TIR'ın olduğu bildirilmiştir. Ancak bu sayının 3000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ticaret ve hizmetler sektöründe Habur sınır kapısı ticaret ve nakliyatı çok önemli bir yer tutmaktadır. Son 3 yıl içinde tarım mülkiyetinin servetinin % 40 oranında paraya çevrildiğini ve bu paranın nakliyat ile ticaretin alanlarına yöneldiği görülmektedir. Üretimde halâ tarım ve hayvancılığın ön sıralarda olmasına rağmen, gelirin ticaret ve nakliyata kayışı, ilçeye kısmen de olsa nakit canlılığı kazandırmıştır. Ancak bunun bir sonucu olarak rant ve spekülasyondaki artış, gelirin yeniden üretime dönüşmesine engel olmakta, gelir genellikle tüketime yöneltilmektedir. Bu konu sorunlar ve çözüm önerilerinde yeniden ele alınıp değerlendirilecektir.

Yukarıdaki gözlem ve veriler ışığında ilçe genelinde hanehalkı ana gelirinin türlerine göre dağılımı tahmini olarak şöyledir:

Tablo 6: Gelir Dağılımı

	İdil	Türkiye
Maaş ve ücret	50.5	23.7
Tarım-hayvancılık	43.4	42.4
Ticaret ve hizmetler	6.1	14.4

Tablo 7: İdil'de Gelirin Nüfusa Oranı ve Türkiye Karşılaştırması

Gelir Dilimi (İdil)	500-900 (topraksız, geçici işçi ve tarım işçisi)	1000-2000 (Hayvancı, küçük tarım)	2200-2500 (Orta tarım, zanaat, küçükesnaf, memur)	2600-5000 (Şoför, orta esnaf)	6000-10000 (Büyük arazi, büyük esnaf, rant)	11000+ (Nakliyat, ticaret, toprak rantı)
Nüfusa Oranı%	35	20	35	5	3	2
Gelir Dilimi (Türkiye)	En alt % 20	Ortanın altı % 20	Orta % 20	Ortanın üstü % 20	Üst % 10	Üstün üstü % 10
Gelir \$ (Türkiye)	800-1400	1500-2000	2100-3000	3100-4500	4800-22000	22000+

Rakamlar tahmini olmakla beraber, gelir dağılımındaki kırılmalar için bir bilgi verebilir. Ayrıca bu konuya da ilerleyen sayfalarda tekrar değinilecektir.

3) Gelenekler-Geleneksel Yapılar

Zaman içerisinde kademeli olarak göçerliğin yerleşikliğe dönüşmesinin yanı sıra, süreç içinde gelişen hızlı göç hareketleri, tüm Güney-

Doğu'da olduğu gibi, ilçede de geleneksel yapıda çözümlere yol açmıştır. 1980'den itibaren iki göçer aşiretin yerleşikliğe geçirilmesi (Kıçan ve Düdeyan'lar), bazı yarı göçerlerin sürekli yerleşikliğe geçirilmeleri (Soran'lar ve Hessinan'ların bir kısmı) tam göçer konumun bozulmasına yol açmıştır. Köylerden göç zorunlu ve/veya gönüllü kategorisinde, ekonomik ve/veya siyasal amaçlı dikey ve yatay göçlerdir. Tüm ilçe çapında ve ayrıca bir ucu Mersin-Adana-Diyarbakır-İzmir ve İstanbul'a oradan da yurt dışına uzanan göçün ilçeye etkileri büyüktür. Göç ve daha sonra da rant ve tüketim ekonomisi ile tanışma, ilçenin önce ekonomik hayatını değiştirmiş ve sonra da geleneklerinde kırılmalara yol açmıştır.

a) Adetler -Töreler ve Çatışma Odakları

i- İtibar-İtibarın Ölçütleri

Yörede hürmet ve saygı sistemi karmaşıktır. Aşiret liderine, prestiji yüksek kişilere ve topluluğun önde gelenlerine yakın olmak kırsal yerleşim içinde saygınlığı artıran bir durumdur. Yine aynı şekilde devletle iş görüyor olmak, devlet kapısında bir biçimde tanınmak, cesaret ve kimi zaman dikbaşlı olmak da saygıyı pekiştirmektedir. Soy-sop belirliliği yani köklü bir aileden geliyor olmak, eskiden olduğu gibi bugün de saygıyı artırmaktadır. Son zamanlarda giderek 'para kazanıyor olmak' -ve hatta Türkiye'nin 'yeni' değerlerinden birisi olarak da- ne yolla olursa olsun kazanıyor olmak, saygıyı artıran bir unsur haline gelmiştir. Benzer olarak tüm erkeksi öğeler de (ataklık, cesaret, namusuna sahip çıkmak, iyi silah kullanmak vb.) saygınlığı pekiştirmektedir.

ii- Çatışma Odakları-Çatışmanın Çözümü

Gerek İdil merkezde gerekse köylerde çatışma nedenleri ve çatışmanın çözümlenmesi, geleneksel ile yeninin bir eklemlenmesidir. Çatışma nedenleri köylerde ormanlık alanın seçimi, su kaynakları, mezranın paylaşılması veya ekim alanları vb. arazi anlaşmazlıkları ve kız kaçırma, yani 'namus' kavramı ile özetlenebilecek anlaşmazlıklar iken, İdil içinde daha çok siyasi görünümlere bürünmektedir. Burada dikkat edilecek nokta, anlaşmazlıkların çözümünün ne yollarla yapıldığı ve hangi dönemlerde ne kadar sıklıkla adalet mekanizmasına başvurulduğudur. Son 10 yıllık adliye kayıtları, toplam suç kayıtları belli oranlarda sabit kalırken, bazı meselelerin çözümlenmesinde adliyeye başvurmalarda değişimler olduğunu göstermiştir.

Tablo 8: 1988-1997 Arasında Çatışmaların Çözümlemesinde Adliye'ye Başvurma Oranları

Suçun Çeşidi	1988	1990	1992	1994	1995	1996	1997 (ilk altı ay için)
Namus davaları-1	73	39	10	23	33	25	17
Mali suçlar-2	49	17	1	3	6	11	4
Zorlayıcı fiil-3	45	20	4	13	24	31	27
Yaralama-Öldürme-4	21	7	46	30	8	10	1
Tedbirsizlik-5	84	54	100	148	67	59	25
Trafik ile ilgili suçlar-6	52	23	9	8	11	14	9
Siyasi suçlar-7	8	17	117	122	65	44	14

1- Kız kaçırma-kızlık bozma

2- Hırsızlık-dolandırıcılık

3- Meskene tecavüz-hakaret-gasp-yol kesme-tehdit

5- Tedbirsizlik ve dikkatsizlik sonucu ölüm ve yaralama sebebiyet-silah taşıma kanununa muhalefet

6- Trafik suçları

7- Yardım-yataklık-izinsiz bildiri-toplantı ve gösteri kanununa muhalefet-yasak yayın- sabotaj-yola patlayıcı madde yerleştirmek vb.

Tablo bize, çeşitli dönemlerde hangi tür suçların ne yolla halledildiğine ilişkin ortalama bir fikir verebilir. Burada ortak nokta 1990'a kadar hemen her tür suçun -siyasiler ve yaralama öldürme suçları hariç- çözümü ulaştırılmasında mahkemeye gidildiği yönündedir. 1990-95 yılları arasındaki tedrici azalma, suç sayısındaki azalma olduğu anlamına gelmemelidir. Aksine, örneğin, tedbirsizlik sonucu ölüm ve yaralamaya sebebiyet, siyasi suçlar ve adam öldürme fiilleri gibi kamu davasını da gerektiren suçların sayıları, bu dönemde suç sayısında azalma olmadığını göstermektedir. Ancak özellikle namus davaları, zorlayıcı fiil vb. suçların kayıtlarındaki görece azalma, bu tür meselelerin halledilmesinde informal ve geleneksel uzlaştırma öğelerinin devreye girdiğinin bir göstergesi sayılabilir. İlginç olan trafik ve mali suçların da bu dönemde geleneksel olarak halledilmiş olmasıdır. İdil'de çatışma-uzlaşma noktalarının informal yapılı olduğu söylenebilir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta; son dönemlerde eski kan davalarının yerini, günümüzde siyasi parti çekişmelerine bırakıyor gözükmesidir. Kan davaları, kökeni genellikle eskilere dayanan iktidar çekişmeleridir. Ancak özellikle son dönemlerde kan davasına bağlı çatışmalar, siyasi parti çekişmeleri ve anlaşmazlıkları ile örtüşmekte; olayın

tarihine bakıldığında bu görünürdeki siyasi meselenin eski iktidar ve namus kavgalarının bir devamı olduğu görülmektedir. Böylece yeni bir çatışma odağı eski ile birleşmekte ve yeniymiş gibi bir görünüm arz etmektedir(30).

b) Aşiret Geleneği ve Kökenleri

İdil ve köylerinde toplam 20 aşiret tespit edilmiştir: Hessinan, Domana (Dumana-Domani), Meman, Alikan (Alika), Aluva, Ömerkan, Harunan, Kıçan, Düdeyran, Hamika, Salihan, Davudian, Arabian, Botuka, Soran, Durikan (Dorika-Dorukan), Harunmama, Dermemika, Hasanaka ve Keran aşiretleri.

Burada 'aşiret' ve 'aşiretçilik'ten söz ederken 'göçer Kürt kabileleri' romantizminden uzaklaşmak gereklidir. İdil'de mevcut 20 aşiretin sadece iki tanesi göçer-köçer kategorisinde değerlendirilmektedir (Kıçan ve Düdeyran'lar). Geri kalan aşiretlerin tamamı kendilerini dümani-demani-demanen (yerleşik) adı ile tanımlamaktadırlar. Yerleşiklik ve göçer olma dağ ve ova köyü olmakla da tam olarak örtüşmez. Aynı şekilde aşiret mensubiyeti sadece Kürt-Müslüman olmakla özdeş de değildir. Yezidi ve Süryaniler'de de aşiret mensubiyeti vardır. Örneğin Süryani yerleşliği olan Öğündük köyü Domana aşiretinden; şimdi boşalmış olan Yezidilere ait Mağara köyü ise Salihan aşiretindedir. Öte yandan şimdi boşalmış olan eski Süryani yerleşliği Sari köyü de Salihan aşiretine mensuptur.

Aşiret örüntüsü aşiret, aşiret-altı, sülale ve aile (familya) gibi farklı alt bölünmeleri de taşır (Nikitin, 1991:215-219) (31). Örneğin göçer aşiretler bir üst yapılanma içinde öbeklenirler: Şilit ve Çıhsor kolları (Gökalp, 1992: 29) (32). Şilit'ler kendi aralarında üçe ayrılırlar: Kıçan-Keçan, Tayan ve Batuvanlar. Ağaları Osman Ağa'dır ve her aşiretin alt aşiret ağası-lider(ler)i de ayrı ve bendin içindeki itibarı farklıdır. Bunlardan sadece Kıçanlar İdil içi ve yöresinde mevcuttur, Tayanlar Cizre'de, Batuvanlar ise Şırnak ve Cizre'dedirler. Çıhsorlar da 4'e ayrılır: Düdeyranlar, Davudianlar, Sorhan'lar ve Atmani'ler. Ağaları Mirza Ağa'dır, yine her aşiretin kendi lider(ler)i vardır. Ancak tüm bu bildirgeler içinde alt yapılanmalar

30 Benzer bir örtüşme din-mezhep kavgası görünümü ile geçmişte örneğin Yezidi'lerle çıkan çeşitli anlaşmazlıklarda görülmektedir. Özellikle Yezidi nüfusa yönelik geçmişteki dinsel izolasyon-küçümseme ve şiddet gösterilerinin altında, genellikle aşiretler arasındaki toprak-namus meselelerinin yattığı görülmektedir.

31 Nikitin farklı olarak, aşireti akrabalık bağlarının genişlemesi sonucu ortaya çıkan siyasi bir bend olarak tanımlar (Nikitin, 1991: 215-219).

32 Gökalp bunları bend olarak adlandırır ve siyasi bir fırka addeder. (Gökalp, 1992:29). Şilitler, bugünkü toplam nüfuslarının 8-9 bin aile olduğunu; Çıhsorlar da 12 bin aileden müteşekkil olduklarını iddia etmektedirler.

ve üst birliklerin mensubiyetinde, Z. Gökalp'in çalışması ile bir farklılık vardır:

Çalışmada ortaya çıkan		Ziya Gökalp'in bulguları	
Şilitletler	Çıhsorlar	Şilitletler (33)	Çıhsorlar
Kıçan (34)	Düdeyran (35)	Keçan	Düdeyran
Batuvan	Atmani	Bat(u)van	Miran
Tayan	Miran	Tayyan	Müseraşa (Müsireşan)
Müseraşa	Sorhan	Hırkan	Davudian

Bunların dışında tüm diğer aşiretler kendilerini Dümani (yerleşik) olarak adlandırmaktadırlar. Yine 'Dübendi' denilen ve ayrıca bir bende mensubiyet olarak adlandırılan, 'taraf olma/ 'yan tutma' ile eşdeğer bir değer taşıyan bir diğer mensubiyet(36)de Haverki ve Dekşuri münasebetidir (Gökalp, 1992: 31; Von Bruinessen, 1992:126-131).

Bir köyün içinde, baskın olanlar hariç, birden fazla aşiret olabileceği gibi; aynı aşirete mensup birden fazla köy de vakidir. Aşiret geleneği içinde insan sayısı, 'gücün' en önemli göstergesidir. Bu yüzden tüm aşiretler kendi üyelerini kalabalık göstermeye çalışırlar. Örneğin Hessinanlar İdil içinde en güçlü aşiret olduklarını; Kıçanlar ise asıl gücün kendilerinde olduğunu; Düdeyranlar İdil içinde olmasa da dış mensupları sayesinde en örgütlü ve güçlü kendilerinin olduğunu; Arabianlar da yörenin en büyük aşireti olduklarını(37) belirtmekte-dirler.

'Aşiret mensubu olmak' ne demektir? Kişiler 'kimsin, kimlerdensin' sorusuna hemen ve daima aşiret adı ile cevap vermektedirler(38). Bu, kimi zaman akrabalık yakınlığı ile kimi zaman da destek sisteminin salt köy sınırları içinde kalmasıyla ifade edilmektedir. Gerçek şudur ki, aşirete mensup olmak çoğunlukla -hatta neredeyse hiç- maddi kazanç sağlama-

33 Von Bruinessen'de Şillet adı ile anılırlar.

34 Bir yaşlının verdiği bilgiye göre Müseraşa aslında Kıçanların bir alt koludur, bir diğer yaşlı da Kıçanların üç oğuldan sürmüş üç ayrı alt-aşireti olduğunu söyledi: Kıçan Hessinan (Hasan'dan), Kıçan Ömeran (Ömer'den) ve Kıçan Şemsa (Şems'den).

35 Düdeyranlardan bir yaşlı Atmani ve Davudianların Düdeyranın bir alt kolu olduğunu ileri sürdü. Nitekim bugünlerde Atmanilerin asıl yerleşimi olan Elcani-Arzaneh köyü siyasi parti çekişmesi görünümümlü bir aşiret kavgasına da sahnedir.

36 Bu bendleri Gökalp ayrıntılı tarif eder, Gökalp, 1992:31; ayrıca Bruinessen de Haverki aşiretinin 24 aşiretli -bazıları Süryani ve Yezidi de olan- büyük bir konfederasyon olduğundan bahseder. 1860'larda Haco Ağa ile beliren bu siyasi-aşiri örgütlenme günümüzde de varlığını sürdürüyor. Bkz. Bruinessen, 1992:126-131.

37 Arabian aşireti Haverki-Dekşuri ayrımına ilişkin söyleyende geçen ağanın kendi ağaları Ali-ü Ramo'nun oğlu Abdül-kerim Zalim olduğunu söylemektedirler.

38 Burada aşiret-altı mensubiyeti de görülmektedir; örneğin Deyra aşiretinden olmak, Domanaların bir aşiret-altı koluna mensubiyet gösterir ve bu ayrıştırma genellikle dede-babanın veya dedenin adını söylemeye kadar gider.

maktadır. Aşiretin kendisinin sosyal bir destek oluşunun, bir korunma alanı oluşunun dışında; aynı aşiretten olma her zaman aynı maddi ilişkiler zinciri içinde yer almak anlamına gelmemektedir (39). Örneğin aynı aşirete mensup olma, daha verimli toprağı daha ucuza kiralama, diğerlerine oranla daha yüksek ücretle çalışma ya da birlikte iş yapmada kendi aşiret üyelerine daha ayrıcalıklı davranma ve benzeri anlamlara gelmemektedir. Ortak kamyon alma ya da ilçe merkezine münibüs çalıştırmada aşiret mensubiyetinden ziyade; ailede yakınlık derecesi, akrabalık ve giderek daha sıklıkla ticari çıkarlar gözetilmektedir.

Öte yandan aşiret ağalığı-liderliği de, Çukurova, Söke vb. yerlerden farklı bir konuma sahiptir. Buradaki ağalık öncelikle toprak mülkiyeti ile sayılan yerlerdeki ağalık biçimi ile birebir örtüşmemektedir (40). Aşiretin liderliği daha çok "devlet kapısında söz dinletebilme", "siyasi bir gücü olabilme" ve "hak aramada güç gösterebilme" üzerine kuruludur. Burada anahtar sözcük güçtür. Aynı köyden hatta aynı aşiretten olup da farklı familyalara veya aşiret altı gruplara mensup olan ve bir problemde birbiriyle çatışan ailelerin yanısıra; örneğin Haverki'lere mensup olduğu için veya Şilit olduğundan farklı aşiret gruplarının aynı çatı altında toplanması da mümkün olabilmektedir(41). Bir köyün aşiret mensuplarının bir diğer aşiretin mensupları ile bir olup, kendi aşiretlerinden olanların topraklarına el koydukları, bazen de az bir para ile zorla işledikleri de görülmüştür. Ya da örneğin Süryani yerleştiği olan Domana aşiretinden Ögündük köyü, kimi zaman yine Domana olan Dumanlı veya Dorikan olan Güzelova tarafından tehdit edilebilmektedir.

39 Örneğin 'Esnaftan alışverişte öncelik gözetir misiniz? Öncelikle kendi aşiretinize mensup esnafı mı tercih edersiniz?' sorusuna genellikle, "Akraba ise tabii daha iyi olur ama hangisi ucuzsa ona gideriz" denilmektedir. Belli aşiret mensuplarının kendi aşiret üyelerine ait dükkanlardan alışverişinde geleneksel bir zorunluluk olup olmadığı sorulduğunda ise yanıtlar bu konuda tamamen ticari ilişkilerin öne çıktığını, çatışma ortamlarının çok sıcak olduğu durumlar hariç, bazen kan davalıların dahi karşı dükkanlardan alışveriş ettiğini ortaya çıkarmıştır.

40 Toprağın mülkiyeti veya zilyedliği de yasal olmaktan ziyade zımnidir. "Birden fazla köyü olduğundan" bahsedilen ağalar elbette vardır. Benzer olarak zamanla bazı toprakların ekin dikimini yaparak zilyedliği almış olanlar ve/veya devlet tarafından yer verilerek ve gösterilerek yerleşik hayata geçirilmiş köyler ve topraklar vardır. Mülkiyet genellikle kadastro mülkiyetinden ziyade, bir şekilde (yasal, gayri yasal veya kamu nezdinde meşruiyet kazanmış olmakla ilgilidir.

41 Örneğin Temmuz 1997'de Güzelova köyünde çıkan aşiret çatışması, aslında siyasi parti çekişmesi görünümü olup, eski bir güç dengesinin yeniden gündeme getirilmesidir. Olay Haverkilerin güç gösterisi olarak nitelenebilir. Benzer olarak Ağustos 1997'de Cizre'de bir düğünde çıkan olayda -bir el bombasının patlaması ve çok sayıda ölüm ve yaralanma olayı- aslında Şilit bendine mensup aileler içinde eski kan davasının yeniden gündeme gelmesidir. Şilit aşerası olay üzerine toplanmış ve Kiçanlar kan beldelini ve gerekli sürgün cezasını üstlenmişlerdir.

Aşiret liderliğinde katı bir 'babadan oğula' kuralının da pek fazla işlerliği yoktur. Liderlik doğrudan büyük oğula geçmeyebilir. Ortak ikna ve informal meşruiyet kanalları içinde, aşiret liderliğini ölen ağanın oğullarından bu işe daha uygun olan bir tanesi (42) veya amca çocukları vb. de üstlenebilmektedir (Nikitin, 1991: 183-184). Yine benzer olarak aşiret reisi gücü olduğunca etkisini sürdürebilir. Kendine 'biat' edenlerden yoksun bir aşiret reisi bir hiçtir ve böyle aşiretler zaman içinde çözümlenirler (43).

ÜÇÜNCÜ KISIM: SORUNLAR VE SORUNLARIN ANALİZİ

Bölgesel analizlerde en önemli husus, Bölge sorunlarını tüm ülke sorunlarından ayırmaksızın incelemek, ancak yörenin özel konumunun hangi noktada önem arzettiğini de yakalayabilmektir. Bu çalışmada da İdil'in sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı incelenirken; hem ülke çapında hem de Güney Doğu Anadolu'ya özgü (özel) sorunlar gözönüne alınmış ayrıca İdil'e mahsus oluşumlar da dikkatle izlenmiştir.

Bölgenin sorunları pek çok kaynak ve hatta yetkili kurumlar tarafından sıkça dile getirilmekte, yapılan çalışmalar sorunlara ışık tutmaktadır. Örneğin GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı ve Sosyal Politika hedeflerinde, Bölgenin sorunları şöyle özetlenmektedir (GAP-UNDP, 1997; GAP, 1997):

- Farklı kültürel grupların varlığı ve biraradalığı nedeniyle toplumsal dengenin kurulmasının zorlaşması,
- Geleneksel ve çağdaş öğelerin yanyana ve içiçeliği,
- Hiyerarşik aşiret örgütlenmesinin halâ geçerliliğini koruması, bu nedenle bütünleşme ve bireyselleşme politikalarının başarılı olmaması,
- Nüfusun özellikle kırsal alanda dağınık yerleşim düzeninde olması ve bunun da hizmet götürmede maliyetleri yükseltmesi,
- Bölgede topraksızlığın yaygın olması ve toprak mülkiyetinin dağılımında dengesizlik,

42 Duru Köy'de bir süre devam eden ilginç bir durumdan söz edildi: Aşiret ağasının ölümü ile yerine karısı -ortak kabulle- muhtar olmuş ve oğulları büyüyünceye kadar bu durumu büyük bir başarı ile sürdürmüş. Yine de bu çok yadırganmayacak bir tutumdur. Nikitin benzer durumlardan söz eder ve bu durumu kadının güçlü konumuna örnek gösterir, (Nikitin, 1991:183-184).

43 Buna örnek olarak 1970'e gelindiğinde aşiret reislerinin "etrafında çubuğunu yakacak adamlarının dahi kalmadığından" sözedilmekteydi. Bu dönemde liderler çarşıda yürürken etraflarında hemen hiç adam kalmamış. Kentlerde hızlı göçün yarattığı "Hemşehri Dernekleri"nde Güneydoğuların kendilerini tanıtmak için "...aşiretenim" demelerini; konuştuğumuz kişiler "sadece akrabalık mensubiyetini göstermek için" diyerek yorumlamaktaydılar. Aşiret geleneğinin yeniden canlanması 1970'den sonraya rastlamaktadır (bkz. Doğanay, 1994:14-15).

- Hayvancılığın son yıllarda şartlara bağlı olarak gerilemesi ve ika-me edilememesi,
- Tarım verimindeki düşüklük ve tarım alanlarının etkin kullanıla-maması,
- Hızlı göç verme sonucu göç alan ve veren yerleşim birimlerinde or-taya çıkan denge bozulmaları ve her iki yerdeki değer sistemlerinde bozulmalar,
- Mevsimlik göç nedeniyle insan kaynaklarının geliştirilmesinde sü-reklilik sağlanamaması,
- Çalışma yaşındaki nüfusun bağımlılık oranının yüksek olması, an-cak nüfus dağılımında 0-15 yaş grubundaki yoğunluk nedeniyle hizmetlerin önceliğini bu grubun alması,
- Yüksek işsizlik oranı, kalifiye eleman yokluğu, istihdam sağlayıcı faktörlerin etkin olamaması,
- Yüksek doğum oranı ve aşırı nüfus,
- Temel altyapı hizmetlerindeki yetersizlikler (sağlık, eğitim ve temiz su kaynakları, ulaşım vb.),
- Eğitim ve okullaşma oranındaki düşüklük.

Benzer sonuçlar GAP tarafından yaptırılan çeşitli çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. İdil'de yapılan odak grup toplantısına katılan köylüler ve İdil'in ileri gelenleri de aynı sorunları dile getirmişlerdir.

Ancak sorun analizi yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, gerçek sorunlarla yapısal sürecin yarattığı sonuçların birbirine karıştırılmamasıdır. Örneğin köylüler de, odak grup toplantısında pek çok yapısal sonucu 'sorun' adı altında dile getirmekteydiler (verimlilik azalışı veya işsizlik gibi). Süreç ile gelişen bu sonuçların kendilerinin de birer sorun olduğu doğrudur. Yapısal sorunlarla birleşen bu sonuçların kendisi de birer sorun olarak ortaya çıkmakta ve durum kaotik bir hal almaktadır. Burada asıl önemli olan sorunların sosyolojik analizini yapabilmek yani kökene ine-bilmektir. Bu amaçla alt yapı eksiklikleri, işsizlik, kalifiye eleman yoklu-ğu, eğitimsizlik, göç ve bunun sonuçları gibi, aslında tüm Türkiye için or-tak olan sorunların arka planına bakmak ve yapısal sorunlara ilişkin ger-çek çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir (bkz. Gökçe, 1996: 241-245).

Bölgedeki sorunları üç grupta toplamak mümkündür:

- 1) Genel olarak devlet hizmetleri ve altyapı sorunları (hizmetlerde koordinasyon eksikliği, yetki karmaşası, günlük politika değişik-liği ve sürekliliğin sağlanamaması),

- 2) Sosyal hayatın bütününe ilişkin ekonomik ve sosyal sorunlar (gelir dağılımındaki dengesizlikler, geleneği besleyen ve gelenekle beslenen aşiret yapısı ve 'yoksulluk kültürü'),
- 3) Birey ve bireyle ilgili sorunlar ('mağduriyetin istismarı').

Genel olarak İdil'e verilen hizmetlerdeki aksama, yörenin bütününe ilişkin sorunlardan ayrı değildir. Ancak burada altyapı hizmetlerindeki aksamanın en önemli nedeni hizmetlerdeki yetersizlikten ziyade verilen hizmetin yeterince denetlenememesi ve sürdürülmemesidir. Aslında tüm ülkede de görülen, hizmetlerin bir kez hayata geçirildikten sonra sürekliliğinin sağlanamaması olgusu, Bölge ve İdil içinde de geçerlidir. Örneğin telefon, su yolları, yollar vb. hizmetlerin devamlılığının sağlanamadığı hallerde, hem yatırımlar son derece pahalıya mal olan atıl hizmetler olarak kalmakta, hem de yöre insanının hizmetlere ilişkin güveni sarsılmaktadır.

Buradan hareketle, tüm hizmetler kademesindeki gerek bilgi ve kaynak kullanımında gerek bunların paylaşımında ve gerekse sonuçların izlenmesinde, gerçek bir yetki ve sorumluluk karmaşası yaşandığını da eklemek gerekmektedir. Ayrıca devlet kademelerinin kendi içlerindeki ve halkla koordinasyonlu çalışmaması, kaynakların etkin kullanımını ve uzun soluklu planların gerçekleştirilmesini de engelleyici niteliktedir. Bugün Güney-Doğu Anadolu'ya Türkiye içinde hiç de azımsanmayacak bir kaynak aktarımı olmasına rağmen, hizmetlerin yeterince etkin olamamasının, ayrıca kaynakların geriye dönememesinin nedenlerinden birisi de budur.

Yöre, devlet kademesinde, özellikle sağlık ve eğitimdeki personel için bir "sürgün yeri" olma niteliğindedir; ödenen yüksek ücretlere rağmen bu konuda eleman sıkıntısı çekilmektedir. İdil'deki devlet memurlarını yerliler ve yerli olmayanlar olarak ikiye ayırıp baktığımızda, kalıcı olanın yerliler olduğu görülmektedir. Ancak bu ayrımın arka planında farklı yapılar da belirlemektedir. Yerli olmayan devlet memurları yöre halkına iki farklı biçimde yaklaşmaktadır: Yöreyi sürgün yeri olarak görüp bir an önce ayrılmak isteyenler ve idealist amaçlarla yöreye gelen ve Türkiye'nin neresi olursa olsun hizmet etmeye kararlı olanlar. İlk grubu yüksek ücret vb. ile dahi yörede tutmak mümkün olamamaktadır ve bu grup sürekli dinamizmi nedeniyle hizmetlerdeki aksamaya da neden olmaktadır (44). İkinci grup, kalıcı olmak ve hizmetlerin devamı için çabalamakla birlikte, gerek koor-

44 Burada tüm ülkede varolan "hizmetlerde aksama"nın bir diğer boyutundan da söz etmek gereklidir; altyapı çalışmaları tamamlanmadan açılan sağlık ocakları ya da okulsuz köylere yüksek ücretle öğretmen ve sağlık personeli göndermenin, hizmetlerdeki etkinliği ne kadar artıracığı tartışmaları tüm ülkede zaten süregelmektedir.

dinasyon gerek alt-yapı eksikliği gerekse yörenin kendine özgü bazı tutucu dinamikleri nedeniyle yorulmakta ve verim düşmektedir.

Yörenin yerlisi olan devlet memurları ise geleneksel yapı ile oldukça içiçe geçmiş durumdadırlar. Bu grup devlet hizmetlerinin sürekliliğinde çok önemli bir yeri olan ve yörenin tanıtımı için anahtar rol oynayan bir gruptur. Ancak burada iki farklı sonuç da ortaya çıkmaktadır: Yerli memur ya yöre halkını edindiği mevki ve eğitim nedeniyle küçümsemekte, mevkisini bir güç unsuru haline getirmekte; geleneksel yapı ile devlet hizmetlerinin hem entegrasyonunu sağlamakta ama zaman zaman da kötüye kullanımına yol açabilmekte ya da bunu yapmadığında, yöre halkı tarafından "tarafsız kalmakla", "akrabalarını-ailesini önemsememekle" suçlanarak eski yerel gücünü de yitirebilmektedir.

İkinci olarak İdil'in sosyal ve ekonomik sorunları gündemdedir. Bu cümle ile öncelikle aşiret yapısına indirgenmiş geleneksel yapılar ve sonra da İdil bazında ekonomik yapılar tartışılacaktır.

Bu çalışmada İdil ve köylerinde çoğunluğu İdil dışına taşan 20 aşiret tespit edilmiştir. Aşiret yapısının idari sınırlar dışında cereyan etmesi ve yapının sosyal sistematığı İdil için tüm sosyal alanı belirleyen en önemli gerçeklerden birisidir. Aşiret ve geleneksel özellikleri (alt-aşiretler, aşiret üstü oluşumlar, bendler ve taraf tutma (Haverki ve Dekşuri meselesi vb.) sosyal alandaki güç ilişkileri için bir anahtar niteliği taşımaktadır. Aşiret yapılarının yüzyıllardır aynı kalması şaşırtıcı görünmektedir.

Bu durum aşiret bağları ve mensubiyetinin, aslında mevcut an ve durum için bir güç gösterisi olarak kullanıldığının göstergelerinden birisi sayılabilir. Nitekim aşiretlerin gücünün zayıfladığı yerlerde ve dönemlerde 'bir aşirete mensup olmak' salt akrabalık ve hemşerilik bağını bildirmek olarak işlev görürken; aşiret mensubiyetinin güçlendiği dönemlerde 'mensubiyet'; kavgada taraf olmak, güce eklenmek ve güç için hizmet vermek anlamına gelmektedir. Bu durum geleneksel yapının aşiret ile sınırlı olmadığını ancak aynı zamanda aşiret ile beslenip korunabildiğinin en iyi göstergesidir. Örneğin liderin karizmatik otoritesinin sarsıldığı ya da tamamen kaybedildiği durumlar vardır. Hepsinden öte bütün aşiret mensupları aynı derecede sadık değildirler.

Aslında aşiret mensubiyeti her şeyden önce ortak bir ata ile ilgilidir. Soyun homojenliği, iç evlilikler, ortak davranış ve ekonomik birimler aracılığı ile desteklenir. Fakat ekonomik birlik ve toprak birliği aşiret mensubiyetinde ikincil öneme sahiptir. Aşiret reisi salt politik bir lider değil aynı zamanda ekonomik ayrıcalıkları olan kişidir ve lider bu özelli-

ğini sürdürebilmek için aşiret dışı güçlerle yakın ilişki kurar. Bu durum aşiret liderinin güç ilişkilerini zamanla yeniden ve modern sayılabilecek ögelerle de (parti mensubiyeti, parti liderliği veya siyasilere ilişkiler vb.) desteklemesini ve değişen koşullarda esnek davranabilmesini sağlar. Örneğin İdil'de de 'muhtar'; aynı zamanda toprağın ve gelirin kontrolünü elinde tutan ve aynı zamanda siyasi liderlerle bağlantıyı sağlayan ve aynı zamanda aşiret lideri konumundadır. Tüm güçlerin bu şekilde tek kişi elinde toplanması, bireyciliğin gelişmesini önleyici en önemli etkidir. Her durumda, aşiret mensubu, güç dengeleri içinde ayakta kalabilmek için aşiret mensubiyetini öne çıkarmaya başlar ve bu da liderin gücüne yeni bir katkı anlamına gelir. Von Bruinessen bu durumu "daha basit organize olmuş diğer oluşumlar arasında göreceli olarak daha üst düzeyde örgütlü olanların öne çıkmasıyla" açıklar. Yani aşiretçiliği "kompleks politik yapıların evrimsel gelişimindeki ilk aşama olmaktan çok, bu yapılara tepki olarak ortaya çıkmış sosyal aşamalar" olarak adlandırıyor. Kıray ise çalışmalarında yeni sosyal oluşumları dengeleyici "tampon mekanizmalardan" bahseder (Kıray, 1984).

Bu çalışmada, aşiret yapısı geleneği besleyen ve geleneği yeninin içine taşıyan bir 'birincil tür bağlılık', bir 'güç dayanışması' ve güç 'gösterisi' olarak adlandırılmıştır. Aşiret tarafından beslenen sosyal gelenekler yeni ekonomik oluşumların getirileri ile bütünleşebilmesini, gücün biçimi ve kaynağı ne olursa olsun aşiretin buna yönelmesi ve kapsamı yeteneğine borçludur.

Bu elbette geleneksel yapının aşiret dışı ve daha üst bir konumu olduğu gerçeğini gözden kaçırmak anlamına gelmemektedir. Gelenekler (namus, evlilik adetleri, toprağa ilişkin tutum vb.) aşiretin ötesinde varolan bir yapıdır. Ancak burada göstermek istediğimiz; akrabalık, din, aşiret vb. tüm 'birincil tür bağlılıklar'ın, devlet, ideoloji vb. 'ikincil tür bağlılıkları' (Alavi, 1982) nasıl örtebildikleri ve bütünleşebildiğidir. Burada anahtar kelime 'güç'tür. Gücün göstergeleri zamanla değiştiğinde (toprak miktarı ve kol gücü sayısından giderek ekonomik ve siyasal etkinliğe doğru), bu yeni durum gelenekle uyum sağlayabiliyorsa, aşiret de mevcudiyetini koruyabilmektedir.

Kronik yoksulluk, İdil'de mevcut tüm oluşumlardan ayırt edilemeyecek bir diğer önemli sosyal problemdir. Ancak sosyolojik analizler, yoksulluktan çok daha önemli bir tehdit olarak 'yoksulluk kültürü'ne işaret etmektedir. İdil her ne kadar yoksulluk sıralamalarında 858 ilçe içinde 828. sırayı işgal ediyor da olsa, yoksulluk indeksi kendisine çok yakın olan Orta, Kuzey veya Batı Anadolu ilçelerinin var olduğu da bir gerçektir.

Ancak yoksulluğun var olduğu tüm yörelerde yoksulluk kültürüne rastlanmazken, bazı bölgelerde bu durum özellikle dikkat çekmektedir.

Nedir yoksulluk kültürü? Yoksulluk kültürü (Lewis, 1965), kıt kaynakların bulunduğu yerlerde ortaya çıkan farklı bir sosyal algı, bir yaşam kültürüdür. Ancak tüm kaynakların eşit olarak tabana yayıldığı, sosyal eşitsizliklerin pek hissedilmediği, yani yoksulluğun nispeten eşit paylaşıldığı durumlarda ortaya çıkmamakta; aksine gelir dağılımında dengesizliklerin ve sosyal yapıda kırılmaların yaşandığı, ekonomik ve sosyal olarak en üst ile en alttakiler arasında büyük farkların bulunduğu yer ve zamanlarda görülmektedir. Örneğin Yozgat, Trabzon, Sivas gibi yoksulluğun yaygın olmakla beraber eşit paylaşıldığı; ya da Denizli gibi yoğun göç almakla beraber şehir nüfusunun henüz 'yeni geleni' besleyebildiği; ya da Edirne gibi mevcut yatırımlarda nispeten ortak pay alınan; ya da Çorum gibi ortak kalkınma heyecanının paylaşıldığı; ya da Nevşehir gibi az nüfusun nispeten istikrarlı bir orta-üst gelir sağlayabildiği yerlerde değil de; sosyal ve ekonomik uçurumların yoğun yaşandığı, nüfus ve işgücü dinamiklerinin oynak olduğu ve bir üste geçebilme umudunun kırıldığı yerleşimlerde görülmektedir (İstanbul, Antalya, Diyarbakır veya Güney-Doğu'nun pek çok yerleşimi gibi).

Yoksullukla yoksulluk kültürü arasında çeşitli farklar vardır. Yoksulluk kültürünü başlatıcı öğeler; para ekonomisi, ücretli işçilik ve kâr amacıyla üretim; devamlı ve büyük ölçüde işsizlik; düşük ücretler; sosyal ve politik örgütlenmenin tabana yayılamaması; tek taraflı yerine çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı(45) ve "kazanamayanın zaten yetersiz ve yeteneksiz olduğuna" (Lewis, 1965) ilişkin genel değer yargısıdır. Görüleceği gibi yoksulluk kültürü ekonomik kırılmalarla başlamakta ancak sosyal değerlerle de beslenmektedir. Yoksulluk kültüründe toplumla bütünleşememe ve bunun getirdiği duygular (öfke, red, isyan, çaresizlik ve eksiklik duygusu) ön plandadır. Tüm sosyal yapılara ve sistemlere güvensizlik belirir ve her alanda örgütsüzlük kendisini gösterir. Kültür yoksulluğu ve yeni değerleri inkar ile birlikte içe kapanma ve red başlar. Aile bağlarında örgütsüzlük, kentsel değerler içinde yer alma isteği ve yer alamamaya tepkiler, kırılma noktalarında belirginleşir. Liderlik dağıktır ve daha çok kahramanlığa bağlı olarak ortaya çıkar. Eksiklik ve yetersizlik duyguları özellikle alt ve üst arasındaki uçurumun belirginleştiği dönemlerde artar.

İdil'deki çalışmaların bulguları arasında, yoksulluk ve kronik yoksul-

45 Örneğin burada, akrabalık ve aşiretlerin birbirini zaman zaman destekleyen, zaman zaman da köstekleyen yapısı gibi.

lukla beraber, 'yoksunluk' ve 'yoksulluk kültürü'nün varlığından sözedebiliriz. Yoksulluk kültürünü 'tamamiyle red', 'içe kapanma' ve 'isyan'dan ayıran en önemli nokta; 'bütünleşme isteği'nin halen var olmasıdır. Örneğin okul ve eğitime büyük bir talep vardır ve İdil halkı için eğitim 'bütünleşme'nin ve iş/meslek sahibi olabilmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bölge'deki yoksulluk kültürü 'imrenme'- 'isteme'- 'fakat ulaşamama' ve bu yüzden de 'içe kapanma' ve 'vazgeçme' biçiminde cereyan etmektedir. Bu durum entegrasyonu sağlamada ve yörenin şartlarını düzeltmede, insan faktöründen yararlanmak için önemli bir ipucu olabilir.

Yine bu cümleden hareketle, yoksulluk kültürünü özellikle besleyen ve destekleyen ekonomik yapıları dikkate almakta fayda vardır. Çalışmanın İkinci Kısımında da görüleceği gibi, İdil'de nüfusun % 75'i yıllık 2000\$ ve altında gelire sahipken, toplam % 90'ı ise yıllık 2500\$ ve altında bir miktar kazanmaktadır. Ekonomik olarak en güçlü kesim ise toplam gelirin % 90'ını alan en üst % 5'lik gruptur. Gelir dağılımındaki bu dengesizlik, yoksulluk kültürünün oluşması için en önemli faktördür.

İdil'in önemli bir diğer sorunu da, gelirinin hızla dışa kaçmasıdır. Bu nedenle İdil ekonomisi, Batman, Cizre, Nusaybin gibi, Mersin ve Diyarbakır gibi iller hatta ülke bütünüyle birlikte düşünülme zorundadır. Örneğin dağ köyleri gelirlerini Midyat-Mardin tarafına, ova köyleri ise Cizre ve batıda Diyarbakır ve Mersin'e akıtmaktadırlar. Tüketim ekonomisi henüz güçlü değildir ama varolan ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Gelir arttıkça İdil içine yatırımdan-hatta gayrimenkul alımından-ziyade Mersin'de veya İstanbul, İzmir vb. şehirlerde ev ve diğer tür gayrimenkul alınmakta, ya da örneğin ikinci bir kamyon alınarak sınır ticaretine girilmektedir. İdil merkezinde ise, ekonomi köylerin tarımsal desteğinden yoksun kalmaktadır ve aslında kırsal alandan, bu nedenle, çok daha geri durumdadır. Ayrıca köylerde ve ilçe merkezinde tarımsal alanlarda verimli ve etkin kullanımı için yol gösterme, öneri vb.nin olmaması nedeniyle, birikimler genellikle tüketime yönelmektedir. İlçenin görece olarak daha refahlı kesiminin zaten büyük şehirlerde yaşadığı belirtilmekte, bu kesimden hiç bir destek umudu da görülmemektedir.

Bölgede ve kısmen İdil'de gözlenen bir diğer önemli faktör de geleneksel ekonomi ile tüketim ekonomisinin içiçeliğidir. Yani aslında tüm ülkede olan duruma benzer bir 'ekonomik bütünleşme' problemi, yöreyi de etkisi altına almış görünmektedir. Haberleşme kanallarında yayılma ve etkinliğin artışının yanısıra, örneğin Habur ticaretinin varlığı gibi, dünya ticareti ile bir şekilde eklemleme süreci İdil'i ve Bölgeyi etkilemektedir. Bu tür eklemleme ekonomilerde, basit ikili ekonomilerden farklı bir yapı

göze çarpmaktadır. Yani geleneksel ekonomi zaman içinde yerini modern denilebilecek pazar ekonomilerine terketmeyip; aksine geleneksel ekonominin bazı görünümüleri ile beraber yeni bir oluşum belirlemektedir. Bu yeni oluşum ise, içerisinde hem geleneksel olandan yararlanarak işleyen pazar ekonomisi sistemlerini barındıran hem de bunların yapısal sonuçları olarak sosyal formasyonları, duruma uygun olarak dönüştüren yeni bir durumdur (Taylor, 1979). Bu yeni durum, içerisinden geleneksel olan ile yeni olanın ayırt edilebileceği bir 'mozaik' değil, her iki halin içiçe olduğu bir 'hamur'dur artık. Örneğin evlerde, kapalı ekonominin göstergeleri ile tüketim ekonomisi içiçe girmekte ya da eski gelenekler -aşiret bağlılığı, namus vb. kavramlar- yeni ile eklemlenmiş olarak sürdürülebilmektedir.

Bu yeni durumun da bir sonucu olarak Bölge ve kısmen de İdil'de, formel ve legal ekonomilerin yanısıra informal ve illegal ekonominin varlığı gözlenmektedir. Kayıtsız ve yasadışı ekonomi, Bölgedeki tüm gelir hesap ve tahminlerin ötesinde ve üstünde bir yeni akış yaratmaktadır; ve aslında yörenin şu anda mevcut etnisite ve kültürel kimlik problemlerinden çok daha önemli bir sorundur.

İdil, aslında tüm servet, gelir, akar(rant) ve işgücü hesaplarına baktığımızda henüz bu iki ekonomik akıştan çok fazla etkilenmemektedir. Ancak ileride bu tür bir dönüşümün etkisinde kalması muhtemel görünmektedir. Bu haliyle İdil, henüz kırsal görünümünü muhafaza eden, ancak hızla legal ve illegal, formel ve informal ekonomi ile bütünleşme yolunda olan yöreler için, bir örnek olay niteliğini taşımaktadır.

İdil ve Bölgeye özgü üçüncü sorun bireysel düzlemdir. Yukarıda işaret edilen diğer iki sorunun birey üzerindeki yansımaları anlamına gelen bu durum, 'mağduriyetin istismarı' kavramıyla açıklanabilir. Bilgin bu durumu "yoksunluk durumuna gönüllü bir dönüş, kendisine acıyan, acizine, zayıflığına razı, kendini yadsımaktan zevk alan ve yaşamdan geri çekilen insan tipi" (1997:92-93) olarak tanımlamaktadır. Bruckner'a göre modern toplumun iki büyük hastalığı vardır: Çocuksuluk ve kurbanlaşma (victimisation). Bu hastalık kendi edimlerinin sorumluluğunu taşımak istememeye ya da özgürlüğün sakıncalarını yaşamadan sadece kazançlarını tatmak istemeye dayanan bir tarzdır. Bruckner için, kurban ve çocuk rolünün her ikisi de sonsuz bağımsızlık isteyen, ama aynı zamanda bakım ve özen talep eden çağdaş insanın paradokslarıdır. Kurbanlaşma kapitalist cennette hırpalanmış ve şımartılmış yurttaşın, kendini mazlum, ezilmiş halklar modeline göre düşünmesini içerir (Bilgin, 1997: 94).

Aslında tüm toplumlar için düşünülebilecek olan bu yeni ideoloji, 'kisinin kendisini her durumda en önde ve her şeye muktedir görmesi' ge-

rektiğine ilişkin yeni medya imajları ile alabildiğine pompalanmaktadır. Yeni çağda 16-17 yaşındaki her genç, potansiyel bir 'en en' olarak lanse edilirken; 35'inde ise 'zavallı hakkı yenmiş mağdur' konumunda, yeni tüketim oyuncakları ile teselli edilmektedir. Herhangi bir haktan geçmişte mağdur olan her tür grup, hemen mağdur statüsüne girmektedir. Ancak burada asıl olan, mağduriyetten ziyade bu mağduriyetin tazminine yönelik 'istismar'dır (Rahnema, 1994). Modern birey yapılan işlerin sonuçlarını öncelikle kendinde arayan bireydir. Oysa bu yeni birey tipi kendi sorumluluğunu üstlenmekten çok, geçmişin -kimi zaman- gayri yasal da olsa, hatta diğerinin zararına da olsa tazminini talep edebilmektedir. Burada anahtar rol oynayan bir durum da, bu tazminin kesin ve yasal olan yollarla talep edilmemesi; hesaplaşmada karşı tarafa çıkarılan borç yükünün zamana ve böylece artmaya bırakılmasıdır. Net olarak dile getirilmeyen her tür talep zamanla giderek ağırlaşmakta ve sonuçta 'mağdur' her hal ve şartta hem kendisini en ezilmiş ve hem de bu nedenle her tür 'desteğe' hak kazanmış hissetmeye devam edebilmektedir.

Mağduriyetin istismarından söz ederken dikkat edilmesi gereken nokta, bu durumun gerçek ve sosyal temellerinin aşında var olduğudur. Mağdur, geçmişte gerçekten mağdur olmuştur, çeşitli şekillerde mağduriyete uğramıştır. Ancak kırılma noktası, mağduriyetin dile getirilişinin ve tazmin talebinin karşıda bulduğu yankı ile ilgilidir. Bu tür bireysel yansımalarda, 'zayıf olmanın haklı olmak için yeterli' görülmesi halinde, yani bu görüşün bir kez informel olarak sistemden destek bulması halinde 'mağduriyetin istismarı' başlamaktadır.

Yani 'mağduriyetin istismarı' için birkaç halin gerçekleşmesi gerekmektedir:

- Geçmişte gerçek bir mağduriyetin varlığı,
- Bu gerçeğin yanlış bilinçle çarpıtılması, (zayıf olan haklıdır!)
- Mağduriyetin giderilmesi için gerekli olan güçlü demokratik ve sosyal sistemlerin ve kurumların yokluğu veya zamanında harekete geçirilememesi,
- Tüm dünyada küresel çapta desteklenen tüketim ekonomisi ile bireysel bilinçlerin yok edilmesi,
- Kurumların yeterince örgütlü ve yerleşik olmaması yüzünden, bu yeni durumu çeşitli siyasi ve ideolojik irrasyonel kalıplarla örtme girişimi,
- Tüm bunların bir sonucu olarak, bireysel ve grupsal düzlemde mağduriyetin tazminine ilişkin istemlerin somut, gerçekleştirilebilir ve katılımcılığa yönelik olmaktan ziyade; adeta 'zayıf olmayı sürdürme isteği' ile örtülmesi,
- Sonuçta mağduriyetin istismarı durumu ve kurban rolünün seçimi.

Yukarıda bahsedilen bireysel düzlemde 'içe dönme', 'reddetme' veya 'imrenme ama asla ulaşamayacağını düşünme' duygusunun toplumsal bir durum olan 'yoksulluk kültürü'nü ortaya çıkardığını vurgulamıştık. Benzer olarak bireysel düzlemde 'mağduriyetin istismarı' ve 'kurban rolünü oynama' da, toplumsal düzlemde kaotik olarak yoksulluk ve 'yoksulluk kültürü'nü beslemektedir. Bu durum Bölgedeki ekonomik dönüşümlerle birlikte düşünüldüğünde, örneğin neden yatırımlara sahip çıkılmadığını ya da katılımcılık yerine atomize birey tipine doğru gidildiğini açıklayabilir.

Görüleceği gibi sorun salt ekonomik değildir. Ekonomik sorunun önemi elbette yadsınamaz. Ancak tüm bu ekonomik ve sosyal gelişmeler Bölgede farklı bir insan tipinin ve sosyal yapıların gelişmesine yol açmıştır. Ekonomik sorunu çözmek, tümünden sorunu çözmek anlamına gelmemektedir. "Sosyal yapıyı tanımak ve çözümlenmekle; toplumun kuruluşunu, işleyişini, toplum içindeki gruplaşmaları, sınıfları ve özelliklerini anlayabiliriz. Toplumsal yapının temel ögesi olan nüfusun genel niteliklerinin ve etnik yapısının saptanması, kültürel öğelerin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal sorunların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır" (Gökçe, 1996: 9).

DÖRDÜNCÜ KISIM: ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İdil'de gerçekleştirilen bu çalışma, kendine benzer yöreler için bir pilot çalışma olma ve çözüm önerileri sunma amacı taşımaktadır. Kanımızca Bölge bir bütün olarak dikkate alınırken her parça ve bunların oluşumu dikkatle izlenmeli; bütüne ilişkin çözüm önerileri geliştirilirken, tüm önerilerin tek tip olmamasına ama aynı zamanda da bütün ile bağdaşık ve uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Bu yüzden İdil'e özel çözüm önerilerine geçmeden önce, genel olarak izlenmesi gereken stratejinin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bölgenin özel stratejik önemi bir yana, aslında varolan pek çok sorun çeşitli ağırlık biçimleri ile ülke bütünüünün sorunlarıdır. Örneğin hızlı göç nedeniyle yöre nüfusunun %18.97'si Doğu ve Güney Doğu Anadolu dışında yaşamaktadır (Mutlu, 1995:50). Okullaşma oranındaki düşüklük, kadının ikincil konumu, altyapı hizmetlerinde ve bunların sürekliliğindeki aksamalar vb. Türkiye'de pek çok yerleşimin sorunudur. Benzer olarak gelir dağılımındaki dengesizlikler ve bunların sonucu olarak "yoksulluk kültürü" ve "mağduriyetin istismarı" sorunları da Türkiye'de çeşitli yerleşimlerde görülebilmektedir. Tüm bunlar benzer olarak yapısal çözüm önerilerinde dile getirilmektedir. Bölgeye özel alınacak tüm önlemlerde ise kanımızca dikkate alınması gereken hususlar şöylece sıralanabilir:

Görüleceği üzere sorun bütünüyle ekonomik değildir, sorunun sosyal boyutları ekonomi ile içiçe geçmiş durumdadır. Ekonomik sorun bütünüyle tek başına çözümleyici olarak düşünüldüğünde, insan faktörü ihmal edilmekte ve önlemler kısa vadede düşünülen, uzun soluklu olamayan, verimliliği düşük önlemler olarak kalmaktadır. Bu nedenle;

- Öncelikle yöredeki tüm düzenlemelerin bütüncü ve kurumsal düzlemde ve uzun vadeli olarak planlanması gerekmektedir,
- Değişiklikler zaman içine yayılmalı ve zaten çeşitli kırılmalara uğramış olan yörede (hızlı göç, gelir dağılımı vb.) yeni ve hızlı dönüşümler yaratmaktan kaçınılmalıdır (46).
- Tüm yerleşimleri bir örnek olarak ele almaktan ziyade benzer yerleşimler için benzer çözüm yolları geliştirilmelidir. Örneğin her yörenin sosyal dinamiği ve ekonomik olanakları ayrıntılı olarak güncelleştirilmeli ve yeniden değerlendirilmelidir,
- Yörede kalkınma modeli için üretim ve üretime yatırım esas alınmalıdır. Bunun dışındaki tüm gelirler -ticaret, rant, spekülasyon gibi- gerçek birikimi sağlamaktan uzaktır ve tüketim ekonomisinin körüklenmesiyle sonuçlanırlar ve sonuçlanmaktadır,
- Tüm Bölgeler ve yerleşimler ayrı birimler olarak değil, ekonomik ve sosyal olarak etki alanları ile birlikte düşünülmelidir,
- Herhangi bir önlem alınmadan önce, bunun gelecekteki yansımaları dikkatle gözden geçirilmeli ve bütüncü planlamaya uygun olup olmadığı ve ayrıca yöreden alınacak etki ve tepkiler dikkatle hesaplanmalıdır. "Her ne olursa olsun bir varlık göstermek, önce denemek sonra olmazsa vazgeçmek, ya da güncel politikaya uyma amacıyla gereğini yapmak" vb. özetlenebilecek tüm önlemler, geleceğe bir iz bırakmakta; böylece tüm yeni politikalar bir öncekinin iyi ya da hatalı sonuçlarını yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Şehirleşme ile ilgili politikalardan kadının statüsünü yükseltmeye ya da nüfus planlamasına dek uzanan tüm etkinlikler; bireysel olmadıklarını, iyi planlanmış bir bütünün parçaları olduklarının bilincinde olmak zorundadırlar,
- Yörede ekonomik ivmeyi "kendi kaynakları içinden yaratmak" esas alınmalıdır. Yörede bunun için istek ve potansiyel vardır.
- Göç ve göçün sonuçlarına ilişkin yapılan tüm çalışmalar, bir kez göçe karar verenin geriye dönmeyi pek fazla istemediğini göstermektedir. Göç kararı genellikle bir sonuçtur ve gidilen yeni yerle-

46 Bu görüş örneğin yıllar önce Albay Nazmi Sevgen tarafından da dile getirilmiştir; bkz. Harp Akademileri Komutanlığı, 1969'dan akt., Genel Kurmay Belgelerinde..., 1992:41-45.

şimde ileriye dönük tüm umutları da birlikte taşımaktadır. Bu nedenle esas olarak, "geriye döndürmekten" ziyade "yeni göçleri oluşturmamaya yönelik" bir politika esas alınmalıdır.

- Bu tür bir önlemin tek yolu, şimdiye kadar sürdürülen ya da önerilen tarım destekli ve diskalifiye işgücünü işlendirmeye yönelik emek yoğun sanayileşmenin aksine; Bölgede hemen ivme yaratabilecek, başlangıç maliyeti yüksek olsa da, verimliliği yüksek, teknoloji yoğun ve dünya ile bütünleşebilecek türde bir sanayileşme politikası izlenmesidir.

Türkiye aslında diğer bölgeler için bu strateji değişikliğine girmiş bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için yöre sermayesi ile beraber, kamu desteği ile iç ve dış yatırımların Bölgeye çekilmesi gereklidir. Bu tür sermaye yoğun teknolojiye dayanan yatırımlar, elbette tarımsal-endüstriyi gerçekleştirmeye de yönelik olabilirler (Aruoba, 1988:197-199). Bir yatırımın tarım girdili olması, düşük yoğunlukta sermaye ve işgücü içermesi anlamına gelmez. Aksine dünyada da tarımsal -endüstriye dayalı yatırımlarda teknoloji yoğun yatırımlar artmaktadır. Burada kilit nokta tüm girdi ve çıktıların dünya üretim zinciri içerisinde nerelere dek uzanabileceğini dikkate almaktır.

Yoğun teknoloji kendi ihtiyacı olan her tür kalifiye eleman ve yarıkalifiye işgücünü Bölgeye çekecektir. Bölge, uluslararası alan ile zaten para akışı, ticaret ve haberleşme yoluyla ilişki içindedir. Önemli olan bu ilişkiyi hızlı bir biçimde ve devlet desteği ile de yatırıma akıtmaktır. Aksi takdirde düşük işgücü->düşük ücret->düşük yaşam standardı->düşük birikim->düşük eğitim->düşük işgücü döngüsü devam ettiği sürece Bölgenin yeterince birikim yapması söz konusu olamaz.

SUMMARY

İdil, a town of Şırnak, with its population of 12591 (46149 including its villages) is located in the border-line of South-Eastern Turkey. It has 90 villages and subvillages. (Mezra) For a decade, its population growth-rate appeared to be 171.2% due to the special conditions of the region.

Rural people of İdil on agricultural incomes are hurt by the mass vertical migration. Tour center, on the other hand, seemed unable to feed up these nomadic or semi-nomadic groups who suffered from the coercive migration. The whole region, including Şırnak/İdil has been influenced negatively by the "unequal development" conditions.

The only way, to cope with the popular misconception presented in the Region as the "culture of poverty" particularly in the process of reconstructing the SE Anatolia, is to analyze each social formation in itself, considering all kinds of regional conditions - negative or positive- from the whole to the component parts. İdil tends to be one of these component parts and displays an enormous potential for being a pilot town in the Region during the next ten years.

The present research aimed to examine the regional problems under three headings:

- (1) problems concerning civic services and infrastructures (i.e., lack of coordination

among the services, confusion in the authorities, instability within daily politics, and inability to provide sufficient maintenance);

(2) social and economic problems of everyday life (gaps/breaks between income levels, the structure of the tribes (aşiret) that feeds and is harboured by traditions, and the "culture of poverty");

problems concerning individuals (exploitation of the victimisation).

KAYNAKÇA:

- ALAVI, H. (1982) "The Structure of Peripheral Capitalism", **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, (eds. H.Alavi and T. Shanin), London: MacMillan Press.
- ANDREWS, P. A. (1989) **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Weisbaden.
- ARFA, H VE BOİS, T. (der.) (1991), **Kürtler Üzerine**, Ankara: Öz-Ge Yay.
- ARUOBA, Ç. (1988) "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", **Türkiye'de Tarımsal Yapılar: 1923-2000**, (der. Ş.Pamuk ve Z.Toprak), Ankara: Yurt Yay.
- BEŞİKÇİ, İ. (1992) **Doğu Anadolu'nun Düzeni**, Ankara: Yurt Yay.
- BİLGİN, N. (1997) "Kurban veya Mağdur Psikolojisi", **iç Siyaset ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yay.
- BİLGİN, N. (1997)"Mağdur Cemaatler Oyunu", **iç Siyaset ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yay.
- BEDİRKAN, Celadet Ali (Herekol Azizan) (1997) **Kürt Sorunu Üzerine**, (Çev. Taylan Doğan), İstanbul: Avesta Yay.
- ÇELİK, M., (1996) **Ortadoğu Mozaïği, Süryaniler-Nasturiler**, Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Sayı: IV.
- DOĞANAY, F. (1994) **Sosyo-Kültürel Dönüşme Sürecinde Harran Ovası ve GAP Uygulaması**, Ankara: DPT Yay.
- ERGİL, D. (1995) **Doğu Sorunu- Teşhisler ve Tespitler**, TOBB Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi, No:1.
- FINKEL, A. ve SİRMAN, N. (eds), (1990) **Turkish State and Turkish Society**, NewYork: Routledge.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyamları**, (1992), İstanbul: Kaynak Yay.
- GÖKALP, Z. (1992) **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Sosyal Yay.
- GÖKÇE, B. (1996) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yay.
- GÜNEL, Aziz, (1970) **Türk Süryaniler Tarihi**, İstanbul: Oya Matb.
- HALL, A. (1988) "Community Participation and Development Policy: A Sociological Perspective", in **Development Policies: Sociological**

- Perspectives**, (eds. A.Hall and J.Midgley), Manchester: Manchester University Press.
- KIRAY, M. (1984) **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, İstanbul: İletişim Yay.
- KİRİŞÇİ, K. ve WINROW, G.M. (1997) **Kürt Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- LEWIS, O. (1965) **İşte Hayat**, İstanbul: E Yay.
- LONG, N. (1988) "Sociological Perspectives on Agrarian Development and State Intervention", in **Development Policies: Sociological Perspectives**, (eds. A.Hall and J.Midgley), Manchester: Manchester University Press.
- MUTLU, S. (1995) "Population of Turkey by Ethnic Groups and Provinces", **New Perspectives on Turkey**, 12, Spring: 33-60.
- MUTLU, S. (1996) "The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey: Its Context, Objectives and Prospects", **ORIENT**, 37 March. No:1: 58-96.
- NİKİTİN, B. (1991), **Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, C.1 ve 2**, İstanbul: Deng Yay.
- RAHNEMA, M. (1994), "Poverty", in **The Development Dictionary**, (ed. W. Sachs). London: Zed Books.
- ŞEREFHAN, (1990), **Şerefname**, (çev. M.Emin Bozarslan), İstanbul: Hasat Yay.
- TAYLOR, G. (1979) **From Modernization to Modes of Production**, London: MacMillan Press.
- TÜRKDOĞAN, O. (1995) **Güneydoğu Kimliği; Aşiret- Kültür ve İnsan**, Bolu: Türk Ocağı Yay.
- Von BRUINESSEN, M. (1992) **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul: Öz-ge Yay.
- Von BRUINESSEN, M. (1995) **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İstanbul: İletişim.
- YALÇIN-HECKMANN, L. (1990) "Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes", in **Turkish State and Turkish Society**, (eds. A.Finkel and N. Sirman), NewYork: Routledge.

İSTATİSTİKLER- DOKÜMANLAR:

- Beldeler Dergisi, İdil Sayısı, 1983.
- DİE, İstatistiklerle Türkiye, 1996.
- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1996.
- DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, 1991.
- DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı, 1993.
- DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1995.

- DİE, Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 1996.
- DİE, Coğrafi Bölge Ayırımında İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Gruplarının ve Gelişmişlik Seviyelerinin Belirlenmesi, 1997.
- DPT, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, (1982), c.II
- GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, (1993), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (1994), Sosyoloji Derneği.
- GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, (1994), ODTÜ Sosyoloji Bölümü.
- GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı, (1997).
- GAP-21. Yüzyılda Kadın ve GAP, (1997).
- GAP-Sosyal Politika Hedefleri, (1997).
- GAP-Sanayileşme Stratejisi, (1997).
- GAP-Şırnak Sosyo-Ekonomik Profili, (1997), GAP İlleri Sosyo-Ekonomik Profilleri.
- GAP-EKA Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü, Nihai Rapor, 1991.
- Şırnak, 73, 1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE.
- Şırnak- İl Yıllığı, (1991).
- 1996 Yılında Şırnak, ŞİRGEV Yay., No:1.
- ŞİRGEV:Kuruluşundan Bugüne, 1995-1997, ŞİRGEV Yay., No: 2.

EVALUATION OF SOCIAL DEVELOPMENT PROJECTS

Can There be a Single Model?

Zülküf Aydın*

ABSTRACT

Over the last two decades there has been a shift in thinking towards social development projects from an economically orientated base, that focuses on product, towards a socially orientated base, which stresses the process. This has coincided with the more general shift in attitudes from large-scale development projects based around government control and management, towards more rural-based programmes, that have largely been the initiative of non-government or other local voluntary organisations. The main problem with this shift in thinking is that it has become much more difficult to actually judge the success of these projects, as there has been a move from quantitative objectives towards more qualitative objectives. This essay will examine whether there is a single model that is able to evaluate these objectives in a social development project. It will be shown that due to problems of subjectivity, paucity of written work, and the uniqueness of individual projects, a single model is very difficult to develop.

Key Words: Social Development, Evaluation, Participatory Evaluation, Empowerment, Project Evaluation, Capacity Building.

ÖZ

TOPLUMSAL GELİŞME PROJELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Son yirmi yıl içinde ekonomik eğilimli kalkınma projelerinden toplumsal süreçlere önem veren toplumsal kalkınma projelerine doğru bir kayma söz konusu olmuştur. Bu kayış daha genel düzeyde geniş çaplı, devlet tarafından kontrol edilip yönlendirilen projelerden küçük çaplı kırsal temelli ve Hükümet Dışı Örgütler'ce başlatılan programlara doğru bir kayma ile eşzamanlı olmuştur. Burda irdelenmek istenen temel sorun, toplumsal kalkınma projelerinin başarısının nasıl ölçülüp yorumlanabileceği sorunudur. Çünkü toplumsal kalkınma projelerinin amaçları niceliksel değil niteliksel değişme biçimindedir. Bu makale toplumsal kalkınma projelerinin kapasite geliştirme, kendine yeterli olabilme gibi niteliksel değişmelerin irdelenmesinde tek bir yöntemsel modelin olup olamayacağını sorgulamakta ve subjektiflik, yeterli sayıda araştırmanın olmayışı ve sosyal kalkınma projelerinin kendine özgü nitelikleri nedenleriyle her yerde uygulanabilecek tek bir modelin olmayacağını ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Gelişme, Değerlendirme, Katılımcı Değerlendirme, Güçlendirme, Proje Değerlendirme, Kapasite İnşaaası.

* Dr. University of Leeds, Centre for Development Studies.

Increasingly over the past two decades, the dogma of development as economic growth has been faltering in the face of an alternative approach known as human-needs centred development. Pioneered by Seers in the early 1970's, this new development paradigm sees 'the realisation of the potential human personality' along with 'the enhancement of basic human capabilities and freedoms' (Allen & Thomas, 1995:121) as a universally acceptable aim in place of the traditional goal of GNP growth.

The 1980's has witnessed an increasing recognition of the complexities of development interventions. It has been widely recognised that economic development is not sufficient and that social and human development have an important role. Social development has been introduced as either a substitute or a complement of economic growth.

Social development is different from economic development in that the former is concerned with non-material process. Small rural projects have emerged whose objectives can be defined as 'social development'. However, there is little common agreement to date on a precise understanding of this term. What constitutes 'social development' often varies between projects and communities and may undergo changes through time. Whereas in the 1960s and 1970s social development involved the planning of social services, in the last decade the goals of social development have shifted towards an increased focus on indigenous capacity building, empowerment and the promotion of participation, the awakening of consciousness and the encouragement of self-reliant strategies. In other words social development projects are concerned with affecting qualitative changes in socio-economic or socio-behavioural attitudes of people and groups. Many of these objectives cannot be captured as quantitative data, for example how would one quantify 'empowerment'. Because many of these aims are intangible, conventional evaluation techniques are inappropriate. We need to be able to evaluate the outcome or impact of social development projects, but this confronts us with a form of development which is less amenable to quantification. How do we evaluate the non-material dimension of development and the process nature of social development activities?

The purpose of this paper is to therefore examine whether or not there can be a single model for evaluating qualitative objectives in social development projects and to discuss the difficulties and complications of attempting to develop such a model. In order to facilitate this examination, the following questions have been raised for analysis. First, in regards to the current literature on evaluation is there an existing model which could be universally applied for evaluating qualitative objectives and if not, what

are the reasons behind its inability to function as one? Following this, what are the general difficulties and complications in attempting to develop such a model? It is this paper's intention to demonstrate that there cannot be a single model for qualitative evaluation, and it would prove to be ineffective due to the practical and conceptual difficulties brought about by the complex differences in projects, participants and evaluators. Furthermore, if such a model were ever to be found, it would be detrimental to the processes of empowerment, capacity building and participation which inherently, social development projects aim to increase.

Social development projects, by their very nature, address issues and undertake activities which are difficult to measure and trace. Gauging such social phenomena as participation, empowerment or capacity building, is littered with difficulties beginning with the establishment of a precise definition of the terms, through to finding valid and practical tools for their measurement. In order to assess the impacts and monitor activities of individual projects, evaluations must collect information on a wide range of themes. While quantitative tools can be used to assess certain elements, other types of information are not conducive to such methods and thus require a qualitative approach. 'Because qualitative and quantitative methods involve differing strengths and weaknesses, they constitute alternative, but not mutually exclusive strategies for research.' (Patton, 1990:14). There is however, a great variety in techniques, objectives, strengths and limitations within the 'qualitative school', as current qualitative approaches do not call for a single, identical procedure or application. This paper will examine four general areas in which substantial hurdles to the development of a single qualitative model exist. The type of project the participants of a project, the evaluator, and the nature of the evaluation, each presents difficulties for prescribing a single method of measurement. It will be suggested that not only is it difficult to establish a single universal model for such endeavours, but attempts at doing so undermine the very advantages of qualitative evaluations.

The first area of difficulty lies in the form and content of a given project. A project has specified objectives, which form the basis of what the evaluation will attempt to observe and record. Even when the evaluation is not formally based on stated objectives (as in some Goal Free approaches), the objectives partly shape the activities which in turn form part of the material under observation. The analysis and interpretation of the data collected will therefore be in terms of these objectives, and the situations observed in the baseline study (Oakley, 1986:97). For example, an evalu-

ation of a project that has as an objective the reduction of barriers to women's entry in new occupations in Bolpur and Llambazar Thanas in West Bengal (1) will necessarily be different in form and structure from that of a project in health development in Caranavi District, Bolivia (2), which had as its central objective 'to strengthen the means of people's participation' (Oakley, 1991: 147). The projects differed in their basic activities, relationships and structures. The income generating scheme, was a new program for a new group of participants, whereas the health project was trying to create a new level of participation within existing services with established functions, members, and organisational structures. As well, each program differed in the amount and type of available resources.

These examples highlight the relationship between the model for evaluation and the nature of the project being evaluated. Since 'social development' is not a single well defined area, but incorporates a wide variety of issues and activities, it is difficult to establish a single model or procedure, which will always be suitable. The nature of the project, resources available, cultural setting, and the type of organisational structures in place, all interact and affect the design of a qualitative evaluation which seeks to trace and understand these very processes. This diversity of questions to be answered and the variations in resources are fundamental reasons why there is yet a 'single best way to proceed' (Berk & Rossi, 1990: 34).

The second area of difficulty is with the participants or users, as they are as active in the evaluation as they are in the project itself. Qualitative data will often come directly from the participants, and there are practical limits to the information one can receive from such techniques as questionnaires, particularly in open-ended questions, which arise from the literacy levels of the interviewees and the differences in their understanding of what the objectives and questions mean (Patton, 1990: 24). The level of seriousness attached by the participants to the evaluation process, 'interview fatigue', and the willingness and interest the participant has in a given project can all affect responses and actions. In addition, if the participant feels threatened in any way by proposing negative responses, they may withhold valuable information. Similarly, if a project is providing resources that the participants value, they may refrain from open criticism in fear of the termination of the project (Berk & Rossi, 1990). Differences in

- 1 Based the article: Mayoux, L.C. (1989) 'Income Generation for Women in India: Problems and Prospects', *Development Policy Review*, vol., 7, no. 1, pp. 5-27.
- 2 Based the case study in: Oakley, P. (1991), *Project with People: The Practice of Participation in Rural Development*, ILO, Geneva, verilmektedir. (Bkz. DPT Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, 1982, c.II).

customs, political affiliations and social frameworks will also limit the options for what, and if, an evaluation can do, and will inevitably alter the range of options in evaluation techniques.

A single model would also fail to take into account the complex realities of participants and their communities. As Chambers (1997: 128) pointed out it has taken the 'development community' a long time to discover the 'creative and analytical abilities' of the local people. If it is the local people who are the participants in social development projects, and if qualitative evaluation strives to be participatory in nature then their 'creative and analytical abilities' should have a significant impact on the evaluation process. The ways in which participants involve themselves will likely vary in terms of the literacy, numeracy, self-evaluation skill and social dynamics which exist in a given community. As stated by Tiongson-Brouwers (in Marsden and Oakley, 1990: 120) 'the process of data-gathering and giving information may become complex when the cultural dimension of the target population is considered'. These cultural complexities will in turn make such processes as determining methodologies inherently complex as well. The aforementioned author provided examples from the Philippines where various problems are often not stated in a direct fashion to decrease the 'negative impact' of the situation (Marsden and Oakley, 1990: 120). This may hold true for other populations, but the degree and extent of it will change from community to community and the extent to which culture can affect evaluation may also be related to the type of topic to which information is required (Ibid.). Hence, the complex realities of the participants should be taken into account if social development projects want to look for ways to empower people and increase their own capacities. As evaluation is part of the whole process, it too must recognise the complexities of the participants and the diversities of their communities, which a single model could never accomplish.

One of the main reasons that it is so hard to find a single model for evaluating the qualitative objectives of a social development project is the fact that it is so context specific. The objectives of many mainstream development projects, which follow neo-classical economic theories, is to increase productivity and growth and assume that this will benefit everyone through the 'trickle down' effect. This ignores contextual issues, questions of inequality, power relations, access to resources and influences of a political and economic nature. Indicators of social development however, must be context specific and not merely plucked from an existing check list. They must evolve as the project evolves. Phenomena can only be un-

derstood within the context in which they are studied. Findings from one context cannot be generalised to another and neither problems nor solutions can be generalised. Qualitative methods permit the evaluator to study selected issues in depth and detail. Approaching fieldwork without being constrained by predetermined categories of analysis contributes to the depth, openness and detail of qualitative enquiry. Because it is so context specific and evaluation itself is part of this context, developing one single model is undesirable. As Patton states:

In contrast to designs that manipulate and measure, the relationship among a few carefully selected and narrowly defined variables, the holistic approach gathers data on the multiple aspects of the setting under studying order to assemble a comprehensive and complete picture of the social dynamic of 'the particular situation or programme. This means, at the time of data collection, each case, event, or setting under study is treated as a unique entity, with its own particular meaning and its own constellation of relationships emerging from and relating to the context within which it exists (Patton, 1990:50).

There are also some difficulties with respect to the evaluator himself/herself. Qualitative evaluations lay particular emphasis on the skills of the evaluator, whether these be in facilitating discussions, participant observation, or interviewing. These skills must be applied during all stages of the evaluation process, and the specific evaluative activities undertaken will be heavily reliant on the tools of the individual possesses. In addition, evaluators' values and the paradigm from which they operate will influence their choice of techniques. '...those persons know (or should know) from which paradigm they operate, and that knowledge has significant consequences for the ways in which those tools are used' (Guba & Lincoln, 1989: 158). It is the subjective nature of information gathering and analysis that enables the process to provide valuable insights into the workings of a project; however these insights must be obtained in a systematic and effective manner (Alkin, 1990). A qualitative evaluation can leave room for individual evaluator differences without reducing the validity of the information collected, provided that these personal characteristics are acknowledged. Weiss (1988) cautions that individuals do not always know what information they are looking for or need to know. At the same time, once recording of observations has begun certain patterns emerge that may then be sought out at the unconscious neglect of other occurrences (Oakley, 1986). These concerns lie in the nature of qualitative evaluation and the role of the evaluator, and are simultaneously a strength and weakness of the approach.

However, since attempts must be made at adapting the process to minimise distortions, the evaluation model must remain sufficiently flexible.

Within this context there are the additional values and operational paradigms brought by the organisation(s) which is involved in the evaluation. These organisational values are often embedded into project designs and implementation procedures, and must be carefully acknowledged in the evaluation. 'The question of whose values would dominate in an evaluation or, alternatively, how value differences might be negotiated, now emerges as the major problem' (Guba & Lincoln, 1989: 34). 'Who initiates' and 'who controls the evaluation are often two of the most important questions involved in the process (Marsden, Oakley and Pratt, 1994). Evaluation is inherently political, as the values and ideologies of those who control it have a significant impact on its outcome. Equally as important as the participants' culture is that of the evaluator for s/he may have quite different perceptions on poverty, employment, income generation, equality and religion from those of the participants (Marsden and Oakley, 1990: 106). These different values and ideologies are often reflected in the process of evaluation no matter how much various methodologies aim to neutralise them.

The intended users of the evaluation, will also affect the choice of methods. Weiss (1990) states that 'every evaluator has those twin responsibilities: To do a technically sound evaluation that is also responsive to the needs of the people who commissioned it.' (Weiss, 1990: 160). Evaluations are conducted for specific initial reasons, and will often be in response to managerial or organisational concerns (Alkin, 1990; Cracknell, 1984). Though it is not the intention of this paper to pursue the debate over the appropriateness of managerial versus client/participant interests, it is important to note that organisational policies for funding and project implementation do influence the evaluation process. Accounting for these processes, though difficult, is necessary.

Social development projects are evaluated for a variety of reasons, each of which requires specific information types, quantities, and processes. We must establish why the evaluation is being conducted, what its purpose is and what questions it aims to answer. Different approaches for example, will be taken depending on whether one is trying to evaluate the activities that were undertaken during a project, or for establishing the project's overall usefulness (Berk & Rossi, 1990). One may wish to assess whether specific goals were achieved or one might simply want to know if anything was achieved. Establishing what information, in what quantities, and in

how much detail can realistically be gathered and remain useful, is a complex procedure. Once an in-depth analysis of processes and relationships begins, where does it end? As Cronbach (1983: 1) expresses 'designing an evaluation investigation is an art. The design must be chosen afresh in each new undertaking, and the choices to be made are almost innumerable.' He further notes that an 'evaluation cannot hope to answer all questions in depth.' (Cronbach, 1983: 7). Sufficient detail must be gathered in order to fully explore the relationships and allow the information to usefully contribute to the analysis of the situation, while the extent to which information types and levels of detail are required will depend on the nature of the evaluation.

Social development objectives examine a variety of relationships and processes that occur in an overlapping fashion. While the project itself will have some effect, a variety of other layers touch the project and the individuals. The participants, organisation, and staff all have relationships and activities that are completely separate, yet may influence situations and response to the project. As well, the project occurs within defining environments; political, economic, and cultural situations at the community, national and international levels. The important note here is that the evaluation model must account for the situations in which the project is occurring, to sort out which effects are a direct result of the project and which are externally induced. At times, a clear line separating the two may not be present; some information can only be observed, some studies require information on a wider range of levels, sensitive issues may need a special design heavily reliant on observation, body language during activities, or third party knowledge. While it is important to maintain a systematic collection and analysis procedure to uphold the integrity of the data, this can only be accomplished if the methods and targeted data collection are feasible in the specific conditions under observation. This can prove particularly difficult to fit into a standard model, or even to fully determine prior to any observation.

The benefits of qualitative approaches include the ability to obtain a great deal of insight into complex issues and interrelated activities, providing an in-depth understanding of the processes occurring in a project. While a single, universal qualitative-model would appear to increase the ease with which evaluations could be designed and compared to one another, the calibre of the information gathered could be seriously impaired. Since the nature of the project, and of the evaluation set the defining environment, procedures to assess these processes must be flexible enough to

encompass the vital characteristic of specific situations. Social development entails an on-going process, which does not have a beginning and an end per se, rather it is the process which carries the greatest importance. Participants and the evaluator establish progress through an interactive strategy, using a multitude of tools, each with a specific purposes and used in particular situations. Patton (1990) outlines six different models that are associated with qualitative approaches (3), he also delineates ten different perspectives based on different academic traditions, which influence how individuals use 'qualitative tools'. Each of these 'methods' has strengths and weaknesses that are more appropriate and feasible in specific situations, in certain cultures, and by individuals with particular skills. Forcing individual projects with distinct attributes into a pre-formulated model, may accomplish little more than disguising complex processes as orderly events, and undermine the very insights acquired through qualitative assessments.

Another reason why it is not plausible to develop a single model for evaluating qualitative objectives in social development projects is the fact that qualitative evaluation is naturalistic. In this sense, the evaluator does not attempt to manipulate the programme or its participants for the purpose of the evaluation. Therefore studies, process as they occur and not on the basis of pre-planned experiments. Naturalistic enquiry does not look for pre determined or expected outcomes, but rather sees, identifies and describes what actually happens as a result of the project. It is also heuristic in that the evaluation approach is subject to continuous redefinition as the project occurs and does not restrict itself to pre formulated questions or lines of enquiry. Ignacio Garaycochea (in Marsden and Oakley, 1990:5) emphasises that social development is a process and evaluation is part of that process. Because continual re-negotiation of objectives is part of that process one cannot set distinct, predetermined objectives, negotiating the objectives is part of the learning process.

Social development is rooted in a theory of reality that denies the possibility of one single model for evaluating its objectives. It is based around the idea of subjectivity and the denial of a single objective reality. Traditional evaluation argues that evaluation is value free because the method used is scientific and science is value free. However, Guba and Lincoln (1989: 21) seriously challenge this assertion. They argue that all findings

3 The six models proposed by Patton are: Goal-free evaluation; Responsive evaluation; Connoisseurship Studies; Illuminative evaluation; Transaction evaluation approaches; and Utilisation-Focused evaluation. See also Guba & Lincoln, 1989, **Fourth Generation Evaluation**, Sage Publications, Newbury Park.

are determined by interaction with the value system the evaluator brings to bear. This over-commitment to science and 'objective reality' leads to an over-dependence on formal quantitative measurement and 'hard data' and the responses are fitted into predetermined categories. This methodology is rooted in the logical-positivism paradigm, which uses quantitative and experimental methods to test hypothetical deductive generalisations. This paradigm itself is value laden and is deeply embedded in the socialisation of adherents and practitioners and that the reason for action is hidden under the unquestioned assumptions of the paradigm. Patton argues that:

Routine ways of thinking and paradigmatic blunders constrain methodological flexibility by locking researchers into unconscious patterns of perception and behaviour that disguise the biased and predetermined nature of their methods 'decisions'..... methods 'decisions' tend to stem from disciplinary prescriptions, concerns about scientific status, old methodological habit and comfort with what the researcher knows best (Patton 1990:38).

Qualitative evaluation on the other hand is rooted in the phenomenological enquiry paradigm which ontologically denies the existence of an objective reality. It asserts that realities are social constructions of the mind and that there exists as many such constructions as there are individuals. This enquiry paradigm uses qualitative and naturalistic approaches to inductively and holistically understand human experience in context specific settings. This approach recognises that people with different relations to a project will see reality from a different perspective, evaluation is therefore a process of negotiation between different subjective perceptions of reality. This methodology leads to results produced by the project as a whole, which means that the evaluation of each project is unique and therefore cannot be implemented in a mechanical fashion. Social evaluation recognises that reality is constantly changing and evaluation has to be a process which contributes to and is part of these changes. Evaluation has to capture the process of qualitative change as this change is taking place in its natural context, thus making a single model impossible.

ÖZET

Toplumsal gelişme maddi olmayan süreçlere ağırlık vermesi açısından ekonomik gelişmeden farklıdır. 70 li yıllara kadar uygulanan ve ekonomik gelişmeyi öngören program ve projelerin az gelişmiş ülkelerde özellikle kırsal yoksullara pek bir fayda getirmediği gözlenince son 20 yıl içerisinde insana önem veren bireylerin ve küçük toplulukların sürdürülebilir gelişmesini sağlamak amacıyla toplumsal gelişme projeleri gündeme geldi. Bu projeler boyutları ve amaçları açısından ekonomik gelişme projelerinden farklılıklar göstermektedir. Küçük çaplı olan ve insan unsurunun gelişmesini amaçlayan toplumsal gelişme projelerinin hedefleri çoğunlukla niteliksel değişikliklerdir. En çok ulaşılmak istenen hedefler bireyin ve yerli halkın (indigenous people) kapasitesini geliştirmek, kendi

yaşamlarını yönlendirecek karar ve uygulamalara katılımlarını sağlamak, bilinçlendirmek, kendine yeterli olabilmeyi sağlamak ve bireyleri güç odaklarına karşı güçlendirmek (empowerment) olarak sıralanabilir. Kısacası sosyal gelişme projeleri bireylerin ve grupların sosyo-ekonomik ve sosyo-davranışsal vaziyet alışlarında niteliksel değişiklikler getirmeyi hedeflemektedir. Burada yönetsel bir sorun ortaya çıkmaktadır: Bu niteliksel değişikliklerin nasıl ölçülüp, yortumlanıp irdeleneceği sorunu. Makalenin amacı sosyal gelişme projelerinin niteliksel amaçlarının irdelenmesinde tek bir yönetsel modelin kullanılıp kullanılmayacağını tartışmaktır. Bu bağlamda önce mevcut literatür taranıp böyle bir modelin var olup olmadığı soruluyor. Böyle bir modelin yetersizliği ve eksiklikleri neler olabilir sorusu da birinci soruyu tamamlıyor. Üçüncü önemli bir nokta da böylesi bir modelin oluşturulup geliştirilmesinde ortaya çıkacak zorluk ve karmaşıklıklar neler olabilir sorusudur. Böylesi bir modelin oluşturulmasında karşımıza çıkabilecek zorluk ve karmaşıklıklar dört kategoride toplanabilir: 1. Projenin tipine ilişkin sorunlar; 2. Projenin hedeflediği gruplara ilişkin sorunlar; 3. Projeyi değerlendirmeye çalışan araştırmacıya ilişkin sorunlar; 4. Yapılan değerlendirmenin yapısına ilişkin sorunlar. Her projenin kendine özgü amaçları olduğundan toplanacak veriler de o oranda farklılıklar gösterecektir. Amaçlar aynı zamanda kullanılacak değerlendirme modelinin de belirlenmesinde etkili olacaktır. Toplumsal gelişme projelerinin değerlendirmesi hedeflenen kişilerin de değerlendirme sürecine aktif olarak katılmasını (participatory evaluation) öngördüğünden katılımcı değerlendirme yöntemi veri elde etmede anket sorusu ve açık uçlu soru tekniklerinden daha sınırlıdır. Çünkü 'hedef kişiler'in eğitim seviyesi ve sorunları anlama seviyesi elde edilecek verileri sınırlar. Bir diğer sorun da toplumsal gelişme projelerinin içinde buldukları özgül konum tarafından sıkı bir şekilde belirlenmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nitelikten dolayı çok farklı konumlarda geçerli olabilecek bir modelin geliştirilebilmesi güçleşmektedir. Üçüncü sorun değerlendirmeyi yapan araştırmacıya ilişkindir. Değerlendirmenin çok yönlü ve yetenekli olması gerekir ki 'focus group' tartışmalarını yönlendirmesi, katılımcı gözlem yapması veya mülakat yapması istenen sonuçları verebilsin. Ayrıca araştırmayı ve projeyi finanse eden kurum veya örgütün araştırmadan beklentileri de projenin başarılı olup olmadığı sorusuna aranan yanıtı ve kullanılacak yöntemleri etkileme olasılığı da oldukça yüksek. Kısacası toplumsal gelişme projelerinin hedefleri birbirleriyle sıkı ilintili olan ve birbirleriyle çoğu zaman çakışan süreçleri içermektedir. Dolayısıyla bu süreçleri etkileyen projeye katılanlar, projeyi örgütleyen ve finanse edenler, projede çalışanlar ve projenin hedeflediği kişiler birbirlerinden farklı bir sürü ilişkiler içinde olabilirler ama hepsi de projeyi ve projeye gelen reaksiyonları etkileyebilirler. Özetle toplumsal gelişmeyi değerlendirme modeli objektif tek bir gerçeğin varlığını ontolojik olarak yadsıyan fenomenolojik bir araştırma paradigmasına dayanmaktadır. Bu paradigma çeşitli kişi ve grupların projeye olan ilişkilerinin çok farklı olacağını dolayısıyla projenin başarısının katılımcı bir yöntemle değerlendirilmesinin katılanların subjektif perspektifleri arasındaki bir uzlaşmadan ibaret olduğunu vurgulayan bir yöntem önermektedir.

BIBLIOGRAPHY

- ALKIN, M.C. (1990), **Debates on Evaluation**, Newbury Park: Sage Publications.
- ALLEN, T. And Thomas, A. (1995), **Poverty and Development in the 1990s**, Oxford: Oxford University Press.
- BERK, R.A. & Rossi, P.H. (1990), **Thinking about Program Evaluation**, Newbury Park: Sage Publications.
- CHAMBERS, R. (1997), **Whose Reality Counts: Putting the First Last**, London: Intermediate technology Publications.
- CRACKNELL, B.E. (1984) "ODA's Evaluation Procedures and Problems", in Cracknell, B.E. (ed) **Aid Projects and Programmes: The**

- Evaluation of Aid Projects and Programmes**, Sussex: ODA.
- CRONBANCH, L.J. (1983), **Designing Evaluations of Educational and Social Programs**, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- GUBA, E.G. and Lincoln, Y.S. (1989), **Fourth Generation Evaluation**, Newbury Park: Sage Publications.
- OAKLEY, P. (1986), "Evaluating Social Development: 'How much' or 'How good?'," **Journal of Social Development in Africa**, 1986, no. 1, pp. 89-99.
- OAKLEY, P. (1991), **Projects with people: The Practice of Participation in Rural Development**, Geneva: ILO.
- MARSDEN, D. And Oakley, P. (1990), **Evaluating Social Development Projects**, Oxford: Oxfam.
- MAYOUX, L.C. (1989), "Income Generation for Women in India: Problems and Prospects", **Development Policy Review**, vol. 7, no. 1, pp. 5-27.
- PATTON, M. Q. (1990), **Qualitative Evaluation and Research Methods**, 2nd. ed., Newbury Park: Sage Publications.
- WEISS, C.H. (1988), "Is Anybody There? Does Anybody Care?," in Alkin, M.C. **Debates on Evaluation**, Newbury Park: Sage Publications.

FARKLILAŞAN KIRSAL KÖKENLİ CEMAAT, DEĞİŞEN GECEKONU: BİR ETNOGRAFİK ARAŞTIRMANIN GÖSTERDİKLERİ

Tahire Erman*

ÖZ

Bu makale, zaman içinde genelde kırsal kökenli cemaatte ve özelde gecekonu cemaatinde oluşan değişiklikleri Ankara'nın bir gecekonu mahallesinde yürütülen etnografik araştırmada elde edilen bilgiler çerçevesi içinde incelemektedir. Toplum içinde 1980'lerden sonra artan bireyselleşme ve yarışma vurgulaması, etnik ve mezhepsel kimliklerin güçlenmesi, kırsal kökenli cemaat içinde oluşan farklı toplumsal tabakalaşma ve bunun fiziki mekana yansımaları olarak gecekondudan apartmana taşınmak olayı, üst ekonomik sınıfların kent dışına çıkma eğilimlerinin arttırdığı gecekonu mahallelerinin apartmanlaşma süreci, gecekonu cemaatinde ilişkilerde zayıflama yaratırken, gecekonu çevresi hala özellikle kadınlar arasındaki çok sıkı yüzyüze ilişkileri, komşular arası karşılıklı yardım talepleri ile kendine özgü bir cemaat oluşturmaktadır. Ayrıca, mezhepsel farklılığa karşın bu cemaati birarada tutan günümüzde gecekonduların apartmanlara dönüşmesinden elde edilecek rant beklentisidir.

Anahtar Kelimeler: Gecekonu, Kırsal Kökenli Cemaat, Apartmanlaşma, Toplumsal Tabakalaşma, Alevi-Sünni, Etnografik Araştırma

ABSTRACT

**THE DIFFERENTIATED RURAL MIGRANT COMMUNITY, CHANGING
GECEKONU: THE OUTCOMES OF AN ETHNOGRAPHIC RESEARCH**

This article investigates the changes in the rural migrant community in general, and in the squatter community in particular. It is based on an ethnographic research carried out in a squatter settlement in Ankara, Turkey. The research demonstrates that, despite the weakening of social bonds in the squatter community due to the growing emphasis on individualism and competition in society since the 1980's, the stress on ethnic and sectarian identities, the social mobility in the migrant community and the tendency of migrants to move to apartments from squatter houses as its outcome, as well as the transformation of squatter settlements into apartment districts intensified by the movement of higher income groups to the outskirts of the city, there still exists a squatter community, especially in the case of women, with its face-to-face relations, and the mutual help and support between the neighbors. Furthermore, the anticipated profit by squatter owners during the process of apartmentization seems to unite Alevis and Sunnis around financial gain.

Key Words: Squatter Housing, Rural Migrant Community, Apartmentization, Social Stratification, Alevi-Sunni, Ethnographic Research

* Yrd. Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fakültesi.

GİRİŞ

Gecekondu, kentte kırsal kökenli kişilerin varlığının fiziki boyuttaki işareti olarak bilinmektedir. 1950'lerden itibaren ortaya çıkan köyden kente göç sonucunda, kentler yeni gelenlere konut sağlamakta yetersiz kalmış, böylece göç edenler kendi konutlarını dere yatağı ve dağ yamacı gibi kentin tercih edilmeyen alanlarıyla, daha çok da kentin çevresine yapmaya başlamışlar, ve giderek gecekondu bölgeleri oluşmuştur. Bu süreç içinde toplumda kırsal kökenli göçmen ile gecekondu olgusu özdeşleşmiştir. Kentlinin dışlayan ve küçümseyen tutumu (Heper, 1983) ile kentin istihdam, konut, altyapı ve servis olanakları açısından çok yetersiz kalan ortamı (Şenyapılı, 1978), "yeni kentlileri" [ya da "kentteki köylüleri" (Mangin, 1970; Abu-Lughod, 1961)], bu güvensiz, belirsiz ve ayırıcı ortamda varlıklarını sürdürebilmek için gecekondu bölgelerinde kümele- nerek dayanışma ağları kurmaya yöneltmiştir. Gecekondu mahallelerinde aynı köyden göçetmiş kişiler ve akrabalar birarada yaşamaya başlamış, böylece aynı geçmişi ve aynı kültürü paylaşan kişiler kentte köy kökenli cemaatlerini oluşturmuşlar, bir anlamda köy, kent ortamında yeniden yaratılmıştır. Kentte geçirilen zamana karşın, bugün de akraba ve hemşeh- rilerle yakın ilişki sürmektedir (Gökçe, 1993).

Ancak, bu kent içinde köy olgusu, kentin kendine özgü ve zaman içinde farklılaşan toplumsal, siyasal ve ekonomik şartları içinde yeni gerçeklikler, farklı anlamlar kazanmaktadır. Kır-kent göçünün yarattığı köylülüğe bağlı cemaatleşme, etnik ve mezhepsel kökene bağlı cemaat-leşmeye dönüşebilmektedir. Örneğin, göç nedeniyle kentin bazı semtler- rinde tabii dayanışma mekanizmaları sonucunda etnik yoğunlaşma olması (Ayata, 1997) ve "yeni dünya düzeni" içinde etnik ve mezhepsel kimlikler- in gittikçe artan bir biçimde vurgulanması sonucunda, kırsal kökenli göçmenler yeni dayanışma ve ilişkiler içine girebilmekte, aidiyetlerini bunlar üzerinde kurabilmektedirler. Böylece köyden göçen kişiler kentte farklılıklarını yalnızca köylü-yerleşik kentli bazında değil, Alevi-Sünni, Türk-Kürt olarak da yatmaktadır. Birinci kuşak göçmenler kendi kimlik ve ilişkilerini köylü geçmişlerini paylaşan akraba ve memleketlilerine dayandırarak kurarken, ikinci kuşak göçmenler etnik/mezhepsel kimlik-lerini ön plana çıkartma eğilimindedirler (Erder, 1997). Birinci kuşak göçmenler akraba ve köylüleriyle yakın yaşamak isterken, ikinci kuşak göçmenler ilişkilerini kentteki etnik/mezhepsel kimliği destekleyen ör- gütlenmeler aracılığıyla geliştirmeyi denemektedirler. Ayrıca, gecekondu çevrelerinde Sünnilik ve dolayısıyla cami etrafında oluşan örgütlenmeler, 1980'lerden itibaren önemli derecede artış göstermiştir. Bu durum ise, si-

yasetçi ve bürokratlardan aynı derecede kabul görmeyen diğer bazı gecekondulu grupları (örneğin Aleviler) arasında radikalleşme eğilimlerini ortaya çıkarmaktadır (Erder, 1997).

Bir taraftan cemaat ilişkileri etnik/mezhepsel köken ile güçlenirken, öte yandan, kentte geçirilen sürenin uzamasıyla ve bireysel başarı ve kazançların 1980'lerin Türkiye'sinde giderek artan bir şekilde vurgulanmaya başlamasıyla birlikte kimi kırsal kökenli göçmenler, cemaat ve akrabalık beklenti ve sorumluluklarını yük olarak görmeye başlamışlardır. Kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bu "atomize" kişiler, "küreselleşme"nin bir parçası olarak özelleştirme adı altında devletin giderek işlev ve sorumluluklarını kısıtlaması, ekonomik dalgalanmalar ve artan işsizlik ve güvencesizlik sonucunda, boşluk duygusu ve umutsuzluğa kapılabilmekte, şiddete başvurma eğilimleri gösterebilmektedirler (Ayata, 1996).

Zaman içinde kentte daha yerleşik bir duruma gelinmesiyle birlikte başlangıçta özellikle arazi işgali sırasında görülen gecekondulu içindeki yoğun grup dayanışmasının azalmasına karşın (Erder, 1997), bazı durumlarda bu dayanışma yeniden ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, "yeni dünya düzeni"ne entegre olma sürecinde, özellikle İstanbul'u bir "dünya kenti" (world city), yani uluslararası kapitalin ve tarihsel zenginliği dolaısıyla, turistlerin aktığı bir kent haline getirme hedefi sonucunda artan kentsel arazi rantları, yıllardan beri varlığına "göz yumulan" kimi gecekondulu mahallelerini (örneğin, İstanbul'da Karanfilköy) ortadan kaldırma, halkını kent merkezinin dışına itme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Böyle durumlar gecekondularını yeni bir dayanışma içine sokarak, sermayeye ve hakim sınıflara karşı varolma, konutlarını savunma çabalarını yaratmıştır (Erman, 1997).

Kısacası, bu konudaki araştırmalar çerçevesinde denilebilir ki, gecekondulu mahallelerinde kırsal kökene bağlı cemaat bir derece yaşanmaktadır, ama bu, etnik/ mezhepsel aidiyetin, dinsel köktenciliğin, bireyselliğin ve küreselleşme sürecinin artan etkisiyle daha karmaşık ve farklı bir biçimde olmaktadır. Aşağıdaki bölümde Ankara'daki bir gecekondulu mahallesi yukarıda çizilen çerçeve içinde incelenmektedir. Bunu gerçekleştirirken, mahalledeki kırsal kökenli göçmenlerle yapılan etnografik bir araştırma veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Köyden kente göç etmiş kişilerin yaşamlarını onların bakış açısından anlamayı hedefleyen bu araştırmada, bir gecekondulu mahallesinde ev kiralanarak, beş ay kadar oturulmuştur. Araştırma boyunca komşularla yoğun olarak zaman geçirilmiş, düğün ve yaş günü gibi çeşitli etkinliklere katılmış, gözlem ve derinlemesine mülakatlar yoluyla bilgi toplanmıştır. Ayrıca, araştırma-

daki gecekondu mahallesinden taşınanların bulunduğu ve bu mahalleye yarım saatlik yürüme mesafesinde olan gecekondu apartmana geçiş sürecini yaşayan bir konut alanı ile bunun bitişiğindeki orta sınıf semt araştırmaya dahil edilmiş, burada oturan yazarın gecekondu komşularının akraba ve tanıdıkları ziyaret edilerek, araştırma gecekondu dışındaki kırsal kökenli göçmenleri de kapsayacak bir biçimde genişletilmiştir. Bu araştırmayı izleyen süre içinde mahalle yeniden ziyaret edilerek, eski komşularla biraraya gelinmiş, geçen zaman içindeki değişiklikler saptanmaya çalışılmıştır.

Gecekondu: "Kent İçinde Köy" Tartışması Hala Geçerli mi?

Ankara'nın güneyinde yer alan ve yüksek gelirlilere hitap eden bir konut semtindeki çok katlı lüks binaları gören bu gecekondu bölgesinin araştırmanın yoğunlaştırıldığı bölümü, tek ve iki katlı evleri, evleri birbirine bağlayan patika yolları, çoğu ufak bahçeleri, etraftaki tavuk ve hindileriyle adeta bir köy görünümündedir. Öte yandan, otobüs ve dolmuşların işlediği bir asfalt yol bu semti kente bağlamaktadır ve semt içinde, köyden farklı olarak birtakım ticari dükkanlar (örneğin, mobilyacı, fotoğrafçı, emlakçı) bulunmaktadır. Evlerin çoğunun içinde tuvalet, elektrik ve şebeke suyu mevcuttur. Son zamanlarda bölgenin imar planının tamamlanmasıyla birlikte apartmanlaşma yolunda hızla değiştiği görülmektedir. Böylece, bu gecekondu bölgenin bir kısmı köye benzer bir görünüm sergilerken, öteki kısmı modern kentsel bir görünüm yansıtmaya başlamıştır.

1960'ların ortasında kurulan bu gecekondu mahallesi, yıllar içinde sosyal kompozisyonu açısından birtakım değişikliklere uğramıştır. Örneğin, durumu düzelen kimi gecekondu sahipleri gecekonducularını kiraya vererek, yakın semtlerdeki gecekonducuların yıkılarak yerlerine yapılan ve sınırlı bütçeli gruplara hitap eden apartmanlara taşınmaya başlamışlardır. Böylece, ilk kurulma yıllarındaki, özellikle aynı köy ve çevresinden göç eden ve çoğu birbiriyle akraba olan ailelerin mahalle içinde oluşturdukları cemaat ortamı (örneğin, Malatya ve Sivas'ın köylerinden göçedenlerin oluşturdukları kümelenmeler) ve dolayısıyla geçmişin ve ortak kökenin getirdiği bugünü paylaşma olayı zayıflama eğilimi göstermiştir. Bugün araştırmanın yapıldığı bölgede daha çeşitli ve içiçe geçmiş bir sosyal yapılanma mevcuttur. Burada çoğunluğu oluşturan Malatya, Sivas, Çankırı, Yozgat ve Kastamonu'nun köylerinden göçetmiş kişilerin yanında Erzincan, Kars ve Çorum ile Ankara'nın köylerinden gelen (örneğin, Koçhisar, Haymana, Kızılcahamam ve Elmadağ'ın köylerinden) birkaç aile de mevcuttur. Söz konusu değişiklik konusunda 1978'de Malatya'dan göçen bir kadın şöyle demektedir: "Yeni gelen komşular, mümkün değil,

bir uyum sağlayamıyor....Eski komşularla daha içli dışıydım, daha bir samimiliğim vardı. O zaman bütün çevremiz akrabaydı, memleketliydi. şimdiler kimi Sivaslı, kimi Karşlı." Yine 1970'lerde Malatya'dan göçen ve apartmana taşınmış bulunan bir adam da aynı noktayı vurgulamaktadır: "Önceleri çok iyiydi orası, bir gecekondu gibi değildi çevremiz, kendi akrabalarımız içersinde. Güzel de anlaşıyorduk. Ama sonraları bazıları taşındı, tadı bozuldu." Ellili yaşlarda diğer bir kadın da aynı geçmişe sahip olmanın önemini belirtmektedir: "Hep burada oturanlar köylüler, kendi tanıdığın birisi (idi). Konuştuğun kendi çevren, konuşmaları, eski günleri, aynı senin bildiğini o da bilir. E, şimdi, seni bilmiyeni, ben bir Sivaslıyla, bir Çorumluyla oturdum, ben anlatsam o anlamaz, o anlatsa ben anlamam, çünkü herkesin geçmişini bilemez ki....Bir sürü ev oluyorduk. Artık hiç kimseye ihtiyacımız kalmıyordu."

Gecekonduardan apartmanlara taşınma olayı akraba ve aynı köyden göçmenlerin oluşturdukları dayanışma ortamını bozmakla kalmamış, aynı zamanda mahallede kiracıların sayısının artmasına neden olarak ve kiracıların sık konut değiştirmeleri sonucunda çok hızlı değişen bir sosyal yapı oluşturmuştur. Mahalledeki tek Uşaklı olan evsahibi bir kadın bu konudan şöyle şikayet etmektedir: "Hep ev sahibiyken bura iyiydi. Şimdi hep kiracı doldu, havası bozuldu."

Öte yandan, farklı konut alanlarına taşınma sonucunda, fiziki olarak birbirinden uzaklaşan bu aileler ilişkilerini yaygınlaşan telefon aracılığıyla sürdürmektedirler. Ancak telefon yüzyüze ilişkinin yerini tutmamaktadır: "şimdi telefonla hatır sorunca, gidip görmek, artık gerek yok. Bi yerden iyi oldu, bi yerden kötü oldu telefon. Varıp mesela yanyana konuşma başka, telefonla bir iki dakika sohbet edip, şöyle hal hatır sorma başka."

Bu mahalle, kuruluş aşamasında Alevi ailelerin yoğunlaştığı bir konut çevresi iken, bugün, yukarıda bahsedilen mahalle içindeki ev sahibi/kiracı kompozisyonundaki değişiklikler ile mahalleye sonradan Sünni aileler tarafından gecekondu yapılması sonucunda, Alevi ve Sünni ailelerin birlikte yaşadıkları bir konut çevresi haline gelmiştir. Hatta mahalleye son zamanlarda mahalleliden para toplanarak heybetli bir cami inşa edilmiştir ve Alevi aileler bu konuda sessiz kalmayı yeğlemiştir. Mahalle içinde Alevi/Sünni kimlik ön planda değildir. Kimi komşuların Alevi oldukları araştırma içinde zamanla oluşan güvene dayalı ilişkiler sonucunda öğrenilmiştir. Araştırma boyunca Alevi-Sünni bazında çekişmeler genelde gözlemlenmemiştir. Sünni bir kadın Alevi olan bitişik komşusuyla ilişkisini şöyle aktarmıştır: "Ben ırk ayrımı yapmam. Hatice abla buraya ta-

şındığında tanıştık. Sonra bana geldi, Ayşe, ben seni çok seviyom, ben Aleviyim, dedi. Ben de, Hatice abla, ben de seni çok seviyom, ben de Sünniyim, dedim....Dün gittiğimiz Bahar da Alevi, ama çok iyiler, elleri çok açık".

Komşular arasındaki genelde bu uzlaşmacı tutuma karşın, mahallede her konuda sorun yaratan bir kadın ağız dalaşı sırasında, "Aleviler senin icabına baksın," diyerek küfür etmiştir. Bu kadın komşuları tarafından mahalleyi birbirine düşürmekle suçlanmıştır. Ayrıca, Alevi kültürü içinde kadınlara daha fazla özgürlük ve kamu alanına katılma şansı verilmesi, tutucu olan kimi Sünni ailelerle aralarında günlük yaşamda farklılıklar yaratmakta, bu da iki tarafın birbirini pek anlamamasına, onaylamamasına yol açabilmektedir. Bir Alevi kadın komşusu için şöyle demektedir: "Onlar ya Çankırılı, ya Kızılcahamamlı. Düğünde kadın oynamazmış. Bomboştü düğünleri. Adetleri böyleymiş. Amma da acaip." Bir kez de birkaç kiracı kadın komşuları olan bir kadının Aleviliğini gizlemeye çalıştığıyla ilgili konuşmuşlar, o komşu kadının Ramazan'da yemek yedikten sonra bir komşusuna giderek oradaki herkese, orucum, deyip, diğer bir komşuya oruç bozmaya gittiğini, bunun da komşular arasında gürleşmelere yol açtığını anlatmışlardır.

Gecekondu bölgelerinin orta sınıflara hitap eden apartman semtlerine dönüşmesine yol açan önemli bir etmen de 'küresel tüketim kültürü'nün giderek daha önemli bir parçası haline gelen orta sınıfların 'ideal evleri'nde yaşamak için kent merkezi dışındaki sosyo-ekonomik ve kültürel olarak homojen konut çevrelerini tercihleridir (Öncü, 1997). Bu çerçevede araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesinde oluşmaya başlayan apartmanlaşma olayı ve bunun özellikle üst gelir gruplarını hedeflemesi, ve dolayısıyla gecekondu sahiplerinin gecekondularını satarak büyük karlar elde etme şansları, Alevi ve Sünni aileleri ekonomik çıkar boyutunda bir araya getirmiş görünmektedir (Erman, 1997). Dolayısıyla, gecekondu alanlarının kuruluş aşamasında evlerinin yıkımını önlemek ve mahallelerine alt yapı ve servisler getirebilmek için biraraya gelen gecekondu halkı,(1) günümüzde gecekondulardan sağlanacak potansiyel rant odağında bütünleşebilmektedir.

Değişen kiracı ve ev sahipliğine (özellikle kiracılar çok çabuk ev değiştirebilmektedir) ve artan heterojenliğe karşın burada oturanların kırsal

1 Örneğin, Karpat'ın gecekondu araştırmasında (1976), Alevilerle Sünnilerin birarada yaşadıkları Rumelihisarı 1968 muhtar seçimlerinde, mahallelerini kentsel kurumlarla ilişkilerinde olumlu temsil edeceğine ve iyi pazarlık yapabileceğine inandıkları için Alevilerin de Sünni bir kişiye oy verdikleri saptanmıştır.

kökeni paylaşımları durumu sonucunda günlük yaşamdaki yüzyüze ilişkileri, belli değer ve normları, ve üyeleri üzerindeki yoğun toplumsal kontrolü ile bir cemaatin varolması söz konusudur. Özellikle çoğu ev dışında çalışmayan kadınlar günlerini ev ve yakın çevresinde geçirmektedirler. Gecekonuda yaşayan kadınlar için mahalle ve komşular çok önemlidir. Kadınlar arasında yardımlaşma ve dayanışma mevcuttur. Eşya ve yemek malzemelerini borç alıp vermek, ev işlerinde ve çocuk bakımında karşılıklı yardımlaşmak (buna komşuların yardımlaşarak tarhana yapmaları, yün kabartmaları ve dikiş makinası olanın komşuları için ufak tefek dikiş dikmesi de dahildir), hasta olana bakmak, aile sorunlarına duygusal destek vermek yaygındır. İlginçtir ki, kadınlar arasındaki komşuluk bazlı ve dolayısıyla aynı fiziki çevreyi paylaşmaya dayalı olan bu yakınlaşma ve yardımlaşma durumu, mahalle dışına taşınmak ve böylece komşu statüsünü kaybetmek sonucunda büyük ölçüde yok olmaktadır. Araştırmadaki çoğu erkek (özellikle özel sektörde servis içlerinde ya da kendi içlerinde çalışanlar) zamanlarını iş yerlerinde geçirdikleri için komşuluk ilişkilerine dayalı gecekondu cemaatinin sürdürülmesinde erkeklerden çok kadınların rol üstlendiği görülmektedir. Kadınlar, "yarıkamusal/yarı-özel" diye tanımlanabilecek evlerin arasındaki açık alanlarda komşularıyla sık sık biraraya gelmekte, kimi zaman ev işlerini ev dışına taşıyarak bu alanlarda yapmakta, böylece göç sonucunda yalnızlık ve soyutlanmışlık hislerini yaşamamaktadırlar ("hemen canın sıkıldı mı, kapıyı çekip, kapıya otursun, bi sohbet kurarsın"). Ayrıca bu alanlarda çoğunlukla ilk kuşak göçmen kadınlar şalvar ve yemeni gibi köye ait giysileri rahatlıkla kullanmaktadırlar. Öte yandan, bu kadınların çoğu gecekondu mahallesinin dışına çıkarken, daha 'kentli' giyinme gereği duyarak, yemenilerini eşarpla değiştirmekte, şalvarlarını çıkartmaktadırlar. Kentte giyimın önemi çeşitli vesilelerle ortaya çıkmıştır. Bir genç kadın şöyle demektedir: "Köyde bi şalvar çekiyor, bir uzun kollu bişey, tamam, akşama kadar dolaşiyor. Ama buraya geldiğin zaman evin içinde başka giyiyorsun, bi yere giderken değişik giymek zorundasın. Bi düğüne giderken, en azından süslenmen gerekiyor. Süslenmesen, toplum diyor ki, hiç bir şeyi mi yok, bu birşey giymemiş." Hem kamu alanı, hem de evin uzantısı olarak görülen mahalle içinde nerde ne giyileceği her zaman açık seçik bir şekilde tanımlanmamakta, bu da komşular arasında birtakım rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Örneğin, araştırma içinde karşı yamaçtaki bir eve yapılan ziyarete yazarın komşuların günlük kıyafetleriyle gitmeleri (yemeni, elbise altına pijama), toplantıya başka bir komşu kadının sık bir kıyafetle gelmesi sonucunda, ziyaret boyunca huzursuz oturmuşlar, eve dönerken de, kadını çekiştirmişlerdir. İçlerinden birisi şöyle de-

miştir: "Kadın amma da sosyetikmiş. Gözünde kat kat makyaj, bir kat mavi, sonra pembe sürmüş. Biz de bilemedik, komşuya gidiyoruz diye evdeki kıyafetimizle gittik. Yoksa onun giydiği eteği ben üzerime sokmam. Kadın bizi o kıyafetlerle görüp de öyle konuştu, köylüler insana yabani bakıyorlar diye."(2)

Trafik yollarının konutların önünden geçmemesi, bu, gecekondudaki kadınlar için çok önemli olan konut dışı alanların varolmasında rol oynamaktadır. Çoğu parklardan yoksun apartman çevrelerinde yaşamaya başlama durumunda ise, bu kadınlar kendilerini evlerine hapsolmuş hissetmekte, yalnızlık çekmektedirler. Ancak bu vurgulanmalıdır ki, cemaat olmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve özellikle kadınlar tarafından mahalle içinde uygulanan toplumsal kontrol, yine özellikle kadınlar üzerinde baskı oluşturmaktadır (Ayata, 1989). Apartmana taşınmak, bu kontrolden uzaklaşmayı sağladığı için kimi kadınlar tarafından tercih edilmektedir (Erman, 1996; Ayata, 1989). Öte yandan, gecekondu içindeki toplumsal kontrol her zaman aynı normlar çerçevesinde uygulanmamaktadır. Araştırmadaki gecekondu cemaatinin, gençlere (bekar ikinci kuşak göçmenler) ve özellikle lise öğrenimi görmekte olanlara karşı, genç kızlar da dahil olmak üzere, daha hoş görülmesi, daha az tutucu davrandığı gözlemlenmiştir. Bu da gecekondu cemaatinin kentsel etkiler ve değişimler sonucunda daha esnek bir yapı geliştirebildiğini göstermektedir. Bu esnekliğin araştırmadaki mahallede oluşmasında Aleviliğin hoşgörülü yaklaşımının da etkisi söz konusudur. Örneğin, araştırmaya katılan bazı gençler tarafından yazar için verilen 'veda partisi'nde yazarın evinde toplanılıp içki içildiğinde (7 kişi), yazarın çekinmesine karşın komşulardan olumsuz bir tepki gelmemiştir. Bunda toplantıya katılanların gürültü yapmamaya ve geç saate kalmamaya özen göstermeleri de rol oynamış olabilir.

Gecekondu mahallelerinin köye ait birtakım özellikleri koruduğu, kendine özgü bir yaşam biçimi yarattığı bir dereceye kadar doğru olmakla birlikte, bu gecekondu mahallesindeki ev kadınlarının durumunda dahi "kent içinde köy" söyleminin çağrıştırdığı kentten soyutlanmış, kentte köyü yaşayan kişilerin varlığı söz konusu değildir. Bu kadınların çoğu kendi çevrelerinde ve kentte neler olup bittiğinden haberdardır. Kadınlar, bitişik lüks semtteki dairelerin fiyatından, nerde neyin kaçta satıldığına kadar birçok bilgiye sahiptirler, mahalleleri dışındaki kentle çok ilgilidirler. Ayrıca, köyün kentteki uzantısı halindeki gecekondu çevresiyle yaşamları kısıtlanmış gibi görülen bu kadınlar, televizyon aracılığıyla aynı

2 Süslü kadın toplantıda sürekli köylüleri eleştirir bir şekilde konuşmuştur.

fiziki mekan içinde kalarak çok farklı yaşantılara tanık olmakta, farklı etkiler altında kalabilmektedirler. Araştırma süresince köy ve kent kültürünün, ya da 'geleneksel' ve 'modern' kültürün bir arada yaşandığı ilginç olaylara rastlanmıştır. Örneğin, komşu kadınlar bir çocuğun yaşgünü için ailesinin evinde biraraya geldiklerinde,(3) bir odada çoğu orta yaşlı ilk kuşak göçmen kadınlar toplanıp, türkü söylerken, diğer odada genç kızlar, elektriği söndürüp, 'disko' müziği çalarak dans etmişlerdir.(4) Köyden göçeli altı sene olmuş, gecekondü çevresi içindeyken elbise altına pijama giyerek, başını tülbentle örterek dolaşan, fotoğraf çekirtmek için ise tayyör giyen ve başın açan yirmili yaşlardaki iki çocuk annesi bir kadın, önce birinci odadaki gruba katılarak türkü söylemiş, daha sonra da yandaki odadaki gençlere katılarak dansetmiştir. O akşam ayrılırken, bu kadın, yazara, İngilizce olarak, "gudnajt" (good nite) diyerek vedalaşmış, ve yazarı çok şaşırtmıştır. Bu olay, kentte farklı etkiler sonucunda ne gibi yeni sentezlerin çıkabildiğini gösteren örneklerden birisidir.(5) Diğer bir örnek de "duvaklık"(6) için mahallenin kadınları biraraya gelince oluşmuştur. Bu kutlamada büluz (ya da İngilizce yazılı tişört), etek ve altında pijama olandan tayyörlü ve saç yapılı olana (özellikle apartmanda yaşamakta olanlar), şalvarlı ve tülbentli kadınlardan streç kotlu genç kızlara kadar çok çeşitli kıyafette kadın bulunmuştur. Kadınlar, zengin, fakir birarada teyp çalıp oynamışlar, yere örtü serip, üstüne sini koyarak yemek yemişlerdir (şehriyeli pilav, taze fasulye, ev ekmeği, köy yoğurdu, domates salatası, alıç ve çay). Onbeş sene önce köyünden Ankara'ya gelen bir kadın, "Köy oyununu unuttuk, buraninkini beceremiyoruz," diyerek sıkıntısını ifade etmiştir. Kimi genç kız oynamak istemeyince, köyünden altı sene önce göçeden evli ve çocuklu bir genç kadın, "Disko müziği de var bende canım," diyerek genç kızları heveslendirmek istemiştir.

Kentsel etkiler altında, dayak, kadın-erkek ilişkileri kimi zaman bu kadınlar arasında konuşma konusu olabilmektedir. Örneğin, kadınların biraraya geldiği bir toplantıda kocanın soba yakarak karısına yardım etmesi olayı gündeme gelmiş, çoğunluk bunu hayretle karşılarken, Uşak'ın köyünden göçen ve kendisini Egeli/Batılı olarak gören bir kadın kocasının çocukları küçükken kendisine yardım ettiğini, böyle olması gerektiğini söylemiştir.

- 3 Baba Arabistan'da çalıştığı için toplantı süresince evde bulunmamıştır.
- 4 Aralarında 'break dance' yapanlar da olmuştur. Bir anne, bundan 'bilek dansı' olarak bahsetmiştir. Genç kızlar, birbirlerinin evlerinde toplanarak, bu danslara çalıştıklarını söylemişlerdir.
- 5 Pieterse (1994) yerel ve küreselin ilişkisini anlatırken "melezleşme" (hybridization) kavramını kullanmaktadır. Bu kavram gecekondudaki insanları anlamak için de yararlı bir kavramdır.
- 6 Düğün öncesi kadınların olayı birlikte kutlamaları.

Araştırma, kentte kırsal kökenli cemaat içinde yer almanın, farklı gruplar için farklı anlam ve sonuçlar yarattığını göstermektedir. Köye ve kırsal kökenli göçmen gruplarına yönelik olanlar, gecekondu topluluğunun varlığından pratik ve duygusal düzeyde yararlanırken, yerleşik kentli gruplara yönelik olan ve bu grupları kendilerine referans olarak seçenler, bu durumdan olumsuz olarak etkilenmekte, kendilerini köylülerinden ve köylülükten bir türlü kurtaramadıklarından şikayet etmektedirler. Ayrıca, gecekondu çevrelerinin ortaya çıkmasındaki meşruiyet sorunu, gecekonduların kentlerin çevrelerinde plansız gelişmeleri, gecekonduvardaki kırsal kökenli insanların düşük toplumsal konumları, ve yerleşik kentlilerin özellikle gecekondu olgusunun başarılarındaki suçlayıcı ve dışlayıcı tutumları sonucunda gecekonduyla ilgili oluşan toplumdaki olumsuz imaj, gecekondu halkını farklı biçim ve düzeyde etkilemektedir. Örneğin, günlerini çoğunlukla gecekondu çevresi içinde geçiren ve kendisine referans grubu olarak diğer kırsal kökenli göçmenleri alan orta yaş ve üstündeki ilk kuşak göçmen kadınlar, kentin gecekonduya yükledikleri bu olumsuz imajdan fazla etkilenir görünmezken, kendilerine referans grubu olarak 'modern' yerleşik kentliyi alan genç, ikinci kuşak göçmenler, ve özellikle lise öğrenimlerini sürdürmekte olanlar, bu durumdan çok olumsuz etkilenmektedirler. Bu gençler, tüm yaşantılarını kentte geçirmelerine, görünüş olarak 'modern' yerleşik kentliden çok farklı olmamalarına karşın, gecekonduya yaşadıkları için kendilerini kentli kabul edemeyeceklerini kırıngılıkla ifade etmektedirler. Kentin merkezi bir semtindeki liseye giden bir genç kız, arkadaşlarının kendisini "gecekondu/köylü" olarak dışladıklarını, aslında onlardan farklı olmasa da, "o sosyetik kişiler" kendisini kabul etmedikçe, hiçbir zaman "kentli" olamayacağını söylemektedir. Kendisi gibi düşük toplumsal konuma sahip kişilerin kimliklerini tanımlama hakkı olmadığını, başkalarının "köylü" olarak tanımlamalarından sonra, kendilerine ancak bu kimliği kabul etmek ve onunla yaşamak zorunluluğu kaldığını söyleyen bu genç kız, yazar fotoğrafını çekerken fotoğrafta gecekondu çevresinde bulunduğunu gösterecek hiçbirşey olmasına özellikle dikkat etmiştir. Kısacası, yaşanan fiziki çevrenin taşıdığı toplumsal-sembolik anlam, kişilerin kimliklerini ve çevreleriyle ilişkilerini önemli ölçüde belirlemektedir. Dolayısıyla, köy kökenli cemaat ve ona ait olma duygusu, gecekondu dışındaki toplumun tepkisiyle de varolmaktadır.

Yaşanılan konut çevresinin özellikleri, taşıdığı sembolik-toplumsal anlamın ötesinde kişilerin günlük yaşamlarını ve aidiyet duygularını etkilemektedir. Evlerin küçüklüğü, rutubeti, alt yapı ve servis yetersizlikleri, hem, özellikle kadınlar için, pratik düzeyde sorunlara yol açmaktadır (ör-

neğin, kentle ilişkilerinin kısıtlanması, sağlık sorunları, temel ev işlerini yapmadaki zorluklar, evin içinde toz, çamur), hem de kişilerin yeni çevreleriyle bütünleşme hissini engellemektedir. Araştırmadaki birçok kişi, kentli gibi yaşayamadıkça kendilerini kentli olarak hissedemeyeceklerini, köylü olarak göreceklarını söylemiştir. Dışarda yemek yiyememek, eğlenceye gidememek, yazın deniz kenarında tatil yapamamak, çeşitli ve kaliteli/pahalı giyinememek, düzenli olarak kuaföre gidememek, "kentli gibi" yaşayamamanın örnekleri olarak bahsedilmiştir.

Gecekonduya yaşamak, gecekondu olmak farklı gruplar için farklı anlamlar içerirken, gecekondu cemaati de toplumsal konum açısından farklılaşan grupları içinde barındırmaktadır. Toplumumuzda gecekondu olmak kırsal kökenli olmak anlamındadır. Ayrıca, toplumda yoksul kesimi barındıran konut alanı olarak da bir gecekondu imajı mevcuttur. Öte yandan, zaman içinde kırsal kökenli cemaat içinde ekonomik olarak farklılaşma gerçekleşmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü mahallede tuvalet bekçisi olarak çalışanın yanısıra, iki taksi çalıştırana da vardır; tek odalı, rutubetli evlerde kirada oturan ailelerin yanında, üç katlı 'gecekondu' sahiplerine de rastlanılmaktadır.(7) Bu aileler arasındaki ilişki, hem oldukça eşit bazda gerçekleşmekte (karşılıklı komşuluk ziyaretleri, aynı toplumsal statüyü gösteren hitap biçimi gibi), hem de birinin diğerinden ekonomik olarak daha iyi durumda olduğu çeşitli vesilelerle ortaya konulmaktadır. Böylece, gecekondu cemaati bir taraftan homojenleştirme, farklı olanı bastırma aracı olarak çalışmakta, öte taraftan, durumunu düzelteren aileler, bunu çeşitli ortamlarda çeşitli vesilelerle komşularına göstermeye çalışmaktadırlar. Ailenin sahip olduğu renkli televizyon, mobilya takımları, altın bilezikler sık sık övünme konusu olarak ortaya çıkmakta, kimi zaman komşular arasında gerilime de yol açmaktadır. Örneğin, bir komşu kadın diğerine, "Sen beni çekemiyorsun," deyince, diğeri, "Senin son moda arabanı mı çekemiyem, yoksa son moda villanı mı?" diye karşılık verebilmektedir. Ya da bir kadın arasının bozuk olduğu komşusunun siyah-beyaz televizyonunu pencereden seyretmekte olan çocuklarına, "Gelin, evde renkli televizyonumuzu seyredin," diye geri çağırabilmektedir.

Sadece sahip olunan tüketim malları değil, çoğunlukla kentte kazanılan ve kişinin "geri kalmadığını" gösteren bilgi ve beceriler de önemli olmaktadır. Örneğin, kadınlar arasında "dolma" yemeğini bilmek (ya da bilmemek) ailesinin topluluk içindeki yerini belirlemede etkili olabilmektedir.

7 Burada, kentteki 'ahlak çöküntüsü'nü, kentin 'tehlikeli' yanlarını ön plana çıkararak, tepki ve endişe duyan ailelerin çocuklarına karşı çok daha baskılı ve denetleyici tavır aldığından bahsetmek gerekir.

Kentteki Kırsal Kökenli Cemaat Apartmana Taşınma Olgusundan Nasıl Etkileniyor?

İlgi alanımızı gecekondu dışında yaşayan kırsal kökenli kişileri içine alacak biçimde genişlettiğimizde, gecekondu ve apartmanda yaşayan aileler arasındaki toplumsal farklılaşmanın arttığını görmekteyiz. Gecekondu apartmana taşınan ailelerle gecekondu oturmaya sürdüren aileler arasında bariz bir toplumsal statü farkı yaşanmaktadır. Her ne kadar gecekondu yaşamayı tercih edenler varsa da (Erman, 1996), genelde, akraba ve eski komşuları 'daha temiz ve konforlu' ve 'kentli olanların konutu' olarak görülen apartmanlarda otururken, kendilerinin hala gecekondu yaşamaları, çoğu gecekondu burukluk yaratmaktadır.(8) Apartmana taşınanlar gecekondu kalan akraba ve köylülerini apartmana geçmek yönünde etkileyici bir unsur olmaktadır: "Akramamız gecekondu hiçbir semtte kalmadı kolay kolay. Mecbur apartmana gelicem. Daire almak zorundaydık." Bazıları apartmana taşınmış köy kökenli kişileri "kendini beğenmiş" "burnu büyümüş" olmakla suçlamaktadır. Öte yandan, apartmanda yaşamaya başlamış aileler, bir taraftan yeni durumlarından övgüyle bahsederken, öte taraftan gecekondu akraba ve tanıdıklarını dışlamamaya özen göstermek zorunda kalmaktadırlar. Maddi durumunu düzeltilmiş ve apartmanda yaşamakta olan birçok köy kökenli aile, köylü geçmişine sahip çıkmakta ("aslımı redetmem"), kentteki köylü çevresi içinde zamanının çoğunu geçirmektedir. Bundan dolayı, araştırmadaki birçok kişi ve özellikle kadınlar, kendilerini kentte geçirdikleri uzun süreye karşın hala köylü olarak gördüklerini, kentli olarak hissetmediklerini belirtmiştir (Erman, 1998).

Gecekondu ve apartmanda yaşayan kırsal kökenli göçmenlerin arasındaki ilişkilerin sürmesi durumu yanında, apartmanda yaşayanların kırsal kökenli cemaate ve özellikle 'gecekondu'ya sırtlarını döndükleri örnekler de mevcuttur. Araştırmada böyle bir aile, Doğu Anadolu'daki köyünden Almanya'ya gidip, para biriktirmiş, Ankara'ya yerleştikten ve orta sınıf bir semtteki bir apartmana taşındıktan sonra, akraba ve köylüleriyle ilişkisini kesmiş, köy kökenli oluşuyla ilgili şeyleri, buna akrabaları da dahil olmak üzere, yeni yaşamından atarak, kendisine kentte yeni bir kimlik (orta sınıf kentli) edinme çabası içine girmiştir. Bugün bu aile akraba ve hemşehrileri tarafından sert bir biçimde eleştirilmektedir. Kadının kız kardeşi şöyle demektedir:

8 "Duvaklık" toplantısında karşılaşılan ve kolunda çok sayıda altın bilezik bulunan böyle bir gecekondu sahibi kadın, yazara gururla evini işaret ederek, "Ben şu karşıdaki betonarme evin sahibiyim" demiştir. Erder (1996) de Ümraniye'de yaptığı araştırmasında, gecekondu tanımının evin fiziki özellikleriyle tanımlandığını (derme çatma ev, betonarme bina), bu tanımda yapının yasal durumunun yer almadığını görmüştür.

Akrabalarını kendisinden geri olarak nitelendirir. Kendisi akrabalarıyla ilişki kurarsa, elde etmiş olduğu parasını, evini başkalarıyla paylaşmak istemiyor. Kendi başına bir aile çekirdeği oluşturmuş, akrabalarından soyutlayarak. Bunlar bireyci, kimseyle paylaşımı olmayan kişiler. (Köylülerden) farklı bir kişi olmadığını örtmek için akrabalarıyla kesinlikle diyalogu yok. Bir hizmetliyle oturup kalkmak ayrı, bi de profesörle, mevki sahibi olmuş doktorla, avukatla oturup kalkmak. Sanki onların mevkisinde, yerinde oluyormuş gibi bir izlenimi var. Kızı da insanlara tepeden bakan bir insan tipini oluşturuyor, geçmişine bakmadan geleceğine yön vermeye çalışan bir insan tipi....Gecekonduya gidilmez, eğer birisi giderse, gecekondu kokuyor ev, siz gecekonduya mı gittiniz, denir....Kendisinden olan insanlar, yani ebeveynleri diyelim artık, onlar da, o bizim içimizden çıktı, ama bizi istemiyor, biz onun yanına niye gidelim düşüncesindedir....Köye gitmek denen bir olay kesinlikle istenmiyor. Sadece öylesine bir hava için gidiyorlar köye. İşte falancanın oğlu gelmiş falancanın kızıyla, işte altında arabası vardı, şuyuy vardı, buyuy vardı, işte biz hala köydeyiz, şehre gidip de böyle bir araba sahibi olamadık, dedirtmek için, işte düne kadar bizimle ekin deren, ot yolan, mercimek yolun insan, bugün gitmiş Ankara'ya bilmem ne olmuş, dedirtmek için.

Gecekonduya yaşayanlar arasında gözlemlenen tüketim malları sahipliği ve bu konuda sahip olunan bilgi yoluyla statülerini yükseltme yarışı, apartmanlarda yaşayanlar arasında ve özellikle hızla ekonomik durumunu düzelten ve orta sınıf olma iddiasına sahip ailelerde, daha yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu yarış, farklı ortamlarda ve üstü kapalı bir şekilde de ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir aileden olan bir kadın, yakın akrabasının kızının yaşgünü için akrabasının evinde yapılan hazırlıklara katıldığında, "krem şanti" ve "kedi dili"nden pasta yapmak istemiş, akrabasının o mahallede(9) bu malzemeleri bulamamasından dolayı akrabasının mahallesini küçümseyici bir tavır takınmış, böyle bir pastanın pahalıya malolacağını özellikle belirtmiş ve tüm bunların akraba üzerinde bir eziklik, eksiklik hissi yarattığı yazar tarafından gözlemlenmiştir. Söz konusu kadın saçlarını kızıla boyamakta, makyaj yapmakta, yazar tarafından fotoğrafları çekilirken bir giydiğini bir daha giymemeye özen göstermektedir. Evinde Amerikan bar ve barda viski şişeleri bulunmaktadır ve seyahat acentası sahibi olan "Alamançı" kocasıyla barın önünde yazara poz vermiştir.

9 Yaşanılan semtin ismi statü açısından çok önemlidir. Krem şanti kullanarak pasta yapmak isteyen kadının evindeki akraba toplantısına bu kadının iddialı komşusu beklenmedik bir şekilde katılınca, oturulan semtler konuşulurken, gecekondu ya da "düşük" apartman semtleri kendi adlarıyla değil, yakınlarındaki orta-sınıf semtlerin adlarıyla bahsedilmişlerdir. Başka bir ortamda yazarın komşusu genç bir kadın şöyle demiştir: "Dikmen'de değil, OR-AN'da oturuyorum, de Tahire, oranın adı daha iyi, öbürü daha aşağı çevre."

Kısaca denebilir ki, kırsal kökenli göçmenler kentte geçirilen süreyle birlikte toplumsal tabakalaşma içinde farklı konumlara gelmektedirler. Kimisi apartman semtlerinde yaşarken, kimisi gecekonduya yaşamaktadır; kimisi gecekondu semti diye nitelendirilen bölgelerde "betonarme" diye övünerek tanımlandıkları birkaç katlı binalarda ev sahibi olarak otururken, kimisi derme çatma, rutubetli evlerde kirada oturmaktadır. Ayrıca, bölge imar planının yapılması sonucunda hızla artan apartmanlaşma eğilimlerinin ortaya çıkmasıyla gecekondu sahipleri birkaç apartman sahibi olurlarken, kiracılar yaşadıkları yerleri kaybetmektedirler. Ayrıca, farklı kişilerin farklı statü kazanmaları sonucunda, kimi göçmen sırtını akraba ve hemşehrilerine dönerken, kimisi onlara dayanarak bu toplumsal statü yükselmesini gerçekleştirmektedir.(10)

Gecekondu apartmana taşınma olayı, daha önce de belirtildiği gibi, gecekondu mahallesinde başlangıçtan beri varolan ilişki ağlarını yoketmekte, mahalleye yeni taşınanlar farklı bölgelerden, farklı gelenek ve kültürleriyle birlikte gelerek, bir zamanların yoğun ilişkilerini yeniden üretmekte etkisiz olmaktadır. Özellikle kadınlar, eski gecekondu ortamının, komşular arasındaki yakınlığın artık varolmadığını geçmişe duyulan özlemle bahsetmektedir:

Yaz günleri bakkalın (söyleyen kadın işletmiş) önüne kilimleri serirler, minderleri serirler, herkes gelir, çay yaparız, püsküvit benden, çay sizden, derdim. Sonra birisi kısır yaparak, patates salatası yaparlar, bir sürü insan olur. Caka ederler, o onun büsküvitini kaçıırır, öbürü salatasını alır, öyle güzel günler geçiyodu. Şimdi şenlik bitti.

SONUÇ

Araştırmanın yürütüldüğü gecekondu mahallesi, 1960'larda kurulan ve yıllar içinde elde ettiği alt yapı hizmetleri ve servislerle yerleşik hale gelen, 1990'larda bölgenin imar planının yapılmasıyla da apartmanlaşma sürecini yaşamaya başlayan kente yakın bir konut alanıdır. Üst gelir bir konut semtine yakınlığının da etkisiyle, bu gecekondu mahallesinde yüksek gelir gruplarına hitap eden lüks apartmanların yapılması söz konusudur. Bu durum bölgenin diğer ucunda gerçekleşmeye başlamış ve araştırmanın yürütüldüğü mahalleye doğru yayılmaktadır. Dolayısıyla, rant beklentisi gecekondu sahipleri arasında hakim olmaktadır.

10 Örneğin, apartmana taşınan bir eski komşuyu yapılan "güle güle otur" ziyaretinden dönerken, kapı komşusunun sessiz ve durgun olması yazarın dikkatini çekmiştir. Konuyla ilgili konuşurken, sesi kırık olan bu komşu, belki birgün kendisinin de apartmana taşınabileceğinden bahsetmiştir. Başka bir sefer, apartmana taşınmış bir kadın yazarı eski gecekondu mahallesine götürdüğünde, eski komşuları kadını, "Aşağı taşındın, bizi unuttun," diyerek sitemle karşılaşmışlardır.

Burada yaşayanlar, kentin etkisi altındadır, ama köyün etkisi de sürmektedir. Sıkı komşuluk ilişkileriyle ve yoğun toplumsal kontrol ile bir cemaatin varlığı söz konusudur. Köyün etkisi özellikle ilk kuşak göçmen kadınların yaşantısında görülmektedir. Ancak, ekonomik olarak heterojen grupları barındırmaya başlayan bu cemaat içindeki ilişkiler daha yarışmacıdır. Bir taraftan bireysel talep ve farklılıklarını (daha çeşitli tüketim mallarına sahip olma gibi), diğer taraftan ise bir cemaate üye olmanın gerektirdiği grup normlarına uyma eğilimleri sergilenmektedir. Böylece gecekondü cemaati içinde çekişmeli bir ortam saklıdır ve bu zaman zaman su yüzüne çıkmaktadır.

Kısacası, 'kent içinde köy' olgusu, gecekondü mahallesi kente servis ve ulaşım olanaklarının artmasıyla eklemlendikçe ve kentin dışarıya yayılmasıyla birlikte kente yakınlaştıkça içerik değiştirmektedir. Kentin uzağında yeni kurulmakta olan bir gecekondü mahallesinde yapılacak bir araştırma, araştırmadaki mahalleyle olan farklılık ve benzerlikleri göstermek açısından bilgilendirici olma potansiyeline sahiptir.

Mezhepsel farklılıklar söz konusu olduğunda, bu araştırmaya bağlı olarak denilebilir ki, Alevi-Sünni farklılığı, dış etkilere maruz kalmadıkça ve yerel siyaset tarafından körüklenmedikçe, günlük yaşamda, özellikle ilk kuşak göçmenler arasında çatışma unsuru olmamaktadır. Ayrıca, kentsel rant beklentisi Alevi ve Sünni mahalle halkını ortak bir amaç çerçevesinde birleştirmektedir. Alevilik-Sünnilik bazında ayrılmış, çatışan gecekondü mahallelerinde bu konuda yapılacak araştırmalar son derece gereklidir ve aydınlatıcı olacaktır.(11-12)

KAYNAKÇA

- ABU-LUGHOD, Janet (1961) "Migrant Adjustment to City Life: The Egyptian Case", *American Journal of Science*, Vol.:67, pp. 22-32.
- AYATA-GÜNEŞ, Ayşe (1997) "Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar", iç. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: **Toplum ve Göç** (221-230). Ankara: DGE ve Sosyoloji Derneği Yayını.
- AYATA, Sencer (1996) "Varoşlar, Çatışma ve Şiddet", *Görüş*, pp. 18-22.
- AYATA, Sencer (1989) "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondü ve Apartman", **Toplum ve Bilim**, Vol.: 46/47, pp. 101-127.

- 11 Erder'in (1996) Ümraniye'de gerçekleştirdiği alan çalışmasında "yükselen aileler" in durumunda hemşehri ilişkilerinin önemli rol oynadığı ortaya çıkmaktadır.
- 12 Bu konudaki çok sınırlı araştırmalardan biri Erder'in (1997) İstanbul Pendik'te yürüttüğü araştırmadır. Bu araştırmada Devletin Sünni ve Alevi vatandaşlara eşit mesafede olmamasının ve Sünni cemaatin giderek artan bir şekilde mahallede örgütlenmesinin özellikle Alevi gençlerini mezhepsel kimliklerini siyasallaştırmaya ittiği gözlemlenmiştir.

- ERDER, Sema (1997) **Kentsel Gerilim**, Ankara: Uğur Mumcu Araştırma Gazetecilik Vakfı Yayını.
- ERDER, Sema (1996) **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERMAN, Tahire (1998) "Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği: 'Niçin Köylüyüz Hala?'" , **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Oral Sander Anısına Armağan, Vol.: 51, No: 1/4.
- ERMAN, Tahire (1997) "Gecekondu Cemaati, Kimlik Sorunsalı ve Gecekondudaki Kadınlar: Farklı Araştırmaların Düşündürdükleri", **III. Ulusal Nüfusbilim Konferansı'na** sunulan bildiri. Ankara: Hacettepe Nüfus Etüdüleri Enstitüsü, 2-5 Aralık.
- ERMAN, Tahire (1996) "Women and the Housing Environment: The Experiences of Turkish Migrant Women in Squatter (Gecekondu) and Apartment Housing", **Environment and Behavior**, Vol.:28, No:6, pp. 764-798.
- GÖKÇE, Birsen (der.) (1993) **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- HEPER, Metin (1983) **Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**. İstanbul: Üçdal Yayınevi.
- KARPAT, Kemal (1976) **The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization**. Cambridge: Cambridge University Press.
- MANGIN, William (1970) **Peasants in Cities: Readings in the Anthropology of Urbanization**. Boston: Houghton Mifflin.
- ÖNCÜ, Ayşe (1997) "The Myth of the "Ideal Home" Travels Across Cultural Borders to İstanbul", in **Space, Culture and Power** (ed. A. Öncü and P. Weyland) (56-72), London & New Jersey: Zed Books.
- PIETERSE, Jan Nederveen, "Globalization as Hybridization", **International Sociology**, Vol.: 9, pp. 161-182.
- ŞENYAPILI, Tansu (1978) **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını.

'MODERNLEŞME', 'POST-MODERNİZM' VE SİYASET

Zafer Cirhinlioğlu*

ÖZET

Bu makalede, 1960 ve 1970'li yıllarda yaygın bir şekilde benimsenmiş olan, 'modernleşme' kuramlarının içinde doğdukları ülkelerin dış siyasetleri doğrultusunda geliştirilmiş oldukları düşüncesi yeniden vurgulanmış ve 'bilimsel etik' açısından eleştirilmiştir. Kalkınma/gelişme sorununun her geçen gün az gelişmiş ülkelerin tartışma gündeminden uzaklaştığı günümüzde, 'modernleşme' çabaları yerini yavaş yavaş 'post-modern' söylemlere bırakmaya başlamıştır. Oysa, 'post-modern' söylemin, gelişmenin yönünü, rasyonellikten irrasyonelliğe doğru kaydırma ihtimali vardır. 'Modernleşme'lerini tamamlamamış ülkeler, 'post-modern' sürecin anlamını kavrama zorunda kalmışlardır. Bunun için, az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları, Batı'dan ödünç alınacak 'modern' ya da 'post-modern' söylemlerle değil, ancak, kendilerinin üretecekleri gerçekçi stratejilerle mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Post-modernizm, Siyaset, Az gelişmişlik.

ABSTRACT

MODERNISATION, POST-MODERNISM AND POLITICS

In this work, the conception, which gained wide acceptance in 1960's and 1970's and asserted that there was a close connection between classical/neo-modernisation theory and the foreign policy of the countries in which these theories had been developed, has been re-emphasised and criticised from the perspective of the principles of scientific ethic. In developing countries, the effort towards modernisation has been losing its meaning day by day in favour of post-modern discourse. However, it is very much possible in developing countries that the post-modern discourse might deviate the direction of the development from rationalism to irrationalism. For this reason, the development of the countries which are not yet fully modernised will not be achieved on the base of modern or post-modern discourses which are directly imported from the West. The real salvation of the undeveloped countries will be in the hand of their own people and scientists.

Key Words: Modernisation, Post-modernism, Politics, Underdevelopment.

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Sivas.

GİRİŞ

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir çok Üçüncü Dünya Ülkesi ya da az gelişmiş ülke, artan bir hızla 'modernleşmek' istemektedir. Sanayi devrimini gecikmiş olarak yaşayan bu ülkeler, Batı ülkeleri ile aralarındaki mevcut tarihsel zaman farkını, daha hızlı 'modernleşerek' kapatmak eğilimindedir. Genel olarak, hem Batı'lı hem de az gelişmiş ülke aydınlarınca, 'modernleşme' süreci, görece olarak daha az zengin ve fakir ülkeleri zenginleştiren bir dönüşüm olarak düşünülmektedir. Bu anlamda, 'modernleşme' bir tür büyüme değnek gibi algılanmaktadır. Girdiği her ülkeyi, farklılaştıracak ve her açıdan, gelişmiş/Batı ülkelerine daha fazla yaklaştıracaktır. Daha doğru bir deyişle, geleneklerden koparak, modern koşullara uyum sağlamak olarak tanımlanabilecek 'modernleşme', aslında hemen hemen her az gelişmiş ülkede 'Batılılaşma/Avrupalılaşma' olarak ele alınmıştır. 'Modernleşme' düşüncesinin/ idealinin yaygın olduğu 1950 ve 60'lı yıllarda, az gelişmiş ülke bireyleri Avrupa'lı hayatı taklit etmeye başlamışlardır. Bunun yanında, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik hayatında, bir kurtarıcı rolünü benimsemiş ABD'nin etkinliğinin artmasıyla birlikte, zaman zaman bu eğilim, kendisini, Amerikanlaş(tır)ma olarak da göstermiştir. Gerek Avrupalılaşma gerekse Amerikanlaşma süreçleri, Üçüncü Dünya Ülkelerine nasıl yaşamaları gerektiğini işaret etmiştir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve kültürel hayatları, Batı normlarına göre yeniden şekillendirilmiştir. Böyle bir süreç de, kuramcılarca genel olarak 'modernleşme' süreci olarak adlandırılmıştır.

'Modernleşme' uğruna az gelişmiş ülkelerin gösterdikleri ciddi ve samimi çabalar, Batı'lı ülkeler ve kuruluşlarca da istenmiş ve desteklenmiştir. Uluslararası kuruluşlar (örneğin, ekonomi alanında Dünya Bankası, IMF, kültürel ve siyasi alanda BM, UNESCO vb.), az gelişmiş ülkelere çeşitli şekillerde yardımlar yapmışlar, bu ülkeleri Batı'lılaştırmaya uğraşmışlardır. En azından, dünyada böyle bir izlenimin yaygınlığından söz etmek mümkündür. Taraflarca da açık ya da örtük olarak, bu tür yardım alıp verme ilişkisi zaman içinde süreklileştirilmiş, adeta tescil edilmiştir. Günümüz koşullarında ise, az gelişmiş ülkeler, birçok uluslararası kuruluşla bağlantı içerisindedirler; ekonomik ve kültürel hayatlarını Avrupa'yla bütünleştirmek istemektedirler. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkeler 'modernleşme' sürecinin ve bunun doğurduğu ilişkilerin tam ortasında yer almaktadırlar.

Günümüzde ise, 'modernleşme' ya da 'modernlik' bir kenara bırakılarak, 'post-modern'likten bahsedilmeye başlanmıştır. Batı ülkelerinin tavsiyelerine uyararak 'modernleşme'ye çalışan az gelişmiş ülkeler, modernlikle hesaplaşmalarının sonunu getiremedikleri halde, yani, az gelişmiş

ülke aydınlarınınca, 'modernleşme' süreci ve bunun uzantısı olan azgelişmiş ülkelere yapılan ekonomik yardımların asıl mahiyeti çok ciddi bir biçimde, çok boyutlu ve yaygın olarak tartışılıp, bir sonuca bağlanmadan, Batılı kuramcılar yeni bir döneme geçilsin istemektedirler. Tasarlanan yeni dönemde, Batı ülkelerinin gerçek niyetinin ya da bu yeni süreçte azgelişmiş ülkelere biçtikleri rolün tam olarak ne olduğu azgelişmiş ülkelere kavranmış durumda değildir.(1) Dolayısıyla, 'modernleşme' kuramları gibi, 'post-modern' kuramlar da Batılı ülkelerin günümüzde ulaştıkları görece toplumsal, ekonomik ve kültürel üstünlüklerini korumak amacıyla kendi dış siyasetlerine uygun savlar içerdikleri iddia edilebilir. Klasik ve neo Marksizmin yıllardır 'modernleşme' kuramlarına yönelttikleri eleştiriler öz itibariyle post-modern kuramlara da yönlendirilebilir niteliktedir.

Bu inançla, bu makale boyunca, ilk ortaya atıldıkları yıllarda bir hayli yankı uyandırmış olan belli başlı 'modernleşme' kuramları yeniden ele alınacak ve değerlendirilecektir. 'Modernleşme' kuramlarının içeriklerine ve temel/siyasi eleştirilerine değinildikten sonra, genel olarak, Batılı ülkelerin 'modernleşme' idealini nasıl kullandıklarının altı çizilecektir. Bu bağlamda, daha önce gelişme literatüründe vurgulanmış (örneğin; Frank, 1967, 1969; Dos Santos, 1971; Amin, 1976; Cardoso, 1977, 1982; Wallerstein, 1976, 1982), olan bir nokta benimsenecektir; buna göre, ilk bakışta, sadece azgelişmiş ülkelerin kalkınmalarını hedefliyor gibi görünen 'modernleşme' kuramlarının, aslında, bu amaçtan daha fazla, içinde yaşadıkları Batılı toplumların refah düzeyini artırmaya yönelik olmuşlardır. Bu saptamanın yeniden hatırlanmasının, özellikle, uzun zamandır liberal ilkeleri hayata geçirmekle meşgul olan ülkemizin 'modernleşme' sürecinde, kalkınma sorununun yeniden tartışma gündemine girmesi için bir vesile teşkil edeceği düşünülmektedir.(2) Bu bağlamda, özellikle bilimsel ol-

- 1 Bununla, 'modernleşme'nin hiç kimse tarafından anlaşılamamış olduğu değil, yaygın bir şekilde arka planının görülemediği olduğu kastedilmektedir. Bunun ilk nedeni, bireyler ve toplumların genellikle, 'modernleşme'den olumlu anlamlar çıkarmış olmalarıdır. Bu da, 'modernleşme'ye bir başka gözle, yani eleştirel bir gözle bakılmasını engellemiştir.
- 2 Bilindiği gibi, 'modernleşme' kuramlarına yönelik ilk eleştiriler, "Bağımlılık Kuramları" ya da "Dünya Sistemi Kuramları" diye bilinen Marksist eğilimli kuramlardan gelmiştir. Bu eleştiriler, özellikle 1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yıllarda bütün dünya ülkelerinde çok sayıda taraftar toplamıştı. Ancak, günümüzde etkileri zayıflamış gözükmektedir. Buna karşın, tüm azgelişmiş ülkeler hala 'modernleşme' çabasındadırlar. Ülkemiz de, genel olarak, bu çaba içerisinde. Son yıllarda, liberal ekonominin kurallarını yerleştirme çabaları, geleneksel kalkınma söylemini değiştirmiş bulunmaktadır. Oysa, ülkemiz kurumlarının 'modern' ilkeler doğrultusunda çalışmakta olduğu iddia edilemez. Bunun için, 'modernleşme'nin dolayısıyla kalkınmanın yeniden hatırlanması gerekmektedir. Bu makalenin temel hedefi ise, böyle bir hatırlamaya ve yeniden yönelmeye katkıda bulunmaktadır. 'Modernleşme' kuramlarına yöneltilen Marksist eleştirilerin kapsamlı bir değerlendirilmesi başka bir makaleye konu olabileceği düşünülerek, sistematik olabilmek için, bu makalede hiç ele alınmamıştır. Makale, 'modernleşme' ve 'post-modern' kuramlar ile onların siyasi geri planını sunmak ve güncelleştirmekle sınırlanmıştır.

dukları iddiasında olan kuramların, 'bilimsel etik' açısından ülkelerinin dar kapsamlı çıkarlarından çok, 'evrensel değerler'e hizmet etmeleri gerektiği belirtilecektir. Dünya yüzeyinde gözlenen yaygın açlık, sefalet, eşitsizlik, adaletsizlik gibi sorunların aslında böyle bir bilim yapma anlayışından kaynaklandığı iddiası savunulacaktır. 'Modernleşme' kuramlarının 'bilimsel etik' anlayışını çiğnedikleri görüşü paylaşılacak ve bir kez daha vurgulanacaktır. Sonuç olarak ise, Batı uygarlığının, 'misyonerlik', 'köleleştirme', 'kolonileştirme', 'uygarlaştırma', 'modernleşme', (Başkaya, 1994) süreçleri ile gerçekleş-tirmek isteyip de hala tam olarak başaramadıklarını, yirmibirinci yüzyıla girerken, 'post-modern' bir yayılmacılıkla gerçekleştirmek istediği düşüncesi benimsenecektir. Bu noktada, Habermas'ın 'post-modernizm'i eleştirirken 'modernite'nin henüz amacına erişmediği, dolayısıyla, modern ilkelere (örneğin, rasyonalitenin) hayata geçirilmesi talebinin/düşüncesinin, özellikle azgelişmiş ülkeler açısından önemi belirtilecektir. Bunun için, sorun, modern ilkelere karşı olma ya da olmama değil, rasyonel/aydınlanmanın ilkelere gerçekten yaşanabilmesi için 'modernleşme' ya da 'post-modernleşme' fikrinin kaynağı olan Batı'nın iyi değerlendirilmesi ve ilişkilerin bu temelde geliştirilecek bakış açılarına göre ayarlanabilmesidir. Böyle bir bakış açısı, azgelişmiş ülke insanının Batı ülkeleri karşısında kendi özgüvenini yeniden kazanmasına yardımcı olacaktır. Batı'lı kuramcıların, azgelişmiş ülke sorunları ile ilgilenmelerini gerektirecek hiç bir mantıksal neden bulunmamaktadır. Azgelişmişlikten kaynaklanan sorunlar sadece yine azgelişmiş ülkelerde yaşayan aydınlarca/bilim adamlarınca çözümlenebilecektir.

1. Modernleşme Kuramlarının 'Rasyonalitesi'

'Modernleşme' kuramları temel olarak üç ünlü kuramcının çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bunlar, Durkheim (1933, 1990), Weber (1968, 1985, 1989) ve Parsons (1966, 1971)'tir. Her üçü de aslında 19.yüzyılın hakim açıklama biçimi olan 'evrim kuramı'ndan etkilenmişlerdir. Bu kurama göre, canlılar gibi toplumlar da belli bir evrim sürecinin içinden geçmektedir. Dolayısıyla, bu evrim sürecinde bazı toplumlar daha hızlı gelişecek, bazıları ise, geri kalacaktır. Bu doğal bir süreçtir. Böyle bir anlayışla birlikte, dikkat edilirse, aslında, daha 19.yüzyılda bazı toplumların geri kalmış olmaları normal hale getirilmiştir.

Bir evrim kuramcısı olarak Durkheim, her toplumun, 'mekanik' ya da 'organik' dayanışmanın hakim olduğu iki aşamadan geçtiğini belirtmiştir. Weber ise, toplumları 'rasyonel' ve 'rasyonel olmayan' toplumlar olarak ikiye ayırmaktaydı. Durkheim, toplumların alt basamaktan üst basamağa doğru bir hareketlilik içinde geliştiği inancını paylaşmaktaydı. Ona göre,

bunun zorlayıcı nedenlerinden en önemlisi 'nüfus'un artışıydı. Geleneksel toplumlarda gevşek ilişkiler hüküm sürerken (yani, grupların kendi kendilerine yettikleri ve iş bölümünün gelişmemiş olduğu mekanik dayanışmanın olması durumu), modern toplumlarda (organik dayanışmada) ise bunun tam tersi yaşanmaktadır. Weber ise, rasyonelleşme ile toplumların yönetim anlayışına yeni bir yapılanmanın gireceğini, dolayısıyla otorite ilişkilerinin değişeceğini ileri sürmüştü. Bu yapılanmaya 'bürokrasi' adını vermişti. Ona göre, rasyonel davranan bireylerden oluşan bir toplumun ekonomik ilişkileri de rasyonel olacaktır. Rasyonel olan modern toplumlarda pazar ilişkileri de rasyonel ilkelere göre düzenlenecektir. Bunun sonucu olarak, sosyo-politik yapı da, rasyonelleşecek; örneğin yeni bir hukuk sistemi yaratılacaktır. Kısacası, Durkheim gibi Weber de evrimsel bir model kullanarak, toplumları genel olarak ikili aşamalar halinde incelemekteydi.(3)

Parsons ise, her ikisinden de farklı olarak, az gelişmişlik durumuna çok boyutlu bir açıklama getirebilmiştir. Ona göre, bir toplumun evrimselleşmesi sürecinde, beş kültürel aşamadan geçmesi gerekmektedir. O, bunlara "kalıp değişkenler" adını vermektedir. Sırasıyla kalıp değişkenler; a)duygusalılık-duygudan arınmışlık, b)özel ilişkileri temele alma-evrensel ilişkileri temele alma, c)toplumsal olana-ya da kişisel olana yönelme, d)bireyin kendisine atfettiği statü-gerçekten başarı göstererek elde ettiği statü, e)işlevleri dağıtma-işlevleri bir noktada toplama. Örneğin, geleneksel toplumlarda ilişkiler 'duygusalılık' temelinde oluşurken, modern toplumlarda ilişkiler çoğunlukla dolaylıdır; duygusalıktan arınmıştır. Geleneksel bir toplumda yer alan bir şirkette, 'biz bir aileyiz' fikri vurgulanırken, modern toplumdaki benzer bir şirketin yöneticileri artık 'gerekeni yapan' türden yöneticiler olacaklardır. Parsons'a göre tarihte toplumlar bu değişkenlere göre sınıflanabilir. En son gelinen aşamada ise, modern toplumlar vardır ki, bunlar; ABD, (eski) Sovyetler Birliği, Avrupa ve Japonya'dır. Durkheim ise, sanayileşme ile birlikte artan iş bölümü gereği gözlenebilecek olan 'organik dayanışma' noktasına sadece Avrupa ülkelerinde gelindiğini düşünmektedir. Buna paralel olarak, Weber, 'rasyonelitenin sadece sanayi ülkelerinde olduğunu, örneğin Doğu/İslam ülkelerinde bunun gelişmediğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, Avrupa kültürünün içinde yer almayan toplumları Durkheim geleneksel/

3 Hemen belirtilmelidir ki, bu tür 'ikili' toplum sınıflamaları sadece bu iki kuramcıya özgü değildir. Diğer bir çok sosyolog da toplumları ikili aşamalara indirgemişlerdir. Örneğin, Spencer (1947), Toennies (1957). Ancak, Durkheim ve Weber, toplumlar arasında yaptıkları karşılaştırmalı analizlerinde, öncellerine göre daha çok sayıda toplum örnekleri sunmuşlardır.

mekanik, Weber, irrasyonel, Parsons ise modern olmayan toplumlar olarak ilan etmektedirler.

Her üç kuramcı da toplumların 'denge'ye ulaşabilmelerini, tasvir ettikleri evrim sürecinden başarıyla geçebilmelerine bağlamaktadırlar. Onlara göre, Avrupa'nın içinden geçmekte olduğu ya da geçmiş olduğu bu tarihsel aşamaları başka ülkeler de başarı ile aşabilirler. Yapılacak olan sadece bu süreçleri iyice tanımak ve aynı yoldan gitmektir. Dolayısıyla, gelişmiş Batı'lı ülkeler, gelişme sürecinde birer model oluşturmaktadırlar. Azgelişmiş ülkeler ise, bu modeli izleyerek aynı tür kültürel, siyasi, ekonomik yenilikler yapabilirler.

Görüldüğü gibi, her üç kuramcı da, azgelişmişlik olgusuna tarihsel bir bakış açısı ile yaklaşmaktadırlar. Ancak, ideal model olarak inceledikleri, aslında sadece kendi ülkelerinin tarihleridir. Azgelişmiş ülkelerin özgün tarihleri bu ülkeler arasında genellemelere gidilerek gözardı edilmektedir. Azgelişmiş ülkeler, mekanik/irrasyonel/modern olmayan şeklinde tanımlanarak 'bir'e indirgenmektedirler. Buna karşılık, azgelişmiş ülkelerin, örnek alabilecekleri modern ülkeler ise çok çeşitlidir. Durkehim ve Weber Avrupa'nın, Parsons ABD'nin çizgisini önermektedirler. Bir başka deyişle, azgelişmiş ülkeler, kalkınmak/gelişmek istiyorlarsa, ya Batı Avrupa ülkelerini ya da ABD'yi örnek almak zorundadırlar. Daha genel bir anlatımla, her üç kuramcı da 'modernleşmek'ten/'Batı'lı olmak'tan kendi ülkelerine/toplumlarına 'benzemeyi' anlamaktadırlar.

Aslında, ne Durkehim ne Weber ne de Parsons azgelişmişlik olgusuyla, çözüm getirmek amacını güderek ilgilenmişlerdir. Durkehim'in, toplumsal olayları inceleme konusu yapmasındaki amaç, sanayi sonrası Fransa'sında yaşanan 'anomie'ye çözüm getirmektir. Weber'in amacı ise, sadece Avrupa uygarlığını, Parsons'ınki ise, ABD'nin toplumsal yapısını ve kurumlarını ele alarak incelemektir. Azgelişmişlik ya da gelişme sorunlarına, kendi içinde yaşadıkları toplumların özelliklerini incelerken değinmekteydiler. Zaten bunun için -yani, kendi toplumlarının 'modern'liğini tam olarak anlayabilmek için- kendilerine benzemeyen veya kendileri kadar güçlü olamayan toplumları, bir sınıflama yapmayı mümkün kılacak bir ölçüt olarak kullanmaktaydılar. Kuramcılar, bu yüzden, 'modernleşme' ile ilgilenirken iki önemli etkinlikte bulunmaktadır; a)kendi toplumlarına ilişkin bilgiler üretmek, b)azgelişmiş ülkelere bu bilgileri aktarmak, dolayısıyla gelmiş oldukları aşamanın önemliliğinin diğer ülkelerce benimsenmesini/kabul edilmesini sağlamak. Bir başka deyişle, kuramları ile, içinde buldukları 'modernliğin' beğeni toplamasına yardımcı oluyorlardı. Diğer yandan ise, hükümetlerinin/toplumların az-

gelişmiş ülkeler üzerinde kuracakları ya da uluslararası rekabetin zorunlu bir sonucu olarak kurmak istedikleri, hakimiyeti kolaylaştırmaktaydılar. Diğer ülkelerin kendilerine benzemelerini amaçlayarak, toplumlararası farklılıkların kaldırılmasına zemin hazırlamaktaydılar. Dolayısıyla, kendi toplumlarına daha geniş bir yaşam ve etki alanı kazandırıyorlardı. Bunlardan dolayı, Durkheim, Weber ve Parsons'ın yaklaşımlarının mevcut duruma ilişkin bilgiler sunmalarının yanında (bilinçli ya da bilinçsiz olarak) Avrupa/Batı merkezci bir bilim anlayışının gelişmesini kolaylaştırdıkları ve bu anlayışlarının ülkelerin siyasi yaklaşımlarını belirlediği ya da bu siyasi otoritenin gizli ya da açık olarak yaptığı talepleri yerine getirdikleri ileri sürülebilir.

Böyle bir anlayış, temel olarak bu üç klasik kuramdan etkilenerek yola çıkan diğer 'modernleşme' kuramlarında da görülebilir. Örneğin, Parsons çizgisinde yer alan Levy (1966), 'modernleşmenin' evrensel bir değere sahip olduğuna, her toplumun eninde sonunda 'modernleşeceğine' inanmaktadır. Bir ülkeye modernliğin girmesinin en önemli aracının teknoloji olduğunu belirtmektedir. Ancak, Levy'yi Parsons'tan farklı kılan, her ülkenin kendi modernleşmesini kendisinin yaratacağını ileri sürmüş olmasıdır. Yani, gelişmiş ülkelerin deneyimleri diğer ülkelere bir fayda sağlamayabilir. Çünkü, aslında, Levy'ye göre, 'modernleşme' ancak, 'görelî bir modernleşme' olabilir. Bununla birlikte, hemen vurgulanmalıdır ki, Levy için de, Modernleşmenin yönü ister istemez Batı'ya dönük olmak zorundadır. Parsons'tan diğer bir farklılığı, özellikle ABD'nin kültürünü hedef olarak göstermemiş olmasıdır. Diğer yandan, Parsons modernleşmenin tamamen olumlu özellikler taşıdığına inanırken, Levy, 'modernleşme' sürecinde olan bir toplumun, sistemin kontrolünü elinden kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, ona göre, 'modernleşme' her zaman mutluluk getirmeyebilir. Bu kuram da, azgelişmiş ülkelere teknoloji'yi almalarını ve 'yapı'larını değiştirmelerini tavsiye etmektedir.

'Modernleşme' sürecinde bir uyumsuzluğun ortaya çıkabileceği diğer bazı kuramcılarca da benimsenmiştir. Örneğin, Smelser (1964)'a göre 'modernleşme', yapısal bir farklılaşma ve bütünleşme sürecidir. Aynı şekilde, 'modernleşme' süreci siyaset alanında da farklılaşmalara yol açabilmektedir (Coleman, 1965). Uzmanlaşma ve siyasi kurumların karşılıklı olarak bağımlılığını artırmaktadır. 'Modernleşme', bu anlamda toplumsal/siyasal eşitlik anlayışının hayata geçirilmesidir. Bir başka deyişle, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile, yönetim şekilleri arasında kendiliğinden açık bir bağ vardır (Lipset, 1963). Yani, ekonomi ile siyaset birbirlerinden ayrılmaz yapılardır. Bu anlayışa göre, refah düzeyleri arttık-

ca, ülkeler, siyasi anlamda, otoriter yönetimlerden, demokratik yönetimlere doğru kaymaktadır. Bu sürecin adı da, yine, 'modernleşme' olmaktadır. Ancak, 'modernleşme' sürecinde, ekonomik gelişmenin yanında toplumsal ve siyasal yapı ile dışsal etkilerin de önemli bir rolü vardır (Huntington, 1984; Leys, 1982). Örneğin, bir kültür ögesi olarak dinler, bir ülkenin kalkınmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Huntington (1984), Weber (1985)'in din/ekonomik analizinden etkilenerek, dinleri genel olarak iki bölüme ayırmaktadır: Birincisi, herşeyi açıklamak isteyen bütüncül (consummatory) dinler (örneğin; İslam, Konfüçyüzim, Budizm). İkincisi, araçsal (instrumental) dinler (örneğin; Protestanlık, Hinduizm, Şinto). İlk grup dinler'de 'araçlar'la 'nihayi amaçlar' birbirine karışmıştır. Dolayısıyla, siyaset ile din aynı anlama gelmektedir. Böyle bir toplumsal atmosfer ise, demokrasinin gelişmesini engellemektedir. İkinci grup dinler ise, 'araçlar'la 'nihai amaçlar' arasında farklılaşmayı gerçekleştirmiştir. Bu dinlere sahip toplumlar, farklılıklara daha hoşgörülü yaklaşabilmekte, otoriter yönetimlerden çok demokratik yönetimleri geliştirmektedir. Kısaca vurgulamak gerekirse, klasik kuramlardan esinlenilerek üretilen 'modernleşme' kuramları, bir toplumun ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal özellikleri ve bu özelliklerin değişmesi ile 'modern duruma geçme' arasında bir ilişki kurmaktadır. Klasik kuramlar gibi bu kuramlar da, az gelişmiş ülkelere söz konusu geleneksel yapılarını değiştirmeyi tavsiye etmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin kültürel hayatları ile kalkınmaları/gelişmeleri arasında bir bağ kuran eski fakat oldukça yaygın bir şekilde bilinen kuramlardan birisi de Bellah (1957)'in kuramıdır. Bellah özellikle Türk kültürü üzerinde yaptığı çalışma (1958) ile de ülkemizde bilinmektedir. Weber'in Doğu Batı dinleri karşılaştırmasından hareketle, din'in ya da inançların bireylerin ekonomik davranışlarını yönlendirebileceği görüşünü paylaşmaktadır. Bu iddiasını, özellikle Japon kültüründen çektiği örneklerle desteklemiştir. Ona göre, Japonlar geleneksel Doğu Asya dinlerini kendilerine özgü bir şekilde yorumlamayı bildiklerinden dolayı, diğer Asya toplumlarından farklılaşmışlardır. Din olgusunu, bir şekilde, ekonomik üretkenlikle ilişkilendirmişlerdir. Bireye sorumluluk ve fedakarlık duygularını aşılıyarak sermaye birikimini sağlamışlardır. Aile hayatı da geleneksel değerlerin korunmasına yönelik düzenlenmiştir. Dolayısıyla, Japonya'da din ekonomik hayatın rasyonelleştirilmesine hizmet etmiştir. Aslında, yukarıda değinildiği gibi, Weber de Hıristiyanlık dininin bir mezhebi olan Protestanlık'ın aynı işlevi (rasyonelleştirme) Avrupa'da üstlenmiş olduğunu iddia etmişti. İki görüşün ortak paydası, ekonomik hayatın rasyonel ilkelere göre düzenlenebilmesi, yani modernleşebilmenin

önkoşulunun rasyonelliğın yaratılabilmesi olduğu noktasıdır. Ancak, hemen belirtilmelidir ki, Weber'in ve bunu Japonya örneğine uygulayan Bellah'ın görüşleri çeşitli şekillerde eleştiriyeye açıktır.

Örneğın, Singer (1966)'e göre, Hıristiyanlık dışında kalan, statik özellikler göstermeyen Asya dinleri de, kendi toplumsal kurumlarını 'modernleşme' doğrultusunda ayarlayabilmektedir. Diğer yandan, Srinivas (1962), Hindistan'daki gelişmeleri öne sürerek, 'modernleşme' ile Sanskritleşme (yani alt sınıfların üst sınıflarla eşit düzeye gelmesi) arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, Hinduizm'in 'modernleşme' sürecini engelleme yerine içselleştirdiğini (absorb) söylemiştir. Benzer şekilde, 'tek değer sistemi'nin varlığı dahi sorgulanmıştır. Örneğın, Smith (1965), bir toplumdaki değer sistemini 'sınıfsal' ve 'tarihsel ilişkiler' perspektifinden değerlendirecek, bir değer sisteminin ancak sadece bir toplumsal tabakaya ait olabileceğini iddia etmiştir. Ona göre, tabakalar birbirlerine ortak değerlerden çok zorunlu ekonomik ilişkiler düzeyinde bağlanmaktadır. Bunun için, bu yüzyılda, çoğulcu siyaset gelişebilmekte, bunun bir uzantısı olarak da, azınlık grupların çoğunluk üzerindeki belirleyici etkisi artabilmektedir. Smith'e göre bireylerin bir gruba ya da bir topluma bağlanması ancak bir aracı ile olmaktadır; bu aracı ise 'siyaset'tir. Dolayısıyla, gelişmiş ülkeleri anlamak, 'kalıp değişken'lere yönelmekle değil, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin gerçekleştiği 'yapılara' yönelmekle mümkün olabilmektedir. Diğer yandan, bazı eleştiriler de, "Weber'in tamamen yanlış bir temelden hareket ettiğini belirtmişlerdir" (Davis, 1987). Buna göre, Weber'in düşünce merkezine koyduğu Protestanlığın kalkınmanın başlatıcı gücü olduğu görüşü bir hatadır. Weber'in bu yaklaşımı 'merkezi bir değerler sistemini'nin varolduğunu ileri sürmektedir ya da varsaymaktadır. Weber sisteminde, sosyo-politik yapıdaki değişimler 'merkezi değerler sistemine' bağlantılı olarak açıklanmıştır. Oysa, gerçekte, genel olarak, herhangi bir toplumda sadece 'tek değer sistemi' bulmak güçtür. Bireyler davranışlarının türüne/niteliğine göre çeşitli değerler sistemine başvurmaktadır. Davis'e göre, Japonya'da çalışma hayatına ilişkin bir ideolojinin gelişmesine dinin katkıda bulunma çabaları tarih boyunca her zaman başarılı olmamıştır. Bununla birlikte, özellikle 1980'lerden sonra geleneklerin öne sürdüğü bütün 'barikatlar'ın üç aşağı beş yukarı, tamamen ortadan kalktığına işaret etmektedir. Ona göre, din tamamen laikleşse ve ekonomik gelişmenin önünü açsa bile, bazı dinsel motifler toplum içinde varlığını her zaman sürdürecektir. Modern toplumlarda din yeni işlevler üstlenecektir.

Kısacası, Bellah, izleyicileri ve eleştiricileri de, az gelişmiş ülkelere örtük bir biçimde dahi olsa, 'modernleşme' yolunun ancak dinsel/kültürel

yapının değişmesinden geçtiğini söylemektedirler. Dolayısıyla, gelişme isteniyorsa bu yapının değişmesinin gerektiği iddia edilmektedir.

Ancak, 'modernleşme' sürecinde başarılı olabilmek için, kültürel hayatın düzenlenmesinden daha önemlisinin ekonomik hayatın düzenlenmesi olduğu yaygın bir düşüncedir. Böyle bir düşüncenin yaygınlaşmasında, belki de en önemli rolü Amerikalı bir kuramcı olan Rostow (1960) oynamıştır. Rostow'un modeli öz olarak tamamen azgelişmiş ülkelerin nasıl kalkınacaklarına ayrılmıştır. Ancak, önerdiği çözümlerle azgelişmiş ülke aydınlarınca ciddi bir şekilde protesto edilmiştir. Çünkü, bildiği gibi, Rostow sosyoloji ya da ekonomi biliminin sorun alanlarına yönelerek azgelişmişliğin yapısını irdelemekten çok, yaptığı önerilerle, 1960'lı yıllarda, ABD'nin Üçüncü Dünya Ülkelerine yönelik izlediği politikaların temelini oluşturmuş ve ABD yönetiminin siyasal amaçlarının, bilimsel kisve altında, yasallaştırılmasına hizmet etmiştir. Bu politikaya göre, azgelişmiş ülkelere görünüşte yardım eli uzatılıyor ve ekonomileri geliştiriliyordu. Oysa, daha sonra anlaşıldığı gibi, diğer birçok amacının yanında, bu yardımların asıl amacı, ABD ekonomisinin daha da genişletilebilme olanağını yaratabilmek için, azgelişmiş ülkeleri 'iyi birer alıcı' haline getirmektir.

Rostow'a göre, toplumsal/ekonomik gelişmenin beş aşaması vardır. Bu gelişme çizgisi, 'geleneksel toplum'la başlar, 'kitle tüketim toplumu' ile sona erer. Bu ikisi arasındaki diğer aşamalar sırasıyla; kalkış için gerekli önkoşulları sağlama aşaması; 'kalkış' (take-off) aşaması; olgunluğa geçiş aşamasıdır. Dünya üzerindeki tüm ülkeler bu beş aşamadan birisi içerisine konabileceği gibi azgelişmiş ülkeler açısından en önemli olanı 'kalkış' aşamasıdır. Ona göre, azgelişmiş bir ülkenin 'kalkış' aşamasına gelebilmesi için hazırlanması gereklidir. Bu hazırlık ise, kendi başına olamaz. Azgelişmiş ülkeler içinde buldukları ekonomik açmazları aşabilmek için, her zaman dışardan gelecek bir yardıma ihtiyaç duyarlar. Kendi başına kalkınabilen tek ülke İngiltere olmuştur. Azgelişmiş bir ülke dışardan alacağı destekle 'kalkış' aşamasında Milli Geliri'nin en az %10'nu yatırımlara dönüştürmelidir. Bu oran artan, nüfusun ihtiyaçlarını ancak karşılayacaktır. Bu tür yatırımlarla ancak, temel (ağır) sanayi kurulabilir. Ancak, asıl hedef, Milli Gelir'in en az %20'sini hafif sanayiye yani tüketim mallarını üretebilecek sektörlere kaydırmaktır. Çünkü, toplum bir sonraki aşamada doğal gelişme gereği, tüketim toplumu olacaktır.

Diğer 'modernleşme' kuramcıları gibi Rostow için de, 'modernleşme' kaçınılmaz bir süreçtir. Hatta 'modernleşme' uğruna Rostow gelişmemiş ülkelerin kolonileştirilebileceğini de ileri sürerek (1960:112) uluslararası

sömürüyü yasallaştırmaya çalışmıştır. Aslında, Rostow'un ülkelerin gelişmesi için bulduğu çözüm basittir; eğer toplumlar yatırım yapacak olanaklarının olmadığından dolayı kalkınamıyorlarsa, o zaman yatırım olanaklarının artırılması gerekir; bu da dış yardım demektir.

Diğer yandan, eğer bu beş aşama gelişmiş ülkelerin geçtiği aşamalarsa, her ülkenin bu aşamalardan zorunlu olarak geçeceği iddiası yeteri kadar kanıtlanmış değildir. Böyle bir iddia, "gelişmemiş ülkelerin tarihsel ve yapısal özelliklerini göz ardı etmektedir" (Frank, 1969:47). Bunun dışında, geri kalmış ülkelerin geri kalmışlığının en bilinen nedenlerinden birisi 'sömürgeleşmiş' olmalarıdır. Oysa Rostow'un modeli ile bu ülkelere çıkış yolu olarak sömüren ülkelerin yolu ve formülleri önerilmektedir. ABD ve benzer ülkelerin bir önceki dönemde kendi kalkınmalarına zemin hazırlamak için kullandıkları ekonomilere, gerçek anlamda niçin yardım elini uzatacağı Rostow modelinde açıklanmamaktadır. Bunun için, Rostow'un kalkınma için yazmış olduğu reçetenin aslında bir "rüyalar alemi" (Hobsbawn, 1979, 307) olduğu da ileri sürülmüştür. Diğer bir iddia ise, Rostow'un Marx'ın toplumların evrimine ilişkin tezlerini çürütmeyi hedeflediği, bu yüzden de az gelişmişliği açıklamaktan çok, daha da karmaşık hale soktuğudur (Başkaya, 1994, 70).

Smelser kalkınma yolunda, 'merkezi hükümetin' yaratılmasını bir zorunluluk olarak görüyordu. Rostow ise, "kalkış" aşamasında girişimci bir elit (seçkinler) grubun varlığını şart koşmaktadır. Bu görüş, ayrıca bir çok 'modernleşme' kuramınca da benimsenmiştir (örneğin, Hoselitz, 1960; Lipset, 1963). Kalkınmaya/gelişmeye/modernleşmeye çalışan toplumlarda, bir elit grubun yaratılması ilkin, gelişmiş toplumların nasıl geliştiğini anlayacak bir grubun yaratılması anlamına gelmektedir. Daha sonra, bu elitlerin öğrendiklerini kendi toplumlarına uygulamaları gerekmektedir. Bunun için, Rostow gelişmeyi ekonomik bir gelişme olduğu kadar, "değerlerdeki" ve "anlayışlardaki" bir gelişme olarak da görmektedir. Bu şekilde başlayan gelişme süreci daha sonra "otomatik" bir hal almaktadır. Dolayısıyla, modernleşen ülkelerin elitleri de, Batı kültürünü anlayan ve yorumlayan kendi ülke koşullarına bunları uygulayan kişiler konumuna düşürülmektedir. Bir başka deyişle, Rostow modelinde, gelişmemiş ülkelerin aydınları, Batı değerlerini ulusal düzeyde onaylayan gruplar olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, bu yolda ilerleyen aydınlar, Batı'nın yayılmacılığına hizmet etmekte ve özellikle ABD'nin ekonomik yardımlarını kolaylaştırıcı düşünsel zeminleri hazırlamaktadırlar.

Benzer şekilde, McClelland (1976) da, bir ülkedeki aydınlara/girişimcilere kalkınma sürecinde çok önemli bir sorumluluk düştüğüne

inanmaktadır. McClelland'ın Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin nasıl kalkınabileceğine ilişkin eriştiği sonuç şudur: Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde ekonomik alanda yatırım yapan girişimcilerin şu veya bu şekilde başarıya olan güdüleri artırılmalıdır ya da az gelişmiş bir ülke ancak 'başarıya güdülenmiş' bir grup yaratabilirse, az gelişmişlikten kurtulabilir. Lipset gibi McClelland da ekonomik ilişkilerin sadece kar etmeye yönelik olmadığını belirtmektedir. Çünkü, ekonomik bir etkinlikte bulunan birisi karın yanında psikolojik tatminler de elde etmektedir. Nasıl ki bireysel düzeyde başarılı olmak insanı tatmin ediyorsa, ulusal düzeyde 'başarı'lı olmak da toplumsal bir 'tatmin' sağlamaktadır. McClelland bireylerin başarıya güdülenmelerinin ilkin ailede başladığını, çevre ile ilişkiye girdikten sonra yeni bir şekil aldığını belirtmektedir. Az gelişmiş ülkelerde böyle bir güdülenme sağlanmadığından, gelişmiş ülkelerin yaptıkları yatırımlar, aslında amacına ulaşmamaktadır. Girişimciler, dış yardımları artırmaya çalışma yerine, bu yardımları nasıl kalıcı ve üretken alanlarda kullanabileceklerini düşünmelidirler. Bunun yolu ise, en başta, gelişmiş ülkelerle olan ilişkilerin artırılması ve başarının sırlarının bu ülkelerden öğrenilmesidir. Başarıya güdülenmemiş ülkeler ekonomik olarak kalkınamayacaklardır. McClelland'a göre de az gelişmiş ülkelere yardım yapılmalıdır. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin yolunu izlemedikleri sürece gelişmeleri mümkün değildir.

McClelland gibi bir anlamda sosyal psikolojinin tekniklerini de kullanarak az gelişmişlik olgusuna yaklaşan kuramcılardan birisi de Inkeles'tir. O da kalkınma sürecinde bireylerin nasıl bir sorumluk üstelenebilecekleri ve rollerin gerçek anlamda ne olabileceğini araştırarak, az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkları sergilemeye çalışmıştır. Ona göre, bazı bireysel özellikler (örneğin, yeniliklere açık olmak, otoriteden bağımsız davranmak, bilime inanmak, vb.) evrensel nitelik taşır. Dolayısıyla, az gelişmiş ülke bireyleri bu özellikleri yaygın bir şekilde kabul ederlerse, gelişme çizgisinde başarılı olabilirler. Lipset, McClelland gibi Inkeles için de, bu değerlerin aktarılmasının en önemli aracı 'eğitim'dir. Az gelişmiş ülkeler eğitim sistemlerini 'modern' anlayışlara göre düzenlemedikleri sürece kalkınamazlar. O halde, bir anlamda Inkeles de diğerleri gibi, az gelişmiş ülkelere Batı'lı-modern ülkelere benzemelerini tavsiye etmektedir. Diğerlerinden farkı, benzeşmenin yolunu biraz değişik bir şekilde açıklamış olmasıdır. Diğer bir özelliği ise, 'modernleşme'nin bireysel psikolojiler üzerindeki etkilerini araştırmak olmuştur. Bu bağlamda da, Inkeles, diğer kuramcılardan farklılaşarak, yaygın olarak inanılan aksine, 'modernleşme'nin olumsuz etkilerinin çok fazla olmadığını saptamıştır. Toplumsal değişim aslında, ona göre, zaten sancılı bir süreçtir.

Gelişmiş ülkeler dahi bu değişim sürecinde her zaman sorunlar yaşamaktadır. Dolayısıyla, 'modernleşme' toplumsal değişimin getirdiği sorunların dışında bireylere ek sorunlar yaratmamaktadır. Inkeles, bazı az gelişmiş ülkelerde yaşayan bireylerin kaygı düzeylerinin gelişmiş ülkelerde yaşayanlardan çok daha yüksek olmadığını saptamıştır. Ancak, sonuç olarak, o da, 'modernleşme'nin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Yukarıda temel görüşleri açıklanan klasik ve neo modernleşme kuramları, çok bilinen Marksist ve neo-Marksist yaklaşımların dışında da eleştiri almışlardır (örneğin, Bendix, 1967; Nispet, 1969; Tipps, 1973, bunlar arasında sayılabilirler; ayrıca, Cohen, 1983). Eleştiriler, bu kuramların genel olarak az gelişmiş ülkeleri az gelişmiş olmakla suçladıkları noktasında toplanmıştır. Yani, 'gelişme' olgusu ülkelerin kendi toplumsal/kültürel sorunu olarak algılanmıştır. Bazı kuramcılar ise, az gelişmişliğin nedenlerini "bireysel psikolojilerde" aramışlardır. Dolayısıyla, "ne zaman ki az gelişmiş ülkeler kendi sorunlarını çözerler o zaman kalkınmaya başlayacaklardır" denmektedir. Bunun için, aslında gelişmiş ülkelerin yapabilecekleri çok sınırlıdır. Olsa olsa bir miktar ekonomik yardım ve bol bol "akıl" (programlar, yönlendirmeler) verebilirler. Dolayısıyla, bir kurtarıcıya ihtiyaç vardır. Böyle bir anlayış ise, 'modernleşme'nin rasyonelitesi ile çatışmaktadır. 'Modernleşme' kuramları, özellikle Weber'in kuramından hareket edenler, az gelişmiş ülkelerin 'rasyonellik' açısından gelişmelerini tamamlayamadıklarını iddia etmektedirler. Ancak, 'rasyoneliteyi'de yine kendileri açısından tanımlamaktadırlar. Rasyonellik onlara göre, Dünya'da mevcut olan, toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel dengelerin korunmasıdır. Çünkü, bu dengeler, kuramcılarının içinde yaşadıkları gelişmiş toplumların çıkarlarını perçinlemektedir. Oysa, insanın, temel 'rasyonelite'si mevcut kaynakların eşit ve adil düzeyde dağılmasını dile getirirken, modernleşme kuramları bu noktaları hiç telaffuz etmemektedirler. Modernleşme kuramları, bunun için, Dünya'nın iki farklı parçaya bölünmesini de meşru hale getirmişlerdir. Onlara göre, zenginlik ve fakirlik hayatın doğal sonucudur. Az gelişmiş ülkeler de gerekeni yaparlarsa onlar da zenginleşeceklerdir. Oysa, unutulmuş nokta, ne yapılsa yapılsın birilerinin zengin olduğu yerde, sürekli olarak birilerinin fakir olacağı ya da görece olarak fakir olacağıdır. Görünüşte, modernleşme kuramcılarını az gelişmiş ülkelerin sorunları ile çözüm amacına yönelik olarak ilgilenmektedirler. Bir başka deyişle, az gelişmiş ülkelerin zenginleşmesinin yollarını araştırıp, tavsiyelerde bulunmaktadırlar. Buna karşılık, uluslararası rekabetin çok hızlandığı günümüzde kendi toplumlarının aleyhine olabilecek az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını neden isteyeceklerini açıklayamamaktadırlar. Olsa olsa, bunun en barışçıl nedeni "Batılı

ülkelerin dünyadaki yerini anlamak" (Cohen, 1983) olabilir. Batı'da refah toplumunda yaşayan bir toplumbilimcinin, temel ihtiyaçlarını bile zor karşılayan -azgelişmiş- toplumların yapıları ile ilgilenmesi için ciddi bir neden yoktur. Yani, gelişmemiş ülkelere ilişkin bilgiler, aynı zamanda, şu veya bu şekilde gelişmiş ülkelerin siyasi çıkarlarına hizmet etmektedir. Kuramcılar, kendi ülkelerini (ABD ve Avrupa ülkelerini) gelişme çizgisinin üst noktalarına, diğer ülkeleri alt noktalara yerleştirirlerken, gösterdikleri ölçütler, içinde buldukları toplumların 'değer sistemi' ile yüklü olmaktadır. Sonuçta, 'modernleşme' kuramcılarının ülke-merkezci olmanın ötesine geçemediklerini söylemek yanlış olmaz. Bu kuramlar aracılığıyla, kökenini Hristiyanlık'ın çeşitli mezheplerinde bulan Batı uygarlığı, diğer ülkelere daha kolaylıkla ihraç edilebilmektedir. Batı'lı bilim çevreleri, kendi dışlarında kalan ülkeleri, kendi geliştirdikleri ölçütler ışığında, geri/azgelişmiş/gelişmekte olan gibi sıfatlarla yaftalayarak, örtük ya da çoğu zaman açık olarak, kendi ülkelerinin üstünlüklerini ilan etmeye ve korumaya uğraşmaktadırlar.

Modernleşme kuramcılarının azgelişmiş ülkelerde elit/aydın gruplar yaratmak istemelerinin (Rostow, 1963; Eisenstadt, 1964, 1970; McClelland, 1976) ardında kendi dünya görüşlerini paylaşacakları kimseleri yaratmak fikri vardı. Batı'lı değerleri özümsemiş azgelişmiş ülke aydınları, Batı ile daha iyi ilişki içerisinde olabileceklerdi. Bu yüzden, azgelişmiş ülke aydınları arasında Batı'lı olmak, 'modern' olmak anlamına gelmiştir.

Kısaca vurgulamak gerekirse, modernleşme kuramcıları gelişmenin/kalkınmanın tek yönlü olduğuna inanmış görünmektedirler. Bu tutumları ile, diğer alternatif gelişme yöntemlerin bulunmasını önlemişlerdir. Yaygınlaştırdıkları Batı kültürü ile kendi değerlerini ihraç etmek ve dünya halklarını bu değerler etrafında toplamak istemişlerdir (örneğin, misyonerlik düşüncesi ve kolonileştirme hareketleri hep bu amaç uğruna taraftar bulabilmiştir). Kutsal ve insanlık için vazgeçilmez değerler, (örneğin, eşitlik, özgürlük, insan hakları, demokrasi), nihayetinde, hep Batı ülkelerinin refah düzeylerinin artmasına hizmet etmiş gibi durmaktadır. 'Modernleşme'nin rasyonalitesine göre, ortak değerlerin paylaşıldığı bir dünya'yı idare etmek daha kolay olacaktır. Bu değerler de bu bölümde sergilendiği gibi hep Batı'lı değerler olmak zorunda kalmıştır. Örneğin, kendilerinden çok farklı olan Japon kültürünün incelenmesinin nedeni bile, Japonya'nın ilerde, Batı kültürü ve gücünün karşısına çıkabilecek tek Asya topluluğu olmasıdır.

Modernleşme kuramları, 'bilimsel yöntem'le Batı kültürünün nasıl kalıcı olabileceğini incelemiş, bu bilgilerini başka insanların fakirleşmesi ile sonuçlanabilecek bir şekilde değerlendirmişlerdir. Bunun için de, asıl

amacı tüm insanlığın genel çıkarını ya da evrensel değerleri korumak olan 'bilim etik'i, bu amacından uzaklaşmış bulunmaktadır. 'Modernleşme' kuramları, 'bilgi'yi, ülke merkezci bir şekilde yorumlamışlardır.

2. 'Post-modernizm'in Rasyonalitesi

Yaygın bir şekilde bilindiği gibi, 'modernite' ya da 'modernleşme'den sonra geldiği iddia edilen yeni bir döneme işaret eden 'post-modernizm' herkesin üzerinde birleşebileceği bir şekilde tanımlanamamaktadır (Kellner, 1990; Callinicos, 1990; Rose 1991, 3-21). 'Post-modernizm' ilkin sanat alanlarında (özellikle mimaride) başlamış daha sonra düşünsel/ yöntembilimsel alanlara doğru yayılmıştır. Bu akımın savunucuları, sınıf yapısının değişmesi (Lash and Urry, 1987), emeğin yapısının değişmesi (Bell, 1973), pazarın yapısının değişmesi (Baudrillard, 1975) gibi bir çok nedenden dolayı, modernist ilkelerin artık açıklayıcılıklarını yitirdiklerini dolayısıyla terk edilmeleri gerektiğini savlamışlardır. Örneğin, modernleşme, "amaçlılığı", "aklı", "birleştiriciliği", "belirlenimciliği", "tekciliği", "pozitivizmi", "yeniliği", "dengeyi", temsil ederken, post-modernizm bunların bir anlamda zıddı olan, "amaçsızlığı", "tesadüfiliği", "irrasyonalityi", "ayırıcılığı", "belirlenemezciiliği", "çokculuğu", "yöntemkarşıtlılığını", "gelenekselliği", "değişkenliği" vs. temsil etmektedir (Hassan, 1980; Jameson, 1984; Burgin, 1986; Fekete, 1988). Yani, bir durumdan, tam tersi olan bir başka duruma geçiştir post-modernizm; değişecek olan ya "modern sistemin eski kanunları" (Hassan, 1980), ya "sermaye kültürü" (Jameson, 1984) ya "sanatı frenleyen (volarisation) modernist değerler" (Burgin, 1986) ya da "modern olgu-değer ayrımı" (Fekete, 1988) dır. Genel olarak, "post-modernizm'in kurucusu olarak bilinen, Lyotard (1984) ise, 'modern' teriminin, üst bir söylem (metadiscourse) geliştirmeye çalışan her türlü bilim için kullanılabileceğini belirtmiş ve bu tür açıklamaların günümüz koşullarındaki zayıflıklarına dikkat çekmiştir. Üst söylem kavramı ile Lyotard, geniş kapsamlı yani geçmiş ve geleceği kapsayan büyük anlatımları (grand narratives) kast etmektedir. Örneğin, Hegel'in çalışmalarına atıfta bulunarak, "Geist'in dialektiği", "aklın ortaya çıkışı" gibi düşünce tarihi boyunca filozofları hep meşgul etmiş olan felsefi konular "üst söylem" düzeyindedirler. Özellikle tüm toplumların tarihini bir hamlede incelediğini iddia eden Marksist ekolü de aynı nedenden dolayı eleştirmiştir. Sosyoloji alanında ise, Parsons kuramını bu sınıfa sokmuştur. Biraz da Bell (1962, 1973)'in "bilgi çağı" görüşünden etkilenerek, Lyotard (1984:3), "toplumların sanayi sonrası, kültürlerin ise post-modernist bir döneme girdiklerinde, bilginin statüsünün de değiştirdiğini" belirtmiştir. 'Modernite'nin rasyonel temellerde kurmuş olduğu 'bi-

limsel bilgi', Lyotard modelinde, sadece bir 'söylem' düzeyine indirgenmiştir. Dolayısıyla, bilim, diğer söylemler (örneğin sanat) gibi eleştirilmeye ve karşılaştırmaya açıktır artık. Bunun için, "post-modernizm bir anlamda, modern dönemde doğan kuramların da parçalanması/bozulması (deconstruction)" (Derrida, 1987; Rose, 1991) demektir. Kısacası, Lyotard (1984:3) açısından, post-modernizm, hakim kültürden/estetikten ve sosyoekonomik örgütlerden köklü bir kopuştur. Post-modernizm, O'na göre, gerçekliğin büyük ölçekli anlatımlar temelinde değil bölgesel bir temelde yorumlanması demektir. Aynı şekilde, Baudrillard (1975) da, günümüzde etrafımızda olup bitenlerin anlamını sorgulama bağlamında 'post-modernizm'i tanımlamıştır. O'na göre, modern toplumlarda ekonomiler artık 'işaret' (sign) ve 'imge' (image)lerin, çok çeşitli şekillerde değiştirilmeleri ile yönlendirilmektedir. Bireylerin neyi tüketecekleri medya ya da başka araçlarla dikte edilmektedir. Bu, o kadar yoğunluk kazanmaktadır ki, 'gerçeklik' ile 'imge-işaret' arasındaki bütün farklar ortadan kalkabilmektedir. 'İmgelerin' 'işaretlerin' bu kadar yoğun bir şekilde üretilmesi bireylerde, 'dengeli bir anlamlandırma' hissinin yitimine neden olmaktadır. İçinden geçmekte olduğumuz dönemde, toplumlar 'görünüş'le, gerçeğin birbirinden ayırt edilemediği bir model yaratmışlardır. Bu ekol içerisinde, bir tek gerçeklik ve ilerlemecilik fikri neredeyse anlamını yitirmiş, 'bilinçlilik' durumu/ideali yerini, havada yüzen, 'işaretlere' (signs), 'imgelere' (images) ve 'bakışaçısı bolluğuna' bırakmıştır. Bunun için, Baudrillard toplumsal bilim fikrini tamamen reddetmiş, araştırmaların ancak interdisipliner bir şekilde yapılırsa faydalı olabileceğini ileri sürmüştür.

Benzer şekilde, düşüncenin ve araştırmanın izleyeceği yolun da post-modern bir yorumunun yapılabileceği belirtilmiştir (Feyerabend, 1975). Buna göre, insan aklı 'modernite'nin rasyonaliteye aşırı önem vermesi ile yıpratılmış, dar kalıplara hapsedilmiştir. 'Post-modern' bir dönemde bir tek yönleme (pozitivizme) indirgenen araştırma geleneği terkedilmelidir. İnsan kendi tarihi ile tanışmalı ve düşünce/yöntem, geleneklerle de desteklenerek çoğaltılmalı ya da çoklaştırılmalıdır. Kısacası, 'post-modernizm' sadece toplumların değişme yönünü değil, insanın tüm yapı etmelerinin yönünü yeniden tanımlamaya yeltenmektedir. Bu durumda, 'modernleşme'nin 'tek' saydığı gerçeklik, çoklaştırılmış ve kültürel düzeye indirilmiş olmaktadır. Aynı şekilde, 'modernleşme' idealinin hedef gösterdiği 'rasyonellik' de çoklaştırılmış, toplumsala indirgenmiş ve pozitivizmin bir tek bilim anlayışı irrasyonel öğeleri de kapsayan bir genişliğe ulaşmıştır (Feyerabend, 1975). 'Post-modernizm', 'modernleşme' kuramlarının ısrarla tavsiye ettiği, geleneklerden kurtulma projesini, redderek, 'geleneklerde' unutilan 'rasyonalitelere' dönüşü savunmuştur.

Post-modernistlere göre, 'modern' toplumlar, rasyonaliteyi kutsallaştırarak, aklın esnekliğini yitirmesine neden olmuşlardır. Dolayısıyla, insan, binlerce yıllık tarihini, modernliğin rasyonellik ilkesine feda etmemeli, geleneklerine geri dönerek, çeşitli rasyonaliteler yakalayabilmelidir. Kısacası, 'post-modernizm'in, insanın düşünmesini 'görelileştirmek' istemiş (Kellner, 1988; Jameson, 1984; Bogard, 1990) olduğu iddia edilebilir.

Modernlikten kopuşu dile getirmenin yanında post-modernizm, modernist değerlerin yeniden tanımlanması ve dönüştürülmesi (Jencks, 1986) ve 'post' ve 'modern' olan değerlerin gelecekteki durumları (Fuller, 1988) şeklinde de anlaşılmıştır. 'Post-modern' özellikler taşıyan/değişen bir toplum, kimilerine göre ise de, ya "postkapitalist" (Dahrendorf, 1959) bir toplum ya "yönetici/profesyonel sınıfın devrimi" (Ehrenreich and Ehrenreich, 1996) nin gerçekleştiği bir toplum ya "sanayisonrası-(postindustrial)" (Etzioni, 1968; Bell, 1973, 1976) bir toplum ya "geçmodernist" (Kohler, 1977) bir toplum ya "geçkapitalist" (Jameson, 1984) bir toplum ya "modernleşmenin yüksek yoğunlukta yaşandığı" (Crook, vd. 1992) bir toplumdur ya da 'post-modernizm' sadece "aklın bir durumu", "bir ruh hali" (Featherstone, 1988) ni ifade etmektedir. Ancak, hangi özelliklerle tanımlanırsa tanımlansın, günümüz toplumlarının bir durumdan başka bir duruma doğru geçtiği, gelişme literatüründe sıkça ve uzun zamandır vurgulanmaktadır (Waters, 1994:206-212). Hatta 'post-modern' oldukları düşünülen toplumları belirleyen özelliklerin bir şekilde dönüşeceği/değişeceği ileri sürülmektedir (Giddens, 1984). Nihayetle, 'post-modern'lik ya da buna benzeyen başka her türlü sınıflama, gelişmiş kapitalist toplumlarda, 'modernleşme'den uzaklaşıldığını ya da bu toplumların topyekün başka bir toplumsal/ekonomik/estetik aşamaya geçtiklerini ileri sürmektedirler.

Görüldüğü gibi, 'modernleşme'nin/aydınlanma'nın gelişmişlik ölçütlerine göre kültürler arasında yapmış olduğu hiyerarşik düzenleme, 'post-modernizm'le birlikte, anlamını yavaş yavaş yitirmektedir. Buna göre, her bir kültür kendi 'rasyonalitesini' kendi içerisinde taşımakta ve bireyler bu özel kültüre göre hareket etmektedirler. Bu aşamada, az gelişmiş ülkelerin örnek alabilecekleri ya da yönelebilecekleri her hangi bir kültür de ortada yoktur artık. Çünkü, 'gelişme' kavramı 'post-modern'lerce reddedilmekte, kültürel/toplumsal farklılıklar ortadan kaldırılmaktadır. Böyle bir anlayışın az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları açısından ne gibi sonuçlar içerdiği haklı olarak sorulabilir. Batımerkezci bir yaklaşımın, bilinçli ya da bilinçsiz olarak az gelişmiş ülkeleri getirmek istediği noktanın özellikleri nelerdir? Bir başka anlatımla, 'modernleşme' az gelişmiş ülkelerin geçmeleri zorunlu oldukları düşünülen bir dönemdi; o halde,

az gelişmiş ülkeler, modernleşmeyi bile, tam olarak anlamadan/yaşamadan çok daha farklı bir söyleme, yani 'post-modern' bir söyleme, acele bir şekilde, neden çekilmek istenmektedir? Yaklaşık ellibeş yıldır yaygın ve uzun dönemli bir savaş görmeyen Batı ülkeleri ve onların etki alanlarında bulunan az gelişmiş ülkeler, aradan geçen zaman içinde ve bu zamandaki uygulamalar ışığında, tam 'modernleşme'yle olan hesaplaşmalarına yeni bir yaklaşım geliştirebilme olanağını elde etmişlerken, 'post-modern' söylemin yaygınlık kazanmaya başlaması tesadüf olarak değerlendirilebilir mi?

Bu soruların en azından bir kısmına cevap olabilecek, 'post-modernizm'e yönelik en ciddi eleştirilerden birisini Habermas (1985, 1987) yapmıştır. O'na göre, 'modernleşme'nin/aydınlanma'nın kurucuları, objektif bilimi, evrensel ahlakı ve hukuku yaratmak istemişlerdi ki bütün bu amaçlara ulaşmak, günlük toplumsal hayatın rasyonel düzenlenebilmesi ve zenginleştirilebilmesi için gerekliydi. 'Modernleşme'nin bu hedefleri güncelliğini hiç bir zaman yitirmemiştir. Ayrıca, Batı toplumlarında dahi, modernleşme bu bakımdan tam anlamıyla tamamlanabilmiş değildir. Oysa, O'na göre, 'post-modernizm' ileri sürdüğü yeni amaçlar, "modernleşme geleneğini" feda etmektedir. Örneğin, Lyotard'ı aydınlanmanın ilkelerine başkaldıran ve görmesi gerekeni değil, önemsizi gören bir anarşist olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, Habermas, modernliğin ilkelerinden vazgeçmemeyi ve bunların hayata geçirilmesi için "ortak bir iletişim zemini"nin, yani uzlaşmanın yaratılmasını tavsiye etmektedir. Çünkü, Weber gibi, O'na göre de, insan eylemleri daima amaca yönelik ve rasyoneldir. Habermas'ın bu düşünceleri aslında, az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçleri için de önemli ipuçları içermektedir.

Diğer önemli bir eleştiriye de Jameson (1984) yapmıştır. O'na göre, kapitalizmin tüm dünya ülkelerine doğru genişlemesi ile, 'kültür' de toplumsal kökeninden koparak tüm dünyaya yayılmıştır. "Kültürel yayılma ile birlikte, ekonomi alanından, devletin uygulamaları ve bireylerin ruh durumuna kadar herşey teorisi henüz kurgulanmamış bir kültürlenme içine girmiştir" (1984:87). Post-modernizm böyle bir durumu ifade etmektedir. Bu ortamda, bireylerin aklı, kendi gerçekliklerinden uzaklaşarak başka noktalara odaklaşmıştır. Post-modernist kültürün dört özeliği vardır ki, bunlar günümüz kapitalist ekonomik sistem tarafından yaratılmıştır: a)"post-modernist" kültür, "derinliği" kabul etmez ve kendisinin de derinliği olmayan bir kültürdür; hemen hemen herşey klasiklerin taklitidir. (Ancak görebildiğini alabilirsin-What you see is what you get). Post-modernist üretim sadece tüketimi hedefler, bunun arkasında hiç bir insani

üretim heyecanı yoktur. b)"Post-modern" kültür, tarihsel değildir ve sadece şimdi ile ilgilenir (ahistorical and immediate). c)"Post-modernizm" zamanı tanımaz; zamanın kurgulanmasını olsa olsa bireylere terk eder. d)"Post-modernizm", dünyayı doğal bir varlık olmaktan çok, teknolojik bir varlık olarak görür. Dünya onun için, ekolojik bir denge sistemi değil, bir bilgisayar ağı gibidir. Kısacası, Jameson (1984:53)'a göre, "post-modernizm, kapitalist sistemin bir tür genişlemesi (geç kapitalizm) ve bunun zorunlu olan kültürel bir sonucudur". Kapitalizm, 'post-modernizm'le birlikte yeni ve kendi gelişimine uygun bir mantık yaratmıştır. Jameson'ın, Marksist ekolden esinlenerek, 'post-modernizm'e yönelttiği bu eleştiriler, genel olarak, bir çok neo-Marksist tarafından da paylaşılmaktadır. Örneğin, Wood (1986:47), Gramsci'nin kültürel belirlemcilik görüşünden hareketle, 'post-modernizm'in ele aldığı konulardan dolayı, ideoloji'nin maddi temelden uzaklaştığını, toplumsal olanın, fiili olarak ideolojilere ve söylemlere dönüştüğünü" belirtmektedir. Buna göre, 'post-modern' söylem içinde klasik Marksist sınıflara yer kalmamıştır artık. Diğer yandan, benzer eleştiriler, Harvey (1989) tarafından da paylaşılmıştır. O da, 'post-modernizm'in kapitalist sistemin Fordist döneminin bir uzantısı olarak görmektedir ki bu dönemi, post-fordizm diye adlandırmaktadır. Fordist dönemde (1973'e kadar), üretim, sermaye birikimini standartlaştıracak şekilde yapılmakta, dolayısıyla, üretimden hem işçiler hem de zaman ve mekan soyutlanmakta idi. Buna paralel olarak, tüketim de, çeşitli reklamlar aracılığı ile standart hale getirilmekte idi. Oysa, post-fordist dönemde bu ilişkiler daha esnek hale gelmiştir. 'Post-modernizm'i doğuran ilişkilerdeki bu esnekliklerdir. Ancak, kapitalizmin ana sorunları aynı kalmıştır. Bir başka deyişle, 'post-modernizm', 'modernizm'den bir kopuş değil, ancak, her iki yaklaşım da kapitalist gelişmelerin beklenen tarihsel sonuçlarıdır. Bu eleştirilerin dışında daha yakın bir zamanda ise, bir grup kuramcı, 'post-modernizm'in aslında, modernist ilkelerin çok fazla yoğunlukla hayata yansıtılmasının bir yan etkisi olduğunu iddia etmişlerdir (Crook, Pakulski, Waters, 1992). Onlara göre, 'modernleşme'nin temel ilkesi olan 'rasyonellik' hem maddi üretim alanının da hem de kültürel alanda o kadar mübalağa edilmiştir ki, her şey parçalanmış ve 'bütünlük'ler anlamını yitirmiştir. Aşırı farklılaşma/bireyselleşme, geleneklerin kaybolması ile sonuçlanmıştır.

Ancak, doğaldır ki, 'post-modernizm'in tavsiye eder görüldüğü dönüşümler, 'modernleşme' sürecini tamamladıkları iddia edilen Batı ülkeleri için farklı, az gelişmiş ülkeler için farklı sonuçlar içerecektir. 'Post-modernizm', 'modernleşme'nin, az gelişmiş ülkelere yaptığı tavsiyeleri ters yüz ederek, değişimin yönünü değiştirmek istemektedir. Oysa, belki

de Habermas'ı doğrular bir şekilde, 'modernleşme' fikrinin ilk kez ortaya atılmasından sonra geçen uzunca bir zamana, niyete ve gayrete rağmen, az gelişmiş ülkeler, az gelişmişlikten kurtulamamışlar; refah toplumunu yaratamamışlardır. Bir anlamda bu, Batı ülkelerince tavsiye edilen 'modernlik'in az gelişmiş ülkelerin umduğu/beklediği refahı getirememiş olmasını göstermektedir. Bunun neden başarısız olduğu sorusu ise, ciddi bir şekilde sorulmaya başlanmıştır. Tam bu noktada Batı merkezci bilim, 'modernleşme' ilkelerinin terk edileceğini, bunun yerini 'post-modern' ilkelerin aldığını/almakta olduğunu haber vermektedir. Batı, 'post-modern' tartışmalarla az gelişmiş ülkelere yeni tartışma konuları ihraç etmiş olmaktadır. Bu durumda, az gelişmiş ülkelerde, modernleşme sürecinin neresinde bulunduğu, bu süreçte, başarılı sağlanmışsa neden, başarısızlık varsa neden başarısız bulunduğu, bilim çevrelerince/halk tarafından yeteri kadar tartışılmadan, bireyler neredeyse kendilerini post-modern bir hayat tarzı içerisinde buluvermektedirler. Bir zamanlar siyasi bir manevra aracı olarak görülen modernleşme, günümüzde yerini, gerçek anlamda yaşanabilecek ekonomik ve toplumsal gelişmenin önünde bir tuzak gibi duran post-modernliğe terk etmiş gibidir.

Doğaldır ki, Batı uygarlığı, 'modernleşme/rasyonelleşme' sayesinde elde ettiği çok ciddi ekonomik ve siyasi gücü/egemenliği muhafaza etmeyi dış siyasetinin merkezi haline getirmek isteyecektir. Az gelişmiş ülkelere de, 'modernleşme/rasyonelleşme' tavsiye edilerek sağlanan sermaye birikimi, girilen bu yeni dönemde, 'irrasyonelleşme' tavsiye edilerek güvence altına alınmak istenebilecektir. Çünkü, az gelişmiş ülkeler artık dünya kaynaklarının adil dağılımını savunmaya ve bu yolda örgütlülüklerini arttırmaya başlamış görünmektedirler.(4) O halde, henüz sadece ipuçları ile karşı karşı olduğumuz post-modernizm bu haliyle, siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda modernleşme idealinden büyük ölçüde farklılıklar içerse dahi, amaç açısından, bu iki söylemin, benzer olduklarını söylemek mümkündür. Post-modernizm, modernizmin açtığı yolu daha da genişletebilecektir.

Post-modernist stratejilere karşılık, az gelişmiş ülke aydınları, zengin bir ulus olabilmenin yolunun, 'iç koşulları/dinamikleri' yeniden düzenlemek (yani 'modernleşme') kadar, 'dış koşulların/dinamiklerin' ('bağımlılık' ve 'dünya sistemi' kuramları) de önemli olduğu bilincinde

4 Örneğin, Kuzey Afrika ülkeleri 1970'li yıllarda bunu açıkça talep etmişler; OPEC Asya'da, ECLA Latin Amerika'da kurulmuş ve Bağımsızlar hareketi oldukça sempati toplamıştır. Bununla birlikte bölgesel hareketlilik gelişmiş; Karadeniz Ülkeleri ve Akdeniz Ülkeleri işbirliğine yeltenmişler. Ayrıca son zamanlarda Türkiye'nin girişimi ile G-7 ülkelerine karşılık D-8 hareketi başlatılmıştır.

olmalıdır. Gelişme sosyolojisi alanında son zamanlarda sıkca vurgulandığı gibi (Apter, 1988; Mouzelis, 1988), dünya siyasetinin içine düştüğü zengin/fakir çatışmasının aşılmasının gerçekleştirilmesi, iç ve dış koşulların birlikte değerlendirilmesi ile olabilecektir. Modernleşme kuramları hem siyasi bir amaç gütmeleri hem de sadece iç koşullara önem vermeleri ile yanılmış olmalarına rağmen, az gelişmiş ülkeler, 'modernleşme' ile gelmek istedikleri noktaya gelemediklerinden dolayı 'modernleşme'kten vazgeçmemelidirler. Böyle bir olası 'vazgeçirtme' stratejisi, 'post-modernizm' aracılığıyla, az gelişmiş ülkelere ihraç edilmek isteniyor görünmektedir. Batı ülkeleri az gelişmiş ülkelerin gündemini belirleyecek yeni araçlar sunmaktadırlar. Buna karşılık, az gelişmiş ülkelerde de, post-modern söylem, 'liberal' değerlerin geliştirilmesi adına oldukça rağbet görmeye başlamıştır (örneğin, kimi İslam ülkelerinde din'i çıkış noktası olarak alan çevreler, bu tür söylemleri kullanarak, pozitivist düşünceyi eleştirmek eğilimindedirler). 'Post-modern'lik 'mistisizmi' ve onun çağrıştırdığı alanları meşrulaştırarak, halkları ya da az gelişmiş ülkeleri 'modernleşme'nin ilkelerinden, (örneğin rasyonellik ilkesinden) uzaklaştırmayı hedeflemektedir. Oysa, Batı bugünkü 'gücünü' bu ilkelere borçludur. Az gelişmiş ülkeler de 'kendi rasyonellik' yorumlarını kendileri yaratarak, 'modernleşme'nin hedefi olan zengin bir ulus olabilmelidirler. Unutulmaması gereken nokta, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının -bir güç haline gelmesinin- gelişmiş ülkelere ve onun kuramcılarına hiç bir çıkar sağlamayacağıdır. Gelişmiş ülke bilimcilerinin az gelişmiş ülkeleri kalkındırarak, 'bilim etiğine' dayalı 'doğru' bilgileri neden üreteceklerinin mantıksal bir cevabı yoktur.

SONUÇ

Modernleşme kuramları, az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için 'rasyonel' önerilerde bulunuyorlar gibi görünseler de, kendi rasyonelitetleri gereği, içinde doğdukları ülkelerin 'dış politikaları' ile ilişkili olmak durumunda kalmışlardır. Modernleşme kuramları az gelişmiş ülkelerin gelişmemişliklerinin nedeni olarak ilkin kendi 'iç koşullarını/dinamiklerini göstermektedirler. Oysa, tavsiye ettikleri gibi az gelişmiş ülkelere dışardan yapılan yardımlar, bu ülkelerin kalkınmalarından çok, iyi birer alıcı olmaları ile sonuçlanmıştır. Ancak, günümüzde gelinen noktada, Batı, 'modernleşme' ilkelerini terk ederek yeni ilkeler bütünü yaratmak yani 'post-modernizm'i hayata geçirmek istemektedir. 'Modernleşme'ye artık hiç bir ihtiyacı kalmamış gibi görünmektedir. Batı, amacına eriştiğiği aracı artık terk etmek eğilimindedir. Post-modernizm, az gelişmiş ülkelere 'modernleşme' ilkelerini bırakmalarını tavsiye etmektedir. Ancak, daha

önce tavsit edilen 'modernleşme'nin ilkeleri ile kalkınamayan az gelişmiş ülkelerin 'post-modernizm'in ilkeleri ile kalkınabilecekleri şüphelidir. Her türlü farklılıklarına rağmen, amaç/hedef açısından, 'post-modernizm', aslında 'modernizm'in bir uzantısı gibi durmaktadır.

O halde, kalkınma süreci yeniden gözden geçirilmeli, hem 'iç' hem de 'dış' dinamiklerle, bilimsel etik çerçevesinde açıklanmalıdır. Böyle bir yaklaşım, doğal olarak, dünya kaynaklarının yeniden dağılımını gerektirecektir. Nasıl ki, 'modernleşme' ve 'post-modernist' kuramlar şimdiye kadar, ister istemez, kendi ülkelerinin siyaseti ile içli dışlı olmuşlarsa, söz konusu böyle bir yaklaşımın yaygınlaşması da, az gelişmiş ülkelerdeki bilim ile siyasetin birlikteliğini zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra, 'modernleşme' kuramcılarının arzu ettikleri gibi, az gelişmiş ülke bilim adamları Batı kültürünün temsilcileri olmaktan kurtulup (Alatas, 1974), kendi 'rasyonalitelerini' kuracak düşünsel olgunluğa erişebilmelidirler. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyadaki gelişmeler bir bütün olarak göz önünde bulundurulursa, şurası artık açıktır ki, az gelişmiş ülkeler sadece kendi çabaları sonucunda kalkınabileceklerdir.

SUMMARY

The major concern of this study is mainly related to the relationship between the modernisation theory and the political activities of the Western countries. In this context, it is argued that the "modernisation" theories assisted to mould the foreign politics of the countries in which they were developed. Despite the fact that this point has been emphasised several times within the developmental literature before (e.g. "dependency theories" and "world system" theories), this work will be agreed that, while the Turkish society is passing throughout a liberal phases which gives a rise to the ethical chaos, revision of the main assumptions of the "modernisation" theories would be a help to determining and creating a new target in the process of modernisation. In addition, this work will also indicate that a new paradigm created in the West and called "post-modernism" has begun to have its effects on the "modernisation" process of the undeveloped countries. The western politic-makers hope that the undeveloped countries, which have tried to adopt the western values to their culture for long time, but not yet modernised, would embrace the "post-modern" discourse as a "saver" in their development. However, the main argument of the "post-modernism" is rather different from that of modernisation. While modernisation saw "rationalism" as a distinct feature of the development, "post-modernism" refused totally all functions of "rationalism" of "modernisation" or "enlightenment". According to the interpretation of the life from the perceptive of "post-modern" approach, "irrationalism" could be seen as meriteful instrument in methodological dilemmas. In one sense, "post-modernism" intended to pending all historical approaches. Whereas, "modernisation" theories, as a whole, advised undeveloped countries to give up their tradition and create a new one in the line of western culture. This is especially emphasised within the works of Durkheim, Weber and Parsons and their followers'. For this reason, it is pointed

out that none of these theoreticians has been really concerned with the development problems of the undeveloped countries. What they had in their mind was how to solve the problems specific to their countries. While Durkheim tried to find a solution to the 'anomie' which France was involved in the last century, Weber made his contribution to the understanding of the western reasoning and Parsons examined multi-cultural structure of USA and showed a way-out to the political puzzles of his government. On the undeveloped countries' side, all these studies, which were nationally-biased, were considered as universally valid. Therefore, this work argues that, like "modernisation" theory, "post-modern" discourse is presented to the elites of the undeveloped countries, to make much easier the extraction of surplus value from the international market relations. If the elites of underdeveloped countries cannot make their own realistic development strategy, the gap between the poor and rich people of the World will grow even wider day by day.

KAYNAKÇA

- ALATAS, H.S. (1974), "The Captive Mind in the Development Studies", **International Social Science Journal**, T.X.XIV, No.1.
- AMİN S. (1976), **Unequal Development: An Essay on the Social Formation of Peripheral Capitalism**, The Harvest Press.
- APTER, D. (1988) **Rethinking Development: Modernization, Dependency, and Postmodern Politics**, Newburypark: Sage.
- BAŞKAYA, F. (1994), **Gelişme Ekonomisinin Yükselişi ve Düşüş**, Ankara: Imge Yay.
- BAUDRILLARD, Jean (1975) **The Mirror of Production**, St.Louise.
- BAUDRILLARD, Jean (1983) **Simulations, Semiotext**, New York.
- BELL, D. (1960) **The End of Ideology**, Glencoe, III, Free Press.
- BELL, D. (1973) **The Coming of Post-Industrial Society**, London: Basic,
- BELL, D. (1976) **Cultural Contradictions of Capitalism**, New York.
- BELLAH, Robert. N. (1957), **Togugawa Religion**, Boston: Beacon
- BELLAH, Robert. N. (1958) "Religiouse Aspect of Modernisation in Turkey and Japan", **American Journal of Sociology**, 64 , pp.1-5.
- BENDIX, R. (1967) 'Tradition and Modernity Reconsidered', **Comperative Studies in Society and History**, IX(3), pp.292-346.
- BOGARD, W. (1990) "Closing Down The Social: Baudrillard's Challenge to Contemporary Sociology", **Sociological Theory**, 8:1-5.
- BURGIN, Victor. (1986) **The End of Art Theory: Criticism and Post-modernity**, London.
- CALLINICOS, Alex. (1990) **Against Postmodernism: A Marxist Critique**, New York.
- CARDOSO, F. H. (1982) "Dependency and Development in Latin Ame-

- rica", in H. Alavi, & T. Shanin (eds), **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, London: Macmillian
- CARDOSO, F.H. (1977) "The Consumption of Dependency Theory in the United States", **Latin America Research Review**, XII(3)P.7-24.
- COHEN, R. (1983) "The Sociology of Development and the Development of Sociology", **Social Science Teacher**, 12., no.2.
- COLEMAN, James S. (1965) **Education and Political Deveopment**, Princeton, NJ. Princeton University Press.
- CROOK, S., J. Pakulski, M. Waters (1992) **Postmodernisation**, London: Sage.
- DAHRENDORF, Ralf (1959) **Class and Class Conflict In Industrial Society**, Stanfodr University Press.
- DAVIS, Winston (1987) "Religion and Development: Weber and East Asia Experiences", in Myron Weiner and Samual Huntington (eds), **Understanding Political Development**, Boston: Little Brown, p.221-279.
- DERRIDA, Jacque (1987) **The Truth in Painthing**, London.
- DOS SANTOS, T. (1971), "The Structure of Dependency", in, K. T. Kan and Donald C. Hodges (eds.), **Readings in the U.S. Imperialism**. Boston: Extending Horizons, pp.225-236.
- DURKHEIM, Emile (1933) **The Division of Labour in Society**, The Free Press.
- DURKHEIM, Emile (1990) **Selected Writings**, A.Giddens (ed)., Cambridge University Press.
- EHRENREICH, B. and J. EHRENREICH, (1996), "Profesyonel-Yonetici Sınıf", iç Zafer Cırhınlioğlu (der ve çev.), **Meslekler ve Sosyoloji**, Ankara: Gündoğan Yay.
- EISENSTADT, S.N. (1964), "Social Change, Differentiation and Evoluation", **American Sociological Review**, vol.29.
- EISENSTADT, S.N. (1970), 'Social Change and Development', in S.N.Eisenstadt, (ed.), **Reading in Social Evolution and Development**, Oxford: Pergamon, pp.3-33.
- ETZIONI, Amatai (1968) **Active Society**, Free Press, London.
- FEKETE, John. (ed.) (1988), **Life after Post-modernism**, London.
- FEYERABEND, Paul. K. (1975) **Against Method**, London.
- FRANK, Andre Gunder (1967) **Capitalism and Underdevelopment in Latin America**, New York: Mounthly Review Press
- FRANK, Andre Gunder (1969) **Latin America: Underdevelopment or Revolution**, New York: Monthly Review Press
- GIDDENS, A. (1984) **The Constitution of Society**, Oxford.
- HABERMAS, Jurgen. (1985), "A Philosophico-Political Profile", New

- Left Review**, 151, p.75-105.
- HABERMAS, Jürgen (1987) **A Philosophical Discourse of Modernity**, Oxford and Cambridge.
- HARVEY, D. (1989) **The Condition of Post-modern**, Oxford:Blackwell.
- HASSAN, Ihab (1980) "The Question of Post-modernizm", in Harry R. Garvin (ed.), **Romanticism, Modernism, Post-modernism**, London: Bucknell Review, pp.117-26.
- HOBSBAWN, E. (1979) "The Development of the World Economy", **Cambridge Journal of Economics**, 3(3), pp.305-318.
- HOSELITZ, B. (1960) **Sociological Aspect of Economic Growth**, New York:Free Press.
- HUNTINGTON, S. (1984) "Will More Countries Become More Democratic?", **Political Science Quarterly**, 99:193-218.
- JAMESON, Frederic (1984) "Post-modernism and the Cultural Logic of Capitalism", **New Left Review**, 146: 53-93.
- KELLNER, D. (1988) "Post-modernism as Social Theory: Some Challenges and Problems", **Theory, Culture and Society**, 5:239-69.
- KELLNER, D. (1990) "The Post-modern Turn; Positions, Problems, and Prospects, in G.Ritzer (ed.), **Frontiers of Social Theory: The New Syntheses**, New York: Colombia University Press, pp.255-286.
- LASH, S. and J. Urry. (1987) **The End of Organized Capitalism**, Cambridge: Polity.
- LEVY, M.J. (1966) **Modernization and the Structure of Society**, Prentice-Hall University Press.
- LEYS, C. (1982) "Samuel Huntington and the End of Classical Modernization Theory", in H. Alavi, & T. Shanin (eds), **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, London:Macmillian.
- LIPSET, S.M. (1963) "Economic Development and Democracy", in S.M. Lipset (ed), **Political Man**, Garden City, NY:Anchor.
- LYOTARD, Jean-François (1984) **The Post-Modern Condition**, University of Minneapolis Press.
- MCCLELLAND, David (1976) **The Achieving Society**, New York: Van Nostrand.
- MOUZELIS, N.P. (1988) "Sociology of Development: Reflection on the Present Crisis", **Sociology**, Vo.22 No.1.
- NISPET, Robert, (1969), **Social Change and History; Aspect of the Western Theory of Development**, New York: Oxford University Press.
- PARSONS, T. (1971) **The System of Modern Societies**, Englewood Cliffs.N.J: Prentice-Hall.

- PARSONS. T. (1966) **Societies; Evolutionary and Comperative Perspectives**, Englewood Cliffs.N.J: Prentice-Hall.
- ROSE, M. (1991) **The Post-Modern and the Post-Industrial**, Cambridge University Press.
- ROSTOW, W.W. (1960) **The Stages of Economic Growth: A non-Communist Menifesto**, London: Cambridge University Presss.
- SMELSER, Neil (1964) "Toward a Theory of Modernization", in Amatai Etzioni and Eva Etzioni, (ed.), **Social Change**, New York: Basic Book, pp.268-284.
- SMITH, M.G. (1965) **The Plural Society in the British West Indies**, Berkeley: University of California Press.
- SPENCER, H. (1947) **İlk Prensipler**, (çev., Selmin Evrim), İst.: Milli Eğitim Basımevi.
- SRINIVAS, M.N. (1962) **Castle in Modern India**, London: J.K. Publisher.
- TIPPS, D.C. (1973) "Modernization Theory and The Comparative Study of Socities: Critical Perspective", **Comparative Studies in Society and History**, vol.15.
- TOENNIES, F. (1957) **Community and Society**, Michigan: Michigan State University Press, East Lansing.
- WALLERSTEIN, I. (1976) **The Modern World System**, New York Academic Press.
- WALLERSTEIN, I. (1982) "The World Capitalist System", in Hamza Alavi & T. Shanin, (eds.) **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, London: MacMillan.
- WATERS, Malcom. (1994) **Modern Sociological Theory**, London: Sage.
- WEBER, Max. (1968) **Economy and Society**, New York: Bedminster Press.
- WEBER, Max. (1985) **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı**, (çev. Zeynep Aruoba), İstanbul: Hill Yayınevi.
- WEBER, Max. (1989) **Selections in Transition**, W.G.Runciman (ed.), Cambridge University Press.
- WEINER, Myron and Samuel Huntington (eds.). (1987) **Understanding Political Development**, Boston: Little Brown.

TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK VE AKRABA TOPLULUKLARINDAN GELEN ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE VE KENDİ ÜLKELERİYLE İLGİLİ GÖZLEMLERİNE DAYANARAK ORTAYA KOYDUKLARI SORUNLAR: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

H. Bayram Kaçmazoğlu*

Hasan Şeker**

ÖZ

Bu çalışmada Erzurum ilinde öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akra-
ba Topluluklarından gelen öğrencilerin kişisel bilgileri, toplumsal yapı özellikle-
ri; eğitsel, ekonomik, sosyal, siyasal ve kişisel sorunları ile Türkiye ve kendi ül-
keleri ile ilgili değerlendirmeler bulunmaktadır. Araştırmada survey ve stan-
dartsız görüşme tekniği (unstructured interview) kullanılmıştır. Öğrencilerin
karşılaştıkları sorunların başında seçme ve yerleştirme sistemi, akademik dil
düzeylerinin yetersizliği bulunmaktadır. Öğrencilere sağlanan burs miktarının
yetersizliği ekonomik sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Öğrenciler ge-
nelde kültürel yakınlık nedeniyle Erzurum'da öğrenim görmekten memnun olduk-
larını bildirmişlerdir. Öğrencilerde yalnızlık, aile özlemi, geleceğe güven duy-
mama ve derslerde başarısızlık, problem olarak görülmektedir. Öğrenciler Tür-
kiye ile kendi ülkeleri arasındaki arkadaşlık ilişkilerini, sosyal faaliyetler ve öğ-
rencilerin derslerdeki aktifliğini kendi ülkeleri lehinde görmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Öğrenci, Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akra-
ba Toplulukları, Öğrenci Sorunları.

ABSTRACT

THE PROBLEMS BASED ON OBSERVATIONS OF THE STUDENTS WHO
COME FROM TURKISH REPUBLICS, TURC AND RELATIVE COMMUNITIES,
ABOUT TURKEY AND THEIR OWN COUNTRIES: THE CASE OF ATATURK
UNIVERSITY

This study includes evaluations of students coming from Turkish States, Turkish and
Relative Communities to Erzurum, about their educational, economic, social, po-
litical and personal problems and their comparative evaluation relating Turkey and
their own countries. The survey method was used, and the data were collected by
a questionnaire form and personal interviews. Of the problems that students face,
the most important one is the inefficiency of the level of Turkish that students learn
in Turkish courses. Students experience economical difficulties due to the ineffici-
ency of scholarships. Students don't meet many difficulties in view of cultural diffi-
culties living in Erzurum. Loneliness, yearning for family, loss of hope in the future,
failure in courses appear to be problems for students. Stutents see in favour of their
own countries the friendship relationship between Turkey and their own countries,
the social activities and the rate of activity of students during courses.

Key words: Foreign Student, Turkish Republics, Turkish and Relative Communi-
ties, Problems of Student.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

** Araş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi K.K. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü.

GİRİŞ

Genelde, ekonomik açıdan gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru bir beyin ve öğrenci göçü yaşanır (Parr vd., 1992). Bu bağlamda Türkiye, Tanzimat döneminden 1992 yılına kadar dışarıya öğrenci gönderen bir ülke konumunda olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bunun yanında, 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ile Türkiye'nin yüksek öğretim tarihinde ilk defa 1992 yılından itibaren bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Türkiye'ye orta ve yüksek öğrenim için önemli sayılarda öğrenci gelmeye başlamıştır.

1992'den itibaren Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Toplulukları ile yaptığı karşılıklı anlaşmalar ve 2922 Sayılı "Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun"la, her yıl gelecek olan öğrenci kontenjanlarını belirleme sürecini yasalastırmıştır. Böylece, 1992-1993 eğitim-öğretim yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından orta, önlisans, lisans ve lisansüstü eğitimlerini ülkemizde yapmak üzere öğrenci getirilmeye başlanmıştır; öğrencilerin çevre ve eğitim kurumlarına uyumlarının sağlanması, doğabilecek kişisel ve sosyal sorunların giderilmesi için her üniversitede YÖK'e bağlı bir birim oluşturulmuştur (YÖK, 1996:43). Aşağıda Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Toplulukları'na verdiği ve kullanılan kontenjanlarla öğrenim gören öğrencilerin yıllara göre dağılımları bulunmaktadır.

Tablo - 1 : Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk Ve Akraba Topluluklarına Verdiği Ve Kullanılan Kontenjanlarla Öğrenim Gören Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı.

Kontenjan	1992-1993	1993-1994	1994-1995	1995-1996	Toplam
Verilen	8355	5206	2212	2020	17793
Kullanılan	6649	2463	1387	1754	13189
Öğrenim Gören	3638	2474	1248	1657	9006

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Toplulukları ile kültürel ve siyasal ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirme isteği ve heyecanı, yabancı öğrenci kontenjanında kendisini açıkça göstermektedir. Buna göre, Türkiye olanaklarını zorlayarak yabancı öğrenci kontenjanlarını oldukça yüksek tutmuş ve tablo 1'de de görüldüğü gibi, daha sonra kontenjanlarını azaltmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen gelen öğrencilerin

karşılaştıkları sorunlara yeterince çözüm üretilememiştir. Çünkü çok sayıda yabancı öğrencinin farklı kültürel, sosyo-ekonomik ve yönetim ortamından gelmiş olmaları, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinden plansız ve programsız öğrenci kabulü, alt yapı eksiklikleri, Türkiye'nin daha önce böyle bir deneyime sahip olmaması, bu konuda yeterince araştırmanın bulunmaması, hem Türkiye hem de gelen öğrenciler açısından pek çok sorunun kaynağını oluşturmuştur (Çağlar, 1996).

Türkiye, 1992 yılından itibaren, tarihinde ilk defa oldukça çok sayıda yabancı öğrenci kabul edip bu öğrencilerle ilgili pek çok sorun yaşamasına ve gelen öğrencilerin yaşadıkları süre içerisinde sayısız sorunla karşılaşmasına rağmen, Türkiye'de konuyla ilgili yeterince bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Konuyla ilgili olarak Türkiye'de çok az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bunlardan Çağlar(1996)'ın araştırmasında, konu, Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerle ilgili genel bilgiler, sosyal ve kültürel sorunlar, psikolojik sorunlar, ekonomik sorunlar, siyasi nitelikli sorunlar, eğitimsel sorunlar ve diğer sorunlar başlıkları altında incelenmiştir. Çağlar'ın yaptığı bir başka çalışmada ise(1998), öğrencilerin sosyal, kültürel psikolojik, ekonomik, siyasal, eğitsel ve diğer sorunlarını incelemektedir. Bir başka çalışma, UNESCO Milli Komisyonu Eğitim İhtisas Komitesi ile Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği Türkiye'de Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Öğrencilerinin Sorunları adlı çalışmadır. Bu çalışmada, öğrencilerin sıla hasreti, ekonomik durumları, dil yeterlilikleri, yerleştirildikleri programlarla ilgili bilgiler ve öğrencilerin sorunlarına çözüm bulma yollarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir (Önsoy vd., 1994). Arslan(1994)'ın yaptığı diğer bir çalışmada, Türkiye'ye gelen öğrencilerin bölümlere göre dağılımları, dil eğitimleri, burs ve beslenme sorunları gibi genel bilgilere yer verilmiştir. YÖK(1996 :43)'ün Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topuluklarından Gelen Öğrenciler, Bunların Sorunları ve Çözüm Önerileri adlı çalışmasında ise, öğrencilerin genel sorunlarına değinilmiştir.

Ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler, Türkiye'den daha önce ve çok fazla sayıda yabancı öğrenci kabul etmeleri yanında, bu konuda oldukça çok araştırma yaparak, yabancı öğrencilerin öğrenimleri boyunca karşılaştıkları her türlü sorunu bilimsel açıdan ele alarak çözüm üretmişler ve üretmeye de devam etmektedirler. Bu konuda deneyimli ülkelerde de dil yeterliliği, sosyal ilişkilerin düşüklüğü, motivasyon eksikliği, kültür şoku, barınma ve beslenme, sağlık, duygusal sorunlar, kültürel farklılıklar, iletişimsizlik, uyum gibi problemlerle karşılaşıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topuluklarından gelerek veya aynı statüde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı

olan ve öğrenimlerini Atatürk Üniversitesi'nde sürdüren öğrencilerin kişisel bilgilerini içeren toplumsal yapı özelliklerini; karşılaştıkları eğitimsel, ekonomik, kültürel, çevresel-bölgesel ve siyasal ekseni sorunlarını tesbit etmek, beklentilerinin neler olduğunu belirlemek, sorun ve beklentilerine göre onlara götürülebilecek hizmetlerin daha iyi bir biçimde verilmesi ve daha geniş çözümlere ulaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Araştırmada aşağıdaki sorunlara yanıt aranmıştır.

Alt Problemler:

Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları'ndan gelen öğrencilerin;

- 1 - Kişisel bilgilerini içeren toplumsal yapı özellikleri,
- 2 - Eğitim sorunları,
- 3 - Ekonomik sorunları,
- 4 - Genel Türkiye değerlendirmeleri,
- 5 - Türkiye ve kendi ülkesi ile ilgili değerlendirmeleri,
- 6 - Erzurum'la ilgili sorunları,
- 7 - Kişisel sorunları ele alınmıştır.

Sayıtlar:

Öğrenciler anket sorularını cevaplandırırken gerçek görüşlerini yansıtmışlardır.

Sınırlılıklar:

Araştırma; 1996-1997 öğretim yılında örnekleme giren 36 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma yöntemi, araştırma evreni, araştırma örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Araştırma Yöntemi: Araştırmada survey (alan araştırması) kullanılmıştır. Bu tür alan araştırmalarında genellikle bir toplumun, bir kurumun yapısı ya da küçük bir grup içindeki etkileşim mekanizması gibi konular ele alınır (Gökçe, 1992:76). Gerek soruların hazırlanması aşamasında gerekse anket soruları uygulandıktan sonra standartsız görüşme tekniği (unstructured interview) kullanılmıştır.

Araştırma Evreni: Araştırma evrenini Atatürk Üniversitesi'nde 1996-1997 öğretim yılında kayıtlı 57 Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları veya bu statüdeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırma Örnekleme: Atatürk Üniversitesi'nde yabancı uyruklu veya bu statüde öğrenim gören öğrencilerin sayısal olarak az olması nedeniyle, Erzincan Hukuk Fakültesi hariç, Atatürk Üniversitesi'nde bulunan 36 öğrenci örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Araştırma örnekleme evrenin yaklaşık % 63'unu temsil etmektedir. Örneklem ile ilgili bulgular tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2 : Örneklem Dağılımı.

Fakülte ve Yüksek Okul	Sayı	%
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	11	30.5
K.K. Eğitim Fakültesi	5	13.9
Fen-Edebiyat Fakültesi	5	13.9
Tıp Fakültesi	4	11.2
Mühendislik Fakültesi	2	5.6
İlahiyat Fakültesi	1	2.7
Diş Hekimliği Fakültesi	1	2.7
Ziraat Fakültesi	1	2.7
Hemşirelik Yüksek Okulu	2	5.6
Erzurum Meslek Yüksek Okulu	4	11.2
Toplam	36	100

Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından Türkiye'ye gelen öğrenciler orta, önlisans, lisans ve lisansüstü olmak üzere farklı aşamalarda öğrenim görmektedirler. Ancak yabancı öğrencilerle ilgili bu çalışma, sadece önlisans ve lisans öğrenimlerini Atatürk Üniversitesi'nde yapan öğrencileri konu almaktadır. Atatürk Üniversitesi'nde bu statüde yüksek lisans ve doktora eğitimi yapan öğrenci bulunmamaktadır. Orta öğretim yapan öğrenciler ise bu çalışmanın dışında kalmaktadır (Ayrıca Erzurum'da bu statüde orta öğretimde öğrenim gören öğrenci bulunmamaktadır).

Veri Toplama Araçları: Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formunun oluşturulmasında önceki çalışmalar ve öğrencilerle yapılan standartsız görüşme tekniğinden (unstructured interview) yararlanılmıştır. Bu amaçla hazırlanan formda 15 soru açık uçlu ve 74 soru kapalı uçlu olmak üzere toplam 89 soru bulunmaktadır. Anket formunun bir bölümünde kendi ülkesi ve Türkiye ile ilgili karşılaştırma

istenmiştir. Anket sorularında kişisel bilgilere, eğitim, ekonomi, Türkiye'nin toplumsal yapısı, yaşanan kent ve genel konularla ilgili sorunlara yer verilmiştir. Anket formunun ön uygulaması, araştırma kapsamında bulunan öğrencilerden bazılarında uygulanmış, anlaşılmayan sorular düzeltilerek geliştirilmiştir. Ayrıca, sorun alanlarının tesbitine yönelik yapılan görüşmeler, anket sorularının hazırlanmasında yol gösterici olmuştur. Yine bu görüşmeler sırasında edinilen bilgiler ve gözlemler anket sorularının yorumlanmasında önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Verilerin Çözümü: Araştırma verilerinin çözümünde sayı, yüzde ve karşılaştırmalı tablolarda SPSS programı kullanılmıştır. Yorumlamada "en az" ve "en fazla" değer taşıyan yüzdeler vurgulanmıştır. Türkiye ve kendi ülkesi ile ilgili yapılan karşılaştırmalarda kendi ülkesinde "en az", Türkiye'de "en fazla" veya kendi ülkesinde "en fazla", Türkiye'de ise "en az" yüzdeler dikkate alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

1. Kişisel Bilgilerle İlgili Bulgular

Araştırmada öncelikle öğrencilerin kendi ve aileleri ile ilgili genel bilgiler elde edilmek istenmiştir. Bunun temel nedeni, kişisel bilgilerden yola çıkarak, Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından Türkiye'ye gelen öğrencilerin cinsiyetleri, devam ettikleri sınıflar, uyrukları, mensup oldukları Türk ve Akraba Toplulukları, dahil oldukları sosyal tabaka, sosyo-ekonomik özellikleri, aile yapısı, ailenin eğitim durumu ve yaşadıkları yerleşim birimlerinin niteliği belirlenmek istenmiştir.

Araştırma örneğine giren 36 öğrencinin cinsiyet dağılımına göre kızlar yaklaşık % 27, erkekler % 72 oranındadır.

Yine araştırma örneğinde yer alan Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından gelen öğrencilerin yaklaşık % 70'i 1 ve 2. sınıfta, % 30'u ise 3 ve 4. sınıfta öğrenim görmektedirler.

Örneğe giren öğrencilerin % 44'ü Kazakistan, % 33'ü Türkiye Cumhuriyeti, % 11.1'i Azerbaycan, % 8.3'ü Bağımsız Devletler Topluluğu ve % 2.8'i Kırgızistan uyrukludur.

Örneğe giren öğrencilerin büyük bir kısmı (yaklaşık % 90) Ahıska kökenli, diğerleri ise Azeri'dir. Başka bir ifade ile, Türkiye'nin diğer üniversitelerinde pek çok Türk Cumhuriyeti, Türk ve Akraba Topluluğu'na mensup öğrenci öğrenim görürken, Erzurum'da öğrenim gören öğrenciler, sadece iki ayrı Türk veya Akraba Topluluğu üyelerinden oluşmaktadır.

Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumları incelendiğinde,

okur-yazar olmayan ve ilkokul mezunu olma oranı yok denecek kadar azdır. Yüksek öğrenim görmüş olanlar yaklaşık % 50, orta öğretim görmüş olanlar ise % 35 civarındadır. Bu oranlar ülkemizin her aşamadaki eğitim istatistikleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek değerleri ifade etmektedir. 1990 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de her 100 kişiden 19.5'i okur-yazar değildir. 15.9'u ilkokulu bitirmeden hayata atılmıştır. Bitirilen son öğretim kurumuna göre ise, 46.1'i ilkokul, 7.5'i ortaokul, 5.7'si lise ve 3'ü yüksek okul veya fakülte mezunudur (Gökçe, 1996:133). Ancak hem yabancı öğrenciler ve hem de Türkiye için yukarıda verilen istatistiksel oranlar ile ilgili genellemeler hatalı sonuçlar verebilir.

Veriler incelendiğinde, öğrenci ailelerinden hiç birinin üst sosyo-ekonomik grup içerisinde yer almadığı görülmektedir. Bu durum, öğrencilere sağlanan bursların yeterlilik düzeyini daha da önemli hale getirmektedir. Zira öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmesi, verilecek bursun yeterliliği ile yakından bağlantılıdır. Ayrıca, öğrencilerin geldikleri ülkelerin haberleşme ve bankacılık konularındaki yetersizlikleri de gözönüne alındığında bu öğrencilerin ailelerinden bursları üzerine katkı alma olanakları tamamiyle ortadan kalkmakta ve bu da verilen bursların yetersizliğini bir kat daha artırmaktadır. Çünkü statüleri açısından bu araştırma kapsamına giren ve Türkiye'de öğrenim gören yabancı öğrencilerin tamamı burslarını Türkiye Cumhuriyeti'nden almaktadırlar.

Kısaca, örneklemimizde bulunan öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu yüksek, ekonomik durumları ise alt ve orta grupta bulunmaktadır.

Veriler incelendiğinde, annelerin % 56.7'si ev hanımı, % 36.7'si ise memurdur. Verilere göre, öğrencilerin baba mesleklerinin dağılımı şöyledir: % 44'ü memur, % 35'i işçi ve % 11.8'i serbest meslek sahibi.

Araştırmada yer alan öğrenci ailelerinin yaklaşık % 30'u 2 ve 3, % 70'i de 4 ve daha fazla çocukludur. Buna bağlı bir başka soruyla öğrencilerin aile yapıları tesbit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin aile yapısı % 69.4 oranı ile genelde çekirdek aile biçimindedir. Geniş aile oranı ise % 30.6'dır. Bu veriler Türk aile yapısı ile paralellik göstermektedir (Gökçe, 1996 :169).

Öğrenciler serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerine birden fazla yanıt vermişlerdir. Öğrencilerin % 9.6'sı sosyal faaliyetleri yürütecek maddi olanaklara sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Hatta bir öğrenci bu durumu şu şekilde açıklamıştır: "Maddi koşulların yetersizliği nedeniyle yurtlardan bir başka yere çıkamıyoruz." Bursların yetersizliği ve maddi olanakların kısıtlılığının, öğrencileri daha çok müzik dinleme (% 24.1),

spor yapma (% 19.4) gibi fazla gider gerektirmeyen sosyal faaliyetlere yönelttiği söylenebilir. Tiyatro ve sinemaya gitme oranındaki düşüklük ise, Erzurum'un öğrenciye sunduğu olanakların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yetersizliği örneklemimizdeki öğrencilerin % 8.5'i dile getirmiştir.

2. Eğitim Sorunları İle İlgili Bulgular

Verilere göre öğrencilerin yaklaşık % 80'i üç ve üç yıldan fazla bir süredir Türkiye'de bulunmaktadır.

Veriler incelendiğinde, Türkiye'de yüksek öğrenime geçişte yaşanan sorunlar yabancı öğrenciler için de geçerlidir ve bu öğrencilerin yaklaşık % 31.4'ünün okudukları fakülte, yüksek okul ve bölümleri tercih etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, öğrencilerin Türkiye'de yaşadıkları sürenin azlığı ve dil sorunları ile birlikte düşünüldüğünde, seçmek zorunda kaldıkları fakülte, yüksek okul ve bölümde "beklenen" başarıyı engelleyici bir faktör olarak görülebilir.

Bulgulara göre, 4 öğrencinin kendi ülkesinde en başarılı olduğu alanın spor olmasına rağmen örneklemimizde spor ile ilgili bir bölümde okuyan öğrenci bulunmamaktadır. Yabancı öğrencilerin kendi ülkelerinde % 48.5 oranında sözel, % 34.2 oranında sayısal alanlarda başarılı oldukları görülmektedir. Yine öğrencilerin kendi ülkelerinde başarılı oldukları alanlar ile Türkiye'de okudukları bölümler arasında bir paralellik olup olmadığını araştıran bir soruya verilen cevaplara göre, öğrencilerin yaklaşık % 30'nun ülkelerinde başarılı oldukları alanlarda eğitim yapmadıkları veya şimdi eğitim yaptıkları alanlardan hoşlanmadıkları görülmektedir. Öğrencilerden, "tercihleriniz tamamiyle serbest bırakılsaydı durum ne olurdu" sorusuna, % 58.8'i "tamamen farklı bir bölümde okurdum," % 41.2'i "aynı veya benzer bir bölümde okurdum" yanıtını vermiştir. Buna paralel bir soruda, öğrencilerin halen okudukları fakülte veya bölümlerden "büyük ölçüde hoşlanma" oranı % 44.1, "orta derecede hoşlanma oranı" % 41.2, "çok az hoşlanma" oranı % 8.8 ve "hiç hoşlanmama" oranı % 5.9'dur.

Bu bulgular, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından ortaya konulan bulgularla paralellik göstermemektedir. Adı geçen araştırmada, öğrencilerin Türkiye'de devam ettikleri programlar ile devam etmek istedikleri programlar arasında büyük ölçüde tutarlılık bulunmuştur (Önsoy vd., 1994:32). Oysa bu çalışma, öğrencilerin kendi ülkelerinde başarılı oldukları alanlar ile Türkiye'de okudukları bölümler arasında bir paralellik olmadığını ortaya çıkmıştır. Bu durum, öğrencilerin bölüm ile ilgili motivasyonunu da etkilemektedir.

Yabancı öğrencilerin "yeterli" bir dil eğitiminden geçmeleri, hem sosyal uyum ve iletişimi kolaylaştırabilecek hem de öğrencilerin öğrenim sürecine katkı sağlayacaktır. Yabancı öğrencilerin Türkiye'de almış oldukları dil eğitiminin yeterliliği ile ilgili olarak öğrencilerin yanıtlarına göre, TÖMER'in açmış olduğu dil kursları % 61 oranında ihtiyacı karşılamamaktadır. Yine bu bağlamda, Türkiye'de verilen Türkçe dil eğitiminin yaklaşık % 90 oranında "kısmen" veya "hiç yeterli" olmadığı belirtilmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde dil eğitiminin hem süre hem de akademik bir dil düzeyinde verilmediği ifade edilmiştir. Öğrenciler, dil eğitiminin yetersizliklerine yönelik çözüm önerileriyle ilgili bir soruya ise yaklaşık % 61 oranında bir çözüm üretememişlerdir.

Dil eğitiminin yetersizliğine ilişkin bulgularımız Önsoy ve arkadaşlarının yapmış oldukları araştırma ile çelişmektedir. Adı geçen çalışmada (Önsoy vd., 1994), öğrencilerin kursları % 61 oranında "yeterli", % 16 oranında "çok yeterli" buldukları görülmektedir.

Dil sorunu ile ilgili olduğu düşünülen bir başka soru ile öğrencilere sınav sorularını anlayıp anlamadıkları sorulmuştur. Bu sorunun cevaplarında, öğrencilerin yaklaşık % 62'i sınav sorularını anlamadıklarını, % 31'i ise kısmen anladıklarını belirtmişlerdir. Bu soruyla bağlantılı olarak derslerin anlaşılıp anlaşılmadığı yönündeki bir başka soruya verilen yanıtlarda yine dil sorunu ile ilgilidir. Burada da öğrencilerin yaklaşık % 91'inin dersleri anlamakta oldukça zorlandıkları ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin dersleri anlamadaki güçlüklerini daha çok dil faktörüne bağladıkları görülmektedir. Dil faktörü içerisinde en çok yer tutan neden ise, akademik dil düzeyinin (% 52.8) yetersizliğidir.

Kısaca, TÖMER'de verilen dil kursları öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmakta ve öğrenciler eğitime başladıklarında özellikle sözel dersleri anlamakta güçlük çekmektedirler.

Fakülte, yüksek okul ve bölümlerde verilen derslerin içerikleri ile ilgili bir soruya, öğrenciler % 68.6 oranında derslerin "daha çok teorik", % 28 oranında ise "teori ve pratik dengesi kurularak" verildiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde, kendi ülkelerinde derslerin teori ve pratiği ile birlikte verildiği, Türkiye'de ise bu konuda dengenin kurulmadığından şikayetçi olunmuştur. Hiç kuşkusuz derse, öğrenci grubunun büyüklüğüne ve ders konusuna göre teori ve pratik ilişkisi kurulabilir. Öğrencilerin devam ettikleri bölümler incelendiğinde, pratik ağırlıklı veya teori ve pratiğin dengelenmiş olduğu bölümlerde okumalarına rağmen (tıp, diş hekimliği, mühendislik, hemşirelik, eğitim gibi) bu çalışmada

derslerin daha çok teorik ağırlıklı olarak okutulduğu ortaya çıkmıştır. Buna benzer sorunları Türk öğrenciler de dile getirmiştir. Şeker(1995)'in yaptığı çalışmada, K.K.Eğitim Fakültesi öğrencilerinin kendi alan derslerinin % 78 oranında, eğitim-bilim derslerinin ise % 81 oranında "daha çok" veya "bütünüyle" teorik işlendiği belirtilmiştir.

Herhangi bir alanda pratiğe aktarılmayan teorik bilgiler, "teorik ezberlenen bilgi" veya "pratik işlevi olmayan bilgi" konumunda olacaktır. Bilgilerin gerçek yaşamla bağ kurularak verilmesini, pratik temelleri olan bilgilerin daha baskın olması önem taşımaktadır.

Öğrencilerin en çok zorlandıkları bir dersi ele alarak zorlanma nedenlerini belirtmeleri istenmiştir. Bu soruya öğrenciler birden fazla yanıt vermişlerdir. Yanıtlar incelendiğinde dil sorunu burada da ilk sırayı almaktadır. Öğrencilerin yaşadıkları sorunlardan dil sorunu yaklaşık % 31'lik bir orandadır. Bu sorunu ülkeleri ile Türkiye eğitim sistemi arasındaki farklılıklar (% 20), hocayla iletişim yetersizliği (% 18) izlemektedir.

Yabancı öğrencilere Türk eğitim sisteminin en çok beğendikleri özelliği sorulduğunda, öğrencilerin bu soruya büyük oranda yanıt vermedikleri gözlenmiştir (% 50). Yabancı öğrenciler Türk eğitim sisteminin en beğenilen özelliği olarak "uygulamaların iyi olması"nı göstermişlerdir (% 26.1). Yanıt veren öğrenci tepkilerine bakıldığında, bütünleme sınavının olması, resmi kıyafetin bulunmaması gibi ilginç yanıtlar da alınmıştır.

Türk ve kendi eğitim sistemlerinde göze çarpan temel farklılıklar ise, Türk eğitim sisteminde bireysel özgürlüklerin daha çok olması, kendi ülkelerinde ise kitaplara, eğitim ve bilime verilen önem, sözlü sınav sistemi ve kitapların ücretsiz oluşudur.

Yukardaki sorularla bağıntılı olarak "Türk eğitim sisteminden ülkenize ne götürmek istersiniz" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, cevap vermeme oranı % 44 ve "hiç bir şey götürmem" oranı % 25'dir. Toplam % 69 oranında Türk eğitim sisteminden bir şey almaya değer görmedikleri ortaya çıkmaktadır.

"Eğitiminizle ilgili bir sorunuz olduğunda öncelikle kime başvurursunuz" sorusuna, yabancı öğrenciler, sırası ile ders hocalarına (% 41.2), sınıf arkadaşlarına (% 23.5) başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu oranlarla birlikte "hiç kimseye danışmam" diyenlerin oranı % 26.5'dir. Öğrencilere danışman hoca verilmesine rağmen bu öğrenciler, danışmanlarla iletişim kurmayı tercih etmemektedirler. 1994 yılında yapılan örneklem grubu içerisinde Atatürk Üniversitesi'nin de bulunduğu araştırmada (Önsoy vd., 1994:43), Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler kendileriyle

ilgilenecek bir danışma bürosunun kurulmasının önemini belirtmelerine rağmen problemin üç yıldır aşılamadığı görülmektedir.

"Size göre Türk eğitim sisteminin en önemli sorunu nedir" sorusuna öğrencilerin çoğunluğu cevap vermiştir (yaklaşık % 80). Buna göre, öğrenciler pratik bilgilerin azlığı 8, kitapların pahalı olması 2, hoca-öğrenci diyalogunun yetersizliği 2, eğitime önem verilmemesi 2, siyasi partilerin üniversitelere önem vermemesi 1, ezbercilik 1, üniversite ortamıyla ilgili koşulların yetersizliği 2, kaynak kitapların güncel olmaması 1, araç ve gereçlerin azlığı 1, öğrenci kontenjanlarının fazla olması 1, hocaların bilgi yetersizliği 1, istihdam olanaklarının yetersizliği 1, mesleki rehberliğin olmaması 1, bürokrasi 1 gibi sorun alanlarını belirtmişlerdir.

3. Ekonomik İçerikli Sorunlar

Erzurum'da öğrenim gören yabancı öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 94.3) Kredi ve Yurtlar Kurumu'na bağlı yurtlarda kalmaktadır.

Erzurum'daki yabancı öğrencilerin tamamı Türkiye Cumhuriyeti hükümetinden burs almaktadır. Ancak öğrencilerin yaklaşık % 86'sı aldıkları bu bursları yeterli bulmamaktadır. "Öğreniminizi rahat sürdürebilmeniz için burs miktarınız ne olmalıdır" sorusuna en az 9, en çok 20 milyon TL şeklinde cevap verilmiştir. Öğrenciler, ortalama olarak 14 milyon civarında bir bursun kendileri için yeterli olabileceği görüşündedirler (bu çalışmanın verileri Mayıs 1997'de toplanmıştır). Bu isteği normal karşılamak gerekmektedir. Zira 1992-1993 öğretim yılında 120 dolar üzerinden verilen burslar, çeşitli ekonomik nedenlerle, zaman içinde aşınmıştır. Bu araştırmanın yapıldığı Mayıs 1997'de bir öğrencinin aldığı burs 6 milyon 500 bin liradır. Öğrencilere 6 milyon 500 bin lira dışında, cüzi miktarda bir kırtasiye yardımı ile hafta içi geçerli olan bir öğlen yemeği kartı verilmektedir. 6 milyon 500 bin liralık bir burs ve ufak-tefek yardımların öğrenciler açısından çok yetersiz olduğu ortadadır. YÖK'ün yayınlarında da, Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraha Toplulukları'ndan gelen öğrencilerin aldıkları bursların yetersizliği ve verilen bursun (1996'da 4 milyon) bir öğrencinin ancak 15-20 günlük ihtiyacını karşılayacağı vurgulanmaktadır (YÖK, 1996:47). Yapılması gereken, burs miktarının ilk gelenlere verildiği gibi 120 dolarlık düzeyinin korunmasıdır.

Öğrencilerin yaklaşık % 91'i herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bu soruya çalışıyorum diyen % 8.8'lik kesim, ekonomik olarak ek gelir elde etmeyi neden olarak göstermiştir. "Öğreniminiz sırasında uygun koşullarda iş bulsanız çalışır mısınız" sorusuna; öğrencilerin yaklaşık % 82'si "evet" yanıtı vermiştir. Bu da yine burs miktarının yetersizliğini göstermektedir.

Bürs miktarının yetersizliğine karşın öğrencilerin azımsanmayacak bir kısmının (% 61.1) sadece bursla yetindikleri görülmektedir. Buna neden olarak, öğrencilerin geldikleri ülkelerdeki bankacılık sisteminin gelişmemiş olması ve ailelerin ekonomik durumlarının yetersizliği gösterilmiştir.

4. Türkiye İle İlgili Değerlendirmeler

Tüm olumsuz koşullara rağmen Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından gelen öğrencilerin eğitimleri için Türkiye'yi seçiş nedenleri, sırası ile Türkiye'ye duyulan güven (% 48.6) ve kültürel yakınlıktır (% 37.1). "Şu anda bir tercih durumunda da yine Türkiye'yi seçerim" diyenlerin oranı % 88.9'dur. % 11.1 oranında hayır diyen öğrenciler ise bunun nedenlerini dil ve eğitim sorunları şeklinde belirtmişlerdir.

"Türkiye'yi nasıl bir ülke olarak görüyorsunuz" sorusuna öğrenciler, sırasıyla, Türkiye'yi gelişmekte olan bir ülke (% 35.9), modern-müslüman bir ülke (% 28.3), demokratik ve batılı bir ülke (% 22.6) olarak görmekte, klasik bir İslam ülkesi olarak değerlendirmemektedirler. Türkiye'yi geri kalmış bir ülke olarak nitelendiren öğrenci oranı ise yaklaşık % 2'dir.

Yabancı öğrenciler, Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye'yi kültürel açıdan zengin (% 27.8), ekonomik açıdan iyi (% 27.8), dine daha bağlı (% 27.8) bir ülke olarak düşünürken, bu düşüncelerinde önemli ölçüde yanıldıklarını ifade etmişlerdir. Yabancı öğrencilerin Türkiye ile ilgili olarak en çok yanıldıkları konular; dine daha az bağlılık (% 35.7), kültürel açıdan zenginlik (% 25.0), ekonomik açıdan zenginliktir (% 25). Görüşmeler sırasında da öğrenciler, Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye'nin ekonomik ve kültürel açıdan zengin, dine daha bağlı bir ülke olduğu yönündeki görüşlerinde yanıldıklarını belirtmişlerdir.

Yabancı öğrencilerden mezun olduktan sonra Türkiye'de kalmak isteyenlerin oranı yaklaşık % 88'dir. Türkiye'de kalma nedenleri ise, Türkiye'yi sevmek, Türk milletine hizmet etmek, Türkiye'de iş bulma olanaklarının daha kolay olması, Türkiye'nin daha iyi koşullara sahip olması ve bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasıdır.

Yabancı öğrenciler, Türk öğrencilerin kendilerine göre insan ilişkilerinde daha rahat oldukları ve olaylara eleştirel açıdan bakabildikleri görüşündedirler. Görüşmelerimizde bunun nedenlerini; yetiştikleri dönemdeki rejim farklılığına, geçmişteki farklı deneyimlere ve dil sorununa bağlamışlardır.

Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından gelen öğrencilerin Türkiye'de yaşamaktan memnun olma nedenleri, sırasıyla yeni ve

farklı bir ülke tanyor olmak (% 27.4), Türkiye'deki eğitim sonucu ülkende iyi bir statü kazanacak olmak (% 22.4), daha özgür ve rahat bir yaşama sahip olmak (% 20.8), Türkiye'de arkadaş ve dostlar edinmek (% 20.8) olarak belirtmişlerdir.

Öğrencilerin Türkiye'de öğrenim görmekten memnun olmama nedenleri ise şöyle sıralanmaktadır: Eğitim düzeyinin beklentilerini karşılamaması (% 30.4), sosyo-ekonomik sorunlarının ağırlığı (% 26.1), bilimsel düzeyin yetersizliği (% 8.7), kütüphane ve laboratuvar olanaklarının yetersizliği (% 8.6). Diğer nedenler olarak da (% 26.1) dil eğitiminin yetersizliği ve sadece teorik bilgilerin verilmesi gösterilmiştir.

Öğrenciler gözlemleri ile kısa sürede Türkiye'nin gündemindeki bazı sorunlara dikkat çekmektedirler. Öğrenciler tarafından terör (% 22.2) ve ekonomi (22.2) Türkiye'nin en önemli sosyal sorunları olarak vurgulanmaktadır. Bu sorunları, siyasi karışıklık ve kültürel sorunlar (duygusallık, bencillik, iletişimsizlik gibi) izlemektedir.

Yabancı öğrenciler Türkiye'de daha çok eğitim (%30.5), ekonomi (29.4), aile özlemi (% 24.7), sosyal ilişkiler (% 7.1) ve karşı cinsle arkadaşlık ilişkilerinde (% 8.3) sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin aileleri ile yeterli iletişim kuramamalarına karşın Türkiye'de yaşadıkları en büyük sorunları eğitim (% 30.5) ve ekonomi (% 29.4) olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Türkiye ile Geline Ülkelerin Karşılaştırılması

Öğrencilerden kendi ülkeleri ile Türkiye'deki durumlarını çeşitli açılardan karşılaştırmaları da istenmiştir. Bu karşılaştırmalardan ilki öğrencilerin kişisel ekonomik durumlarını karşılaştırmalarına yönelik olmuştur. Buna göre, 8 öğrenci (%23.5) kendi ülkesindeki ekonomik durumunu "iyi" olarak nitelendirirken, Türkiye'deki ekonomik durumunu hiç bir öğrenci iyi olarak nitelendirmemiştir. Genelde öğrenciler kendi ülkeleri ve Türkiye'deki ekonomik durumlarını "orta derecede" görmektedirler. Yabancı öğrenciler kendi ülkelerindeki ekonomik durumlarını % 17.6 oranında "kötü" görürken, Türkiye'de bu oran % 47.1'dir.

Yabancı öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri karşılaştırmalı olarak sorulduğunda; öğrenciler, kendi ülkesindeki arkadaşlık ilişkilerinin % 79.4 oranında, Türkiye'de ise % 35.3 oranında "iyi" olarak görmektedirler. Kendi ülkesinde arkadaşlık ilişkilerini "kötü" olarak gören yokken, Türkiye için bu oran % 8.8'dir. Öğrenciler Türkiye'deki arkadaşlık ilişkilerini genelde orta derecede görmektedirler (% 55.9).

Yabancı öğrencilerden bilime verilen öneme ilişkin karşılaştırma istendiğinde, kendi ülkesinde % 45.5 oranında bilime iyi derecede önem verildiği, Türkiye'de ise bu oranın % 36.4 olduğu belirtilmiştir. Öğrenciler, hem kendi ve hem de Türkiye'de bilime orta derecede önem verildiği görüşündedirler.

Okuma alışkanlığı açısından Türkiye ve öğrencilerin geldikleri ülkeler arasında benzerlikler saptanmıştır. Yabancı öğrencilere göre kendi ülkesinde okuma alışkanlığı % 42.4 oranında iyi olarak görülürken, Türkiye'de bu oran % 36.4'dür.

Yabancı öğrenciler, sosyal etkinlikler konusunda kendi ülkelerinde sosyal faaliyetlerin kötü olduğunu söylemezken, Türkiye'de (Erzurum) "kötü" diyenlerin oranı %37.9'dur. Kendi ülkelerindeki sosyal faaliyetleri orta derecede gören öğrenci oranı % 72.4, Türkiye'de ise % 48.3'dür.

"Yeterince kitaba sahibim" ifadesine, kendi ülkelerinde % 21.2, Türkiye'de ise % 12.1 oranında "oldukça" cevabı verilmiştir. Öğrenciler Türkiye'de % 33.3 oranında "çok az" kitaba sahip olduklarını söylerken, kendi ülkelerinde bu oran % 18.2'dir. Öğrenciler hem kendi ülkelerinde hem de Türkiye'de orta derecede kitaba sahip oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Öğrencilerden hem kendi hem de Türkiye'deki ilişkilerin sıcak ve samimi olması yönündeki değerlendirmeleri istenmiştir. Öğrenciler kendi ülkelerinde % 55.9 oranında ilişkileri iyi bulurken, Türkiye'de bu oran % 29.4'dür. Kendi ülkesinde ilişkilerin iyi olmadığını söyleyen öğrenci oranı % 5.9 iken, Türkiye'de bu oran % 17.6'dir. Öğrenciler ilişkilerin kendi ülkelerinde daha sıcak ve samimi olduklarını belirtmişlerdir.

Yabancı öğrenciler Türkiye ve kendi ülkelerindeki öğrencilerin derste aktif olup olmadıkları sorusuna, % 48.5 oranında kendi ülkelerinde öğrencilerin derste aktif olduğunu söylemişlerdir. Türkiye'de ise bu oran % 12.1'dir.

Öğrencilerin kendi ülkelerinde ve Türkiye'deki öğretmenlerin derste aktif olup olmadıkları sorusuna şu yanıtları vermişlerdir: Kendi ülkelerinde öğretmeni organize edici, yol gösterici (aktif) olarak gören öğrenci oranı % 45.5 iken bu oran Türkiye'de % 24.2'dir. Öğrenciler hem kendi ülkesinde ve hem de Türkiye'de öğretmeni orta derecede aktif görmektedirler.

Yabancı öğrenciler sınav sorularının kendi ülkelerinde % 24.1 oranında, Türkiye'de ise % 3.4 oranında ezbere dayanmadığını belirtmişlerdir. Yabancı öğrenciler tarafından Türkiye'deki sınav soruları, geline ülkelerdeki sınav sorularından çok daha yüksek bir oranda "verilen bilgiyi olduğu gibi geri isteme" şeklinde algılanmaktadır.

6. Erzurum'la İlgili Sorunlar

Yabancı öğrencilerin Erzurum'un iklimiyle ilgili sorunlarının olup olmadığı yönündeki soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde, % 40'nın iklimden memnun olmadığı, % 31.4'nün memnun olduğu, % 28.6'sının ise kısmen memnun olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin % 60'nın kısmen de olsa iklimden memnun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yabancı öğrenciler genelde Erzurum'da öğrenim görmekten memnundurlar. Erzurum'da öğrenim gören ve örnekleme giren öğrencilerin % 88.9'nun Ahıska Türklerinden oluşması bu sonucu etkilemektedir. Yapılan görüşmeler sırasında, Ahıska Türklerinin kültürel açıdan "Anadolu kültürüne" en yakın Türk Topluluğu olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise, Ahıska'nın bölge olarak Kars ilimizle sınır olması ve Ahıska Türklerinin Türk Toplulukları içerisinde hem sürgün ve hem de sürgün sonrasında kültürlerini "en iyi koruyan" topluluk olmasından kaynaklanmaktadır. Erzurum'dan memnun olanlar, Erzurum'un yapısını kendi kültürel özelliklerine, değerlerine uygun bulmakta ve büyük kentlerde daha fazla sorunla karşılaşacaklarını düşünmektedirler.

Erzurum'da öğrenim görmekten ve yaşamaktan "hiç memnun değilim" diyen % 8.8'lik dilime giren öğrencilerin Erzurum'da öğrenim görmekten ve yaşamaktan memnun olmama nedenleri ise, eğitim için koşulların uygun olmaması, sosyal aktivitelerin yetersizliği, iklim koşullarının elverişsizliği ve arkadaşlık ilişkilerinin istenilen düzeyde olmamasıdır.

Yabancı öğrencilerin yaklaşık % 55 oranında Erzurum'la ilgili sorunlarını dile getirmediği görülmektedir. Kentle ilgili sorun belirten öğrenciler ise sırasıyla, iklim (% 25.1), esnafla diyalog (% 5.5) ve kültür düzeyinin düşüklüğüne (% 5.5) işaret etmişlerdir. Erzurum'dan memnun olmayan öğrenciler, büyük kentlerin eğitim, öğretim, hoca ve kültürel olanaklarının nitel açıdan çok daha iyi olduğu, kendilerini daha rahat ve özgür hissedecekleri görüşündedirler.

"Erzurum'un dışında Türkiye'de hangi ilde okumak istersiniz" sorusuna, Erzurum'daki yabancı öğrencilerin % 36'sı Erzurum dışında bir ilde okumak istediğini, % 41'i ise Erzurum'da okumaktan memnun olduğunu belirtmiştir. Erzurum dışında okumak isteyen öğrencilerin il tercihleri ise şöyledir: Ankara 7 kişi (% 33.3), İstanbul 5 kişi (% 23.8), Mersin 4 kişi (% 19.0), Kütahya 2 kişi (% 9.5), Konya 2 kişi (% 9.5), Antalya 1 kişi (% 4.7). Yapılan görüşmelerde, sosyal ve kültürel faaliyetlerde Erzurum ilinin öğrenciye sağladığı olanakların sınırlı oluşu ve öğrencilerin yalnızlık problemlerinin (başka bir şehirde okuyan arkadaşlarının olması) olduğu

belirtilmiş ve bu gibi nedenlerin diğer şehirleri tercih etmekte önemli olduğu ifade edilmiştir.

Öğrenciler, değer yargılarının % 50 oranında Erzurum'un değer yargıları ile "kısmen aynı", % 25'i "tamamen farklı" ve % 13.9'u "tamamen aynı" olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, öğrencilerin değer yargıları Erzurum'da geçerli olan değer yargıları ile yaklaşık % 64 oranında tamamen ya da kısmen aynıdır. Bu durum, Erzurum'daki Ahıska Topluluğuna mensup öğrencilerin sayısal çoğunluğu ile açıklanabilir.

7. Kişisel Problemler

Yabancı öğrencilerin aileleriyle iletişim kurma sıklıkları incelendiğinde yaklaşık % 59'unun 1 ile 3 ay arası, % 32'sinin ise en erken 10 ayda bir telefonla iletişim kurdukları görülmektedir. Öğrencilerin bu sıklığı yeterli bulup bulmadıkları ile ilgili olarak bir başka soruya verdikleri yanıtlar şöyledir: Öğrencilerin % 47.2'i bu iletişimi yeterli bulmakta, % 44.4'ü yeterli bulmamakta ve % 8.3'ü de kısmen yeterli bulmaktadır.

Yabancı öğrenciler Türkiye'deki yalnızlıklarını yaklaşık % 47 oranında kendi gruplarıyla paylaşmaktadırlar.

Yabancı öğrencileri en fazla kaygılandıran nedenleri araştıran bir soruya, yaklaşık % 56 oranında cevap gelmemiştir. Cevap verenler ise %11.1 oranında geleceğe güven duymamak, % 30.6 oranında derslerdeki başarısızlığı kaygı nedeni olarak göstermişlerdir.

8. Siyasi Konular

Erzurum'daki siyasi-sosyal grupların yabancı öğrenciler üzerindeki etkisi incelendiğinde % 61 oranında bu grupların etkisinin olmadığı, yaklaşık % 39 oranında ise kısmen de olsa bir etkinin olduğu belirlenmiştir. Etkisi olan siyasi-sosyal gruplar analiz edildiğinde bu grupların daha çok üniversite içerisinde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde bunların sırasıyla islamcı, solcu ve ülkücü gruplar olduğu söylenmiştir. Örnekleimize giren öğrencilerden 22 kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Yabancı öğrencilerle yakınlık kuran kişilerin bu öğrencileri nasıl algıladığını araştıran soruya yabancı öğrencilerin yaklaşık % 71'i sadece arkadaş olarak görüldüklerini, % 18'i sözü edilen görüşlerin yayılmasında potansiyel olarak algılandıklarını, % 11'i ise o görüşlerin temsilcisi olarak algılandıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşmeler sırasında öğrenciler özellikle nurcu ve ülkücülerin kendilerini etkilemeye çalıştıklarından söz etmişlerdir. Bu arada bazı hocaların

Türk öğrencileri ile kendilerini siyasal açıdan yönlendirmek istedikleri de ifade edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kısaca, Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından gelecek Türkiye'de öğrenim gören öğrencilerin sorunlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Yabancı öğrencilerin Türkiye'de karşılaştıkları sorunların başında eğitimle ilgili olanlar gelmektedir. Yabancı öğrencilerle ilgili seçme sınavı sisteminin oturmamış olması, öğrencilerin önemli bir kısmını tercih yaparken zorlamaktadır. Öğrenciler ilgi ve yeteneklerine göre değil, zorunlu ve sınırlı tercihlerle fakülte ve bölümlere yerleştirilmektedirler. Öğrencilerin tercihlerinde görülen bu sorun yanında, Türkiye ile gelinen ülkenin eğitim sistemindeki farklılıklar da bir başka eğitim sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin eğitimleriyle ilgili en önemli sorunlarından biri de özellikle akademik dil eğitiminin yetersizliğidir. Bu yetersizlik öğrencilerin dersleri ve sınav sorularını net olarak anlamalarını güçleştirmektedir. Öğrencilerin eğitimleri ile ilgili bir başka temel sorun da derslerin daha çok teorik ağırlıklı işlenmesi ve yeterince ders araç-gereç ve kitapların bulunmaması ya da çok pahalı olması, mesleki rehberliğin olmaması, ders hocaları ile yeterli iletişimin kurulamamasıdır.

Öğrencilerin ekonomik sorunlarının başında bursların yetersizliği gelmektedir. Bu sorun öğrencilerin kitap harcamalarını, boş zaman değerlendirme faaliyetlerini ve hatta ailesi ile iletişimini bile etkilemektedir.

Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından gelen öğrencilerin tüm olumsuz koşullara rağmen Türkiye'de bulunmaktan memnun oldukları görülmektedir. Bunun temel nedeni, özellikle Ahıska Türkleri ile Erzurum veya bölge kültürü arasındaki yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Ancak yabancı öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki Türkiye yargıları önemli ölçüde değişime uğramıştır. Bu arada gelen öğrencilerle Türkiye'deki öğrenciler arasında da büyük ölçüde bir iletişimsizlik ve güvensizlik bulunmaktadır. Görüşmelerimiz sırasında, yabancı öğrenciler, Türkiye'deki öğrencilerin kendilerini dışladıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrenciler genelde, kültürel yakınlık nedeniyle Erzurum'da eğitim görmekten memnundurlar. Ancak değer yargıları ve beslenme alışkanlıklarının da birebir örtüştüğü söylenemez.

Türk Topluluklarından gelen öğrenciler, Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki belirgin farklılıkları arkadaşlık ilişkileri, sosyal faaliyetler ve öğrencilerin derslerde aktifliği açısından karşılaştırarak kendi ülkeleri lehinde görüşler ortaya koymuşlardır.

Öğrencilerin kişisel sorunları ise şöyle sıralanabilir: Yalnızlık, aile özlemi, geleceğe güven duymama, derslerde başarısızlık, arkadaşlık ilişkilerinde yetersizlik ve yanlış anlaşılmak.

Erzurum'da yaşayan yabancı öğrenciler için siyasi-sosyal grupların baskısından da kısmen söz edilebilir.

Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından gelen öğrenciler Türkiye'de pek çok alanda sorunlar yumağı ile boğuşmakta ve kalmakla gitmek arasında bocalamaktadırlar. Türkiye bağlamında bunun en açık örneği tablo 1'deki verilerde de görülmektedir.

Türkiye'nin yaşadığı sosyo-ekonomik, siyasi ve eğitimsel sorunlar sadece Türkiye Cumhuriyeti hükümetinden burs alan yabancı öğrencileri değil, Türkiye'de öğrenim gören, kendi yurttaşı öğrencilerin de büyük bir çoğunluğunu etkilemektedir. Bu sorunların çözümü için atılacak somut adımlar, yabancı öğrenciler için de bir çözüm yolu olabilecektir. Bunlara ilave olarak, gelecek yıllarda Türkiye'ye getirilecek Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Toplulukları öğrencileri ile ilgili olarak şu önerilerde bulunabilir:

- Ülkenin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alınarak gerçekçi öğrenci kontenjanlarının belirlenmesi.
- Öğrencilerin ülkelerinde başarılı oldukları alanlarla benzerlik gösteren fakülte ve bölümlere yönelmelerini sağlayacak bir ölçme ve değerlendirme sisteminin getirilmesi.
- Dil eğitimi kurslarının yeterli süre ve akademik düzeyde bir içerikle verilmesinin sağlanması.
- Öğrenci uyum programlarının öğrencinin bulunduğu ülkeden başlatılması.
- Türkiye'de kalınan yerlerin (yurt gibi) iyileştirilmesi.
- Öğrencilere sağlanan burs miktarının daha gerçekçi ölçütlere göre belirlenmesi ve öğrencinin öğrenimlerini daha rahat sürdürebileceği bir miktara yükseltilmesi.
- Öğrenci danışmanlık hizmetlerinin öğrenim süresince sistemli bir şekilde sürdürülmesi, bu konuda öğrenci danışmanlarının rol ve statülerini belirleyen çalışmaların yapılması.

SUMMARY

This study includes evaluations of students coming from Turkish States, Turkish and relative communities to Erzurum, about their educational, economic, social, political and personal problems and their comparative evaluation relating to Turkey and their own countries. 36 students studying in Atatürk University were included in the study. The survey method was used, and the data were collected by questionnaire form and unstructured interviews.

Of the problems that students face, the most important one is the inefficiency of the level of Turkish that students learn in Turkish courses. Students experience economical difficulties

due to the inefficiency of scholarship. Students don't meet many difficulties in view of cultural difficulties living in Erzurum. But their concept of Turkey before coming to Erzurum changed considerably. The level of communication and trust between the students coming from other countries and the Turkish students is not very high. The students from Turkish States suggest that the friendly relations, the social and classroom activities of the students are much more favourable in their own countries compared to those in Turkey.

Loneliness, being homesick, lack of confidence in the future and failure in the courses taken are among the problems facing the students coming from Turkish States.

Some suggestions are made for the solutions of the problems.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Ali (1994) **Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topuluklarından Türkiye'ye Gelen Öğrenciler (1992-1993)**, İstanbul.
- BEDNAREK, Stanislaw (1991) "Foreign Students In Poland: Their Preparation and Problems", **International Review of Education-Internationale**, Vol:37, No:4, pp.489-91.
- ÇAĞLAR, Ali (1996) "Yeni Bir Göçmen Türü: Türk Üniversitelerinde Yabancı Uyruklu Öğrenci Olmak", **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde Sunulan Tebliğ**, Mersin, s. 1-8.
- ÇAĞLAR, Ali (1998) **Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topulukları Öğrencilerinin Sorunları** (Yayınlanmamış Araştırma), Ankara.
- GÖKÇE, Birsen (1992) **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Ankara: Savaş Yayınları.
- GÖKÇE, Birsen (1996) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara:Savaş Yayınları.
- KOCACIK, Faruk (1986) "Sivas'ta Kentsel Aile", **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:7, s. 7-29.
- KOCACIK, Faruk (1995) "Sivas'ta İşsizlik Olgusu ve Aile Üzerine Etkileri", **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:18, s. 1-16.
- ÖNSOY, Rıfat-Özcan Demirel vd., (1994) **Türkiye'de Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Öğrencilerinin Sorunları**, Araştırma Raporu, Ankara.
- PARR, Gerald-Loretta Bradley & Revathi Bingi (1992) "Concerns and Feelings of International Students", **Journal of College Student Development**, Vol:33, p.20-25.
- ŞEKER, Hasan (1995) "Eğitim Fakültelerindeki Alan ve Eğitim Bilimleri Derslerinin Teori ve Pratiği Işığında Öğretmenlik Uygulamalarının İncelenmesi", **Hacettepe Üniversitesi II. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde Sunulan Bildiri**, Ankara.
- YÖK (1996) **Türk Cumhuriyetleri İle Türk ve Akraba Topuluklarından Gelen Öğrenciler, Bunların Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara.

GENÇLİK TEORİLERİNİN SINIFLANDIRILMASINA İLİŞKİN BİR ÇALIŞMA

Esra Burcu*

ÖZ

Gençlik konusuyla ilgili yaklaşımların ışığı altında birçok teori ortaya konulmuştur. İlk çağ düşünürlerinden çağımızı temsil eden araştırmacılara kadar "gençlik" konusu çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Ancak bu konu ile ilgili çalışmalar tarihsel olarak oldukça derinlere dayansa da konu ile ilgili ortaya atılan teorilerin belirli bir sistematığe oturtularak derli toplu bir şekilde birarada bulunmadığı görülmektedir. Çalışma, gençlik konusu ile ilgili geliştirilen teorileri belirli bir sistematığe oturtarak genel bir sınıflandırma yapma denemesidir. Bu sınıflandırma içinde sosyolojik yaklaşım ışığı altında geliştirilen gençlik teorileri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Gençlik Teorileri, Sosyolojik Yaklaşım, Psikolojik Yaklaşım, Kültürler Arası Yaklaşım, Biyolojik Yaklaşım, Tarihsel Yaklaşım.

ABSTRACT

A STUDY ON THE CLASSIFICATION OF THEORIES REGARDING YOUTH

Many theories have been put forward in the light of different approaches concerning the subject of "youth". Beginning with philosophers, to the researchers representing our age, the subject of "youth" has been taken up in various ways. However, although the studies over this subject go back in the very depth of history, it can be seen that theories put forward about the subject are not based on a certain system and order. This study is a trial of making a general classification by placing the theories developed over the subject of "youth" on a certain system. Within this classification, this study has concentrated on theories about those that were developed in the light of sociological approach.

Key Words: Youth, Theories of Youth, Sociological Approach, Psychological Approach, Cross-Cultural Approach, Biological Approach, Historical Approach.

GİRİŞ

1. Gençlik Çalışmaları:Tarihsel Gelişim

Gençliğin psikolojik ve özellikle sosyal durumlarının çok önceki yıllarda ele alındığını söylemek hatalı olmakla birlikte, M.Ö. 4.yy. düşünürleri tarafından, gençlik döneminin özellikleri ile ilgili ve bugünkü teorilere temel oluşturan çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Gençlikle ilgili bilimsel teorilerin temelinde, insan doğası ve gelişimi ile ilgili sorular üzerinde yoğunlaşmış olan Platon, Aristo, J.J.Rousseau, J.Locke gibi filozofların düşüncelerinin önemli etkilerine rastlanmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

Çocukların ve gençlerin tanımlanması kadar onların davranışlarıyla ilgili öğütler verilmesinin önemi üzerinde duran Platon, çocukların 6 yaşında cinsiyetlerinin farkına vardıklarını ve insanların hayatlarının ilk yaşlarında karakter özelliklerinin şekillendiğini ifade etmiştir (Hançerlioğlu 1993). İnsanların tecrübe ve izlenimlerine bağlı olarak karakterinin çok erken yaşlarda şekillenmesinden dolayı Platon, insan hayatının ilk üç yılının korku, acı, üzüntü gibi duygulardan uzak olması gerektiğini kabul etmiştir. İnsanın gelişiminde ruhun kademeli yapısından bahseden Platon, bu düşüncesiyle psikoloji biliminin önemli ilk temellerini atmıştır. O'na göre, en alt katmandaki ruh, insanın arzu ve şehvetleri olarak tanımlanabilir. Bugünkü psikolojide bu ruh kademesini oluşturan arzu ve şehvetler; güdüler, dürtüler ve ihtiyaçlar olarak ele alınmaktadır. İkinci katman, inanç, sabır, cesaret, ölçülülük ve kahramanlığı kapsamakta, saldırganlık ve şiddette burada ortaya çıkmaktadır. Üçüncü katman ise, doğaüstülük, ölümsüzlük ve sezgisellik özelliklerini taşıyan ve bedende geçici olan gerçek ruhtur. Platon'un ruhun kademeli yapısı teorisi Rothacker, Lersch ve Remplein gibi çağdaş Avrupalı psikologların kişilik gelişimi ile ilgili görüşlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Platon'a göre, bir süreç olan büyüme, çocukluktan yaşlılığa doğru gelişmeyi kapsarken aynı zamanda en alt katmandaki ruh olgunlaşarak yerini daha yüksek katmanlara bırakmaktadır. Böylece Platon'a göre insanın gelişimi ruhun olgunlaşmasıyla gerçekleşmektedir. Platon, ruhun gelişmesinde çevrenin etkisi ve bu konuda eğitimin öneminden bahsederek gençlik konusunda bugünkü sosyolojik yaklaşımın da temellerini atmıştır. Eğitim ile ilgili olarak, bireyler arası farklılıklardan söz eden Platon, çocukların farklı yetenekleri olduğunu kabul ederek onların çeşitli aktivitelerine rehber olunması gerektiğini vurgulamıştır (Muuss 1971:3-6).

Aristo gençlik döneminin özelliklerinden söz etmiştir. Vücut ve ruh yapısı arasındaki ilişkiyi madde ve form arasındaki ilişkiye benzeterek, vücudun madde, ruhun da form olduğunu kabul etmiştir (Aristoteles 1990). Plato'nun ruh katmanları fikrine katılmakla birlikte Aristo, ruhun yapısını biyolojik olarak ele almış ve evrimleştiğini belirtmiştir. Aristo insanın gelişimini, her biri yedi yıl olmak üzere üç aşamaya ayırmıştır. Bunlar; ilk yedi yılı kapsayan 'bebeklik' dönemi, 'çocukluk-buluş' dönemi ve 21 yaşına kadar süren 'genç erkeklik' dönemidir. Aristo'nun bu üçlü aşaması, Zeller, Kroh ve Remplein gibi bir çok çağdaş gelişim psikoloğu tarafından benimsenmiştir. "Çocuklar ve hayvanların istekleri, duyguları ve heyecanları kontrol altında tutulmalıdır" diyen Aristo, çocukların ve hayvanların haz peşinde koştuklarını ifade ederken ergenlerin karakterlerinin gelişimini ise onların seçme yeteneğinin gelişmesine bağlamıştır. Ergenin ahlaki karakterinin, onun neyi iyi neyi kötü seçmesine bağlı olarak

belirlendiğini kabul eden Aristo, ergenin sahip olduğu kararsızlık, dengesizlik özelliğinden bahsetmiştir. O'na göre, gençler değişebilir ve kararsız isteklere sahip olabilir, onların dürtüleri keskin ancak derin ve köklü değildir (Muuss 1971:6-8). Aristo, gençliğin özelliklerini özetle; dünyayı pembe gören, saf, ateşli, ihtiraslı, çabuk kızan, sıcak tabiatlı, kararsız kişiler olarak belirterek, gençlikte görülen eğilimleri, beden yapısından çok onların deneyimlerinin azlığına bağlamıştır (Şemin 1992:13-14). Aristo, gençlerin değişkenliğinden söz ederken gençleri, mantıksız, dürtüsel, tutkularına yenilen ve eleştiri kabul edemeyen şeklinde nitelendirmiştir (Özbay ve Öztürk 1995:14).

İnsan gelişiminin doğasıyla ilgili teoriler ortaya atan John Locke'un özellikle ergenlikle ilgili görüşleri önemlidir. İnsan zihninin çevresel tecrübelerden etkilendiği üzerinde önemle duran Locke, çevresel tecrübelere bağlı olarak bir çocuğun 'iyi' veya 'kötü' olabileceğini ifade etmiştir. Çocuğun doğduğunda yetişkinlerden hem nitelik hem de nicelik açısından farklı olacağını belirten ve çocuğun kişiliği üzerinde odaklaşan Locke, 'gelişim teorisiyle' insan doğasıyla ilgili bilimsel çalışmaların ilk ve en önemli temsilcisi olmuştur. Locke, gelişmeyi, çocukluğun ilk yıllarındaki zihinsel pasiflikten ergenlikteki giderek artan zihinsel aktivitelere doğru gelişen bir süreç olarak görmüştür (Muuss 1971:16-17). Locke'un insan doğası ile ilgili görüşlerinden etkilenmiş olan Rousseau, çocukların olgunlaşmaya yönelik gelişiminde eğitimin önemli rolü olduğunu vurgulamıştır. Rousseau'ya göre, eğitim metodları ve eğitim objeleri, her yaşta insanların özellikle gelişme aşamasındaki çocukların karakteristik özellikler kazanmasında önemli rol oynanmaktadır (Rousseau, 1984). Rousseau'da Aristo gibi çocuğun gelişmesini belirli aşamalarda görmüştür. Gelişme sürecini her biri özel karakteristiklere ve fonksiyonlara sahip olan dört aşamaya bölen Rousseau bir aşamadan diğerine geçişte bireyin değiştiğini belirtmiştir. Bu aşamalardan birincisi, yaşamın ilk 4 veya 5 yılını kapsayan, haz ve acı duygularının hakim olduğu 'bebeklik aşaması'dır. İkinci aşama, yaşamın 5-11 yılını kapsayan, yetenek, meleke duygularının hakim olduğu, benlik şuurunun geliştiği ve insan yaşamının kendine has duygularının ortaya çıktığı 'vahşi aşama'dır. Üçüncü aşama, yaşamın 11-15 yıllarını kapsayan, akılcı fonksiyonların uyandığı, benlik bilincinin geliştiği, bu dönemdeki gençlerin aşırı bir fiziksel enerji ve güce sahip olduğu, dünya için doğrunun ne olduğunu keşfetmeye çalıştığı 'Robinson Crusoe' aşamasıdır. Dördüncü ve son aşama ise, yaşamın 15-20 yıllarını kapsayan, duyguların olgunlaştığı, egoistlik ve bencillikten onur ve özsaygıya doğru bir değişimin söz konusu olduğu, sosyal saygınlığın önem kazanmaya başladığı, 'ergenlik aşaması'dır. Rousseau ergenlik döneminin yeni bir doğuş olduğunu kabul etmiş ve bu dönemde

gencin birlikte yaşadığı diğer insanların farkına vardığını ve onlarla çeşitli ilişkilere girerek giderek sosyal bir varlık olduğunu ifade etmiştir (Muuss 1971:16-18).

Ergenlik konusu 1800'lü yıllarda daha çok tıpcılar tarafından ele alınmış ve gençlerin özellikle anatomik ve fizyolojik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Ergenlik dönemi ile ilgili ilk olarak bilimsel metodu kullanarak araştırmalar yapan ve ergenlik psikolojisinin babası sayılan G.Stanley Hall, gelişmeyi daha çok psikolojik faktörlerle açıklamasına rağmen teorisinde sosyolojik faktörler üzerinde de durmuştur. G.S. Hall'ün gençlik psikolojisinde biyoloji, antropoloji ve sosyolojinin yer aldığı söylenebilir.

Temel olarak, psikolojik gelişmenin genetik olarak belirlenen fiziksel faktörlere bağlı olduğunu kabul eden G.S. Hall, evrimci bir yaklaşım içinde gençlik dönemini, 12-24 yaşlarını kapsayan, doğal bir süreç içerisinde "ruhun ikinci kez doğumunun" gerçekleştiği ve bu durumun da genci toplumla çatışma haline soktuğu bir "bunalım dönemi" olarak görmüştür (Şemin 1992:15-16). Ergenlik dönemi Hall'a göre, yaşamın savaş dönemidir. Gençlik dönemindeki bu savaş, organik gereksinimler ile toplumun istekleri arasında gerçekleşen bir savaştır. Bütün bunlar gençliğe zor bir dönem yaşatmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Hall'a göre, gençlik bir yeniden doğuş dönemidir (Özbay ve Öztürk 1995:14-15). İnsanlığın uygarlığa geçişte yaşadığı sıkıntılara benzer şekilde gençlerin de çeşitli sıkıntıları yaşadığını kabul eden Hall, hayvanlar dünyasının bir üyesi olarak insanın, önceleri diğer hayvanlar gibi biyolojik gereksinimleri ve yaşamı sürdürmeye yönelik içgüdüleriyle yaşarken giderek daha uygarlaşmış bir türe dönüştüğünü ifade etmiştir. Hall, bir çok sosyal bilimci gibi, gençlik döneminin tamamıyla yetişkinlik statüsünün kazanılmasıyla sona erdiğini belirtmiştir. Hall'a göre, gençler bu dönemde idealist olma, belirli hedeflere varmak isteme, eskiye karşı yenilik getirme, hırs, acı gibi kişisel duyguların ön plana çıkması gibi özellikler sergilemektedirler (Hall 1904).

20.y.y.'in başlarında gençlik döneminin sosyal bir fenomen olarak ele alındığı çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmalarda, gençliğin açıklanmasında biyolojik faktörler göz ardı edilmeden, sosyal faktörlerin etkisi üzerinde durulmuştur. Örneğin, 1934 yılında, Amerikan Sosyoloji Derneği'nin gerçekleştirdiği ve psikolog, sosyolog, antropolog, eğitimci ve psikiyatrist gibi bir çok bilim insanının yer aldığı bir Gençlik Araştırma Komitesi oluşturulmuş ve bu araştırma komitesince sosyo-kültürel açıdan gencin davranışı üzerinde yoğunlaşılacak bir araştırma taslağı hazırlanmıştır (Şemin 1992:19). Bu çalışmanın, gençlik konusunun sosyolojik boyutta bilimsel olarak ilk kez ele alındığının bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Bu dönemden sonra hızlanan gençlik çalışmaları çeşitli yaklaşımların ışığı altında geliştirilmiştir.

Gençlik konusundaki yaklaşımlar; biyolojik, kültürler arası, tarihsel, psikolojik ve sosyolojik olarak sıralanabilir.

2. Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılması

2.1. Biyolojik Yaklaşım İçinde Geliştirilen Gençlik Teorileri

Biyolojik bir yaklaşım içinde geliştirilen gençlik teorilerinde, gençlik dönemi, genç bir insanın buluş çağına başlaması ve kemik büyümesinin tamamlanması arasındaki yaşam süreci olarak tanımlanmıştır. Buluş ile başlanan bir süreç olarak gençlik dönemini ele alan bu yaklaşım, gençlik döneminin en önemli özelliklerini, gencin büyümesinin gerçekleştiği, cinsel gelişiminin başladığı ve fiziksel büyümesinin tamamlandığı şeklinde belirtmişlerdir. Bu yaklaşım içinde gencin davranışı, gencin yaşadığı fiziksel değişimleri ile ilgili olarak açıklanmaya çalışılmış, gencin davranışı, fiziksel olgunlaşması sırasında dışa yansıyan davranışlar olarak kabul edilmiştir (Forisha-Kovach 1983:8).

Biyolojik yaklaşımın önemli temsilcisi, Gesell, kişilik ve gelişimin davranışsal boyutları ile ilgilenmiştir. Gesell, farklı yaş gruplarındaki gençlerin ve çocukların davranışlarını gözlemlemiş, gelişme dönemlerinde ve aşamalarında bu grupların gelişimsel eğilimlerinin tanımlayıcı özetlerini ortaya koymaya çalışmıştır (Gesell ve Ames 1956). Gesell teorisinde, genlerin ve biyolojik yapının, davranış eğilimlerinin ve gelişimsel özelliklerin genel görünüşü belirleyici olduğunu kabul ettiği için, onun teorisi biyolojik yaklaşım içinde kabul edilmiştir (Rice 1990:81).

Biyolojik yaklaşıma göre, ergenlik adı verilen yaşam döneminde ortaya çıkan psikolojik ve sosyal değişmelerin başlatıcısı ve düzenleyicisi olarak fiziksel değişikliklerin büyük önem taşıdığı, fiziksel olgunlaşmanın hem cinsel olgunlaşmaya hem de gözle görülmeyen bir dizi biyokimyasal değişmelere neden olduğu ileri sürülmüştür (Özbay ve Öztürk 1995:24).

Gencin vücudunda gerçekleşen önemli gelişimsel değişmelerin üzerinde durularak gençliğin, cinsel ve fiziksel olgunlaşma olarak ele alındığı biyolojik yaklaşımda, cinsel ve fiziksel değişmelerin sonuçları ve önemi üzerinde durulmuş, gençteki psikolojik ve davranışsal değişmelerin birincil nedeninin biyogenetik faktörlere bağlı olduğu kabul edilmiştir. Büyüme ve davranış, çevresel etkilenmelerden çok içsel olgunlaşma güçlerinin kontrolü altındadır. Bu nedenle biyolojik yaklaşıma göre, gelişme kaçınılmazdır, evrensel modele sahiptir ve sosyo-kültürel çevrenin etkisi önemsizdir (Rice 1990:78-79).

2.2. Kùltürler Arası Yaklaşım İçinde Geliştirilen Gençlik Teorileri

Kùltürler arası yaklaşımda, hemen her toplumda ve kùltürde gençlerin var olduğu kabul edilerek bu durumun tüm toplumlar için ortak bir özellik olduğu belirtilmiştir. Bu ortak özelliğın yanısıra hemen her toplumda gençliğe atfedilen anlam da farklılık göstermektedir.

Gencin çocukluktan çıkması ve bir yetişkin olarak kabul edilmesinde, her toplumda bu geçişleri işaret eden çeşitli başlangıç ve bitiş törenleri söz konusudur (Esman 1990:40). Gençlik dönemine girme ve bu dönemin sona ermesi her toplumun kùltürüne göre farklı törenlerle gerçekleşmekte ve birey bu törenlerle 'genç' ve 'yetişkin' olarak kabul edilmektedir. Bu törenlerle, tüm toplum o ferdin çocukluktan yetişkinliğe doğru adım attığını onaylamakta ve tören öncesi çocuk olarak görülen fert, tören sonrasında 'yetişkin' olarak görülmektedir. Bu tip kabul edilme törenlerinin olduğu kùltürlerde ergenlik dönemi kısalmış, yalnızca tören boyunca bireyin ergenliği kabul edilmiş ve tören bittiğinde de artık kişinin yetişkin olduğu kabul edilmiştir (Kimmel ve Weiner 1984:8-9).

İlkel toplumlarda ergenlik konusunda yapılan gözlemler, bu dönemden yetişkinliğe geçişin çeşitli tipler halinde görüldüğünü saptamış, bazı kùltürlerde gencin acı veren bazı sınamalardan geçirildiği, bazılarında ise geçişin oldukça kolay olduğu saptanmıştır. Ergenlik çağındaki kız ve erkek çocuğın davranışlarını düzenleyen sosyal ve kùltürel normlar, onların bu dönemde karşı karşıya kaldığı sorunlara çeşitli çözümler sağlamaktadır (Şemin 1992:112).

Kùltürler arası yaklaşıma göre, çeşitli kùltürlerde yer alan ergenlikten yetişkinliğe geçiş törenleri, ergene toplumdaki rolünü öğretmekte bu da genci yetişkinlerin haklarına ve topluma uyumlu kılmakta ve toplum tarafından kendisine ayrılan yeri almaya hazırlamaktadır.

Daha çok antropologlar tarafından benimsenen 'kùltürler arası yaklaşımda', gençlik döneminin anlaşılmasında farklı kùltürlerdeki varyasyonlar üzerinde durulması gerektiği kabul edilmiştir. Bu yaklaşım içinde, gençlik dönemini inceleyen antropolog Margaret Mead ve Ruth Benedict, çocuğın kişilik gelişiminin belirlenmesinde, sosyal çevrenin önemi üzerinde durulması gerektiğini vurgulayarak sosyal kurumların, ekonomik modellerin, alışkanlıkların, törelerin, geleneklerin ve dini inançların toplumdan topluma ve kùltürden kùltüre değıştüğünü kabul etmişlerdir. Mead ve Benedict'e göre, kùltürel gelişmeler kişiliğın biçimlenmesinde önemli etkilere sahiptir. Bu açıdan, bir çok kùltürde çocuğın gelişme aşamaları, bu aşamaların başlangıç ve bitiş noktaları ve devamlılığı batı kùltüründeki aşamalara göre farklılık göstermektedir (Rice 1990:98-100).

Mead'in, Polinezya adalarında Samoa toplumunu inceleyen araştırmasında, ergenlik çağındaki kızlarla bu çağda bulunmayan kızlar arasında sosyal bakımdan ayırım olmadığı, ergenliğin yeni bir döneme kolaylıkla geçişten ibaret olduğu, bu kültürde geçerli sosyal kuralların gençlerin evlenmeden birleşmelerine izin verdiği ve ergenlikten hemen sonra gencin karşı cinsten biriyle yaşadığı tespit edilmiştir (Şemin 1992:112-113). Mead'e göre, ergenlik dönemi, bir baskı ve kriz dönemi olarak kabul edilmemeli, bu dönem ilgilerin ve aktivitelerin yavaş yavaş olgunlaştığı düzenli bir gelişim dönemi olarak ele alınmalıdır (O'Donnell 1985:24).

Batı toplumları ile Trobriand adalarında yaşayan ergenlerle ilgili olarak kültürel çevre ve detaylar ile bunların değişkenliği üzerinde duran Malinowski de kültürler arası yaklaşımın önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Malinowski, Trobriand ve batı toplumlarındaki gençleri, ev ve iş ilişkileri açısından karşılaştırmış ve bu adalardaki gençlerin bu tür ilişkilerde daha özgür ve informal davrandıklarını belirterek bunun nede-nini de Trobriand toplumunun daha az otoriter bir doğaya sahip olma-sına bağlamıştır (O'Donnell 1985: 23).

Kültürler arası yaklaşım içinde çeşitli araştırmalar yapmış olan Wiggin, kültürün kompleksliği ve göreliliği üzerinde durarak gençlerin değişen toplumda ve kültürdeki ilişkilerini incelemiştir. Wiggin, kültürü açıklarken kültürün farklı özellikleri üzerinde durmuş ve kültürü öğrenil-miş davranışlar kompleksi olarak inançlar, tutumlar ve davranışlar top-lamı şeklinde tanımlamıştır. Wiggin, Türk gençliği ile ilgili olarak 1967 de yapılmış Kazamias'ın araştırmasını örnek göstererek, kültürler arası bir yaklaşım ile Türk, Endonezya ve Amerikan toplumlarındaki gençleri karşılaştırmaya çalışmıştır. Kazamias yaptığı çalışmada, Türkiye'de lise gençliğinin giderek gelişen bir potansiyel grup oluşturduğunu, okuyan gence olan itimadın giderek arttığını, gencin ebeveynlerini kendilerinden üstün birer otorite olarak gördüğünü, yine de toplumda geleneksel değer-lerin giderek değiştiğini bunda da gençlerin önemli birer potansiyel oluş-turduklarını belirtmiştir (Wiggin 1969:192-193). Wiggin de Kazamias gibi sosyal değişme içinde gençleri aktif mekanizmalar olarak kabul et-miş, sosyal ve kültürel değişmelere paralel olarak özellikle okuyan Türk, Amerikan ve Endonezyalı gençleri karşılaştırmış ve kültürün görelilik özelliğini kültürler arası karşılaştırma ile ortaya koymaya çalışmıştır.

Kültürler arası yaklaşımda, gençlerin her toplumda, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik özelliklerine göre farklı özellikler sergilediği ve bu duruma bağlı olarak da gençlerin yaşantı biçiminde de değişiklik-lerin olduğu kabul edilmektedir.

2.3. Tarihsel Yaklaşım İçinde Geliştirilen Gençlik Teorileri

Tarihsel yaklaşımda, gençlerin tarihsel değişmelerden etkilendiği ka-

bul edilir. Gencin yaşı, kültürden kültüre farklılık göstermekle birlikte, tarihsel zaman içinde de değişimler göstermektedir. Bu yaklaşıma göre, insanın gelişim aşamalarından biri olan gençlik, görece olarak insanlık tarihi içinde yeni yeni keşfedilmektedir.

Bir yaş grubu olarak gençlik grubunun, sosyal yapısını ve bünyesini tarihsel bir perspektif içinde inceleyen Aries, gençliği öncelikle üst ve orta sınıf olarak ayırmış ve daha çok okul gençliği üzerinde yoğunlaşmıştır (Aries 1962). Aries'e göre, çocukluktan gençlik formasyonuna geçişte ailenin rolü giderek azalmakta ve formal eğitim kurumlarının rolü ön plana çıkmaktadır. Aries, tarihsel bir perspektif içinde, 18. 19. ve 20.yy.'daki eğitim sistemlerini incelemeye çalışmıştır (O'Donnell 1985:26).

Tarihsel yaklaşımın önemli temsilcilerinden Eisenstadt, genç insanların her toplumda daima var olduğunu ve çocukluk ile yetişkinlik arasındaki gençlik döneminin, tarih boyunca bilinen bütün toplumlarda ifade edildiğini belirtmiştir. Eisenstadt, toplumlarda tarih boyunca gelişen sosyal değişimlerin hemen tüm ergenler üzerinde derin etkiye sahip olduğunu kabul etmiştir (Eisenstadt 1956). Yine tarihsel yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan araştırmacı Elder, çeşitli tarihsel araştırma verilerinin bugün bilinen şekliyle ergenlik kavramının 19.yy. sonrasında Amerika'da ortaya çıkmaya başladığını ifade etmiştir (Elder 1977). Elder, Katz ve diğer tarihsel yaklaşım içinde yer alan araştırmacılar 'ergenlik' ya da 'gençlik' kavramına atfedilen tanımın endüstri devrimiyle birlikte farklılaştığını kabul etmişlerdir. Zira, bu yaklaşıma göre, endüstri devrimi öncesi toplumlarda gençler aile kontrolü altındalarken ve aileye bağımlı bir hayat sürdürürlerken, endüstri devrimi ile birlikte bir çok genç ailelerinden ayrılarak ülkelerinin sanayileşmiş bölgelerine doğru hareket etmişler, yeni gittikleri bölgede yarı-otonom işlerde, işçi-çırak ve hizmetli olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu gençlerin bazıları, çalıştıkları işyerlerinin yakınında bir aile yanında pansiyoner olarak kalırken bazıları ücretli olarak ev, otel, pansiyon gibi yerlerde yaşamakta, iş bulamayan veya herhangi bir okula devam edemeyen gençler ise şehir sokaklarında boş ve işsiz olarak zaman geçirmeye başlamışlar; caddeleri dolduran bu işsiz gençlerin varlığı, yetişkinleri sokaktaki bu gençleri koruma çabalarına yöneltmişlerdir. İşte bu noktadan hareketle, gençlerle ilgili ilk çalışmaların yapılmaya başlandığı kabul edilmiştir. Öte yandan bu araştırmacılar, endüstri devrimi ile birlikte sanayi ve ticaretin gelişmesine paralel olarak, gençler için eğitim ve iş imkanlarının arttığını, zamanla işsiz-boş gezen gençlerin sayılarının azalmaya başladığını, üst sosyo-ekonomik sınıftaki gençlerin okullara devam ederken, alt sosyo-ekonomik sınıftaki gençlerin çalışarak aile bütçesine katkıda bulunduğunu, bu gençlerin daha düzensiz bir şekilde okula devam ettiklerini ve çalışan gençlerin çoğunun tehlikeli

maden ocaklarında ya da fabrikalarda çalıştıklarını ifade etmişlerdir (Kimmel ve Weiner 1984:9-13).

Tarihsel yaklaşıma göre, gençlikle ilgili ilk önemli çalışma Hall tarafından yapılmıştır. Öte yandan, gençlik araştırmaları, 1950'lerde iki önemli tarihsel değişim, genç nüfus oranındaki ve okul kayıtlarındaki artışa bağlı olarak yoğunluk kazanmıştır. Bu durum da 1960'lı yıllarda gencin yetiştirilmesi ya da büyümesi ile ilgili araştırmaları çoğaltmış ve bu araştırmalar, gençliğin yabancılaşması, politik öğrenci eylemleri, suçluluk gibi konular üzerinde odaklaşmışlardır. 1970'lerde daha çok kolejlerde okuyan gençlik, 1980'lerde ise, gençlik kesimini çeşitli özellikleriyle ele alıp inceleyen araştırmalar yapılmıştır.

2.4. Psikolojik Yaklaşım İçinde Geliştirilen Gençlik Teorileri

Gençlik konusunda psikolojik bir yaklaşım içinde olan sosyal bilimciler, daha çok ergenin kendi dünyası içindeki duygu ve düşüncelerindeki değişimlerle ilgilenmişlerdir.

Psikolojik yaklaşımda ergenlik, psikolojik değişme kavramları içinde tanımlanmaya çalışılmış ve bir 'kriz dönemi' olarak ele alınmıştır. Ergenin davranışı, duyguların ve düşüncelerin değiştiği ergenlik dönemi göz önünde bulundurularak açıklanabilir. Daha açık bir ifadeyle, ergen davranışı genel olarak kişiliğin gelişmesi dönemiyle ilgili olarak yorumlanabilir (Forisha-Kovach 1983:7-8).

Psikolojik yaklaşım içinde gençlik konusunda geliştirilen ilk teorilerin psikoanalitik görüş içinde şekillendiği söylenebilir. Klasik psikoanalitik görüşte, gelişim çocukluktan itibaren ele alınmış ve gelişimde biyolojik faktörler üzerinde durulmuştur.

Bu görüşteki teorilerde, yaşamın ilk 5 ve 6. yıllarında kişiliğin düzenlendiği ve şekillendiği kabul edilerek kişiliğin gelişiminin birbirini izleyen psikoseksüel aşamalarla gerçekleşmekte olduğu ve bu aşamaların her birinin belirli kişilik karakteristikleri ile birleştiği kabul edilmiştir. Klasik psikoanalitik görüşün odaklaştığı noktalardan biri, ergenlik döneminin kişiliğin gelişimine olan katkılarının neler olduğudur. Fert kendi yaşlıları arasında biyolojik olarak farklılaşırken ferdin yaşadığı bu farklılaşmalardan nasıl etkilendiği ve bu duruma nasıl tepkide buldukları üzerinde yoğunlaşmıştır (Kimmel ve Weiner 1995:21). Bu yaklaşımın önemli temsilcileri arasında Sigmund Freud, Anna Freud, Peter Blos ve Erik Erikson sayılabilir.

Freud, ergenlik yılları hakkında çok fazla birşey söylemese de psikoanalitik teorinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Freud'un kızı olan Anna Freud, ergenler üzerinde klinik çalışmaları ilk kez uygulayanlar arasında yer alır.

Freud, özellikle kişinin davranışının ve heyecansal durumlarının belirlenmesinde biyolojik ve cinsel gelişimin önemi üzerinde durmuştur. Freud, gelişmenin, insanın nasıl davranması ve hissetmesi gerektiği ile ilgili olarak itici güçler ve diğer motivasyonel güçler arasındaki çatışmalar sonucu ortaya çıktığını kabul etmiştir (Freud 1905). Freud, ergenlik döneminde sona eren insan büyümesinin çeşitli aşamalarından bahsetmiş ve her bir aşamanın vücudun farklı bölgelerini kapsayan arzu ve itici güçlere hakim olma fırsatı olduğunu belirlemiştir. Psikoseksüel bakış açısı ile Freud, ergenin hormonal girdilerinin yeni seviyelere ulaşması ve cinsel gücünü kazanması üzerinde durarak gelişme dönemini incelemiştir. Freud, ergenlik döneminde ortaya çıkan problemleri cinsellik üzerinde yoğunlaşarak açıklamaya çalışmıştır (Forisha-Kovach 1983:28). Zira, Freud'a göre, ergenlik, gizlilik döneminde bilinçaltına itilmiş olan cinsel dürtünün, biyolojik değişikliklerin de etkisiyle gücünü artırdığı bir dönemdir (Özbay ve Öztürk 1995:46). Bu nedenle Rice'ın (1990:82) da belirttiği gibi Freud'a göre, ergenlik, cinsel heyecan, endişe ve zaman zaman da kişilik bozukluğunun yer aldığı bir dönemdir.

Anna Freud ise, ergenlik döneminin genel karakteristikleri üzerinde durarak, bu dönemin özelliklerinin ergeni kuşatan içten gelen motivasyonel güçlerin ve davranışların giderek artmasına bağlı olarak ortaya çıktığını kabul etmiştir (Freud 1958). A. Freud'a göre, ergen yeni yeni isteklerde bulunan, evinin dışında fazla zaman harcamayı, arkadaşları ile daha çok şeyler paylaşmayı ve daha özgür olmayı isteyen kişidir (Forisha-Kovach 1983:28). A. Freud, ergenlik dönemindeki gencin fizik yapısındaki değişmeler üzerinde babasından daha fazla durmuş ve ergenlik dönemini, iç çatışmaların, fiziksel dengesizliklerin ve kararsız, düzensiz davranışların söz konusu olduğu bir dönem olarak ele almıştır (Rice 1990:85).

Sigmund ve Anna Freud'dan daha detaylı bir şekilde ergenin gelişimi üzerinde duran Peter Blos, çocukluktan yetişkinliğe geçişi altı aşamaya ayırmıştır. Bu aşamalardan ilki, ilkokul yıllarını kapsayan, çocukların zihinsel ve duygusal kapasitelerinin geliştiği 'gizlilik aşaması'dır. İkinci aşama, ergenlik öncesini kapsayan, cinsel konulara karşı daha hassas olduğu, bir çok cinsel fantezilerin düşünüldüğü 'ön ergenlik dönemi'dir. Üçüncü ve dördüncü aşama, 'ilk ergenlik dönemi'dir. Bu dönemde karşı cins ebeveyne karşı olan ilgi artmakta, kendi cinsinden kişilerle sıkı arkadaşlık bağı kurulmakta, bu arkadaşlara karşı aşırı takdir ve hayranlık duyguları beslenmekte ve yavaş yavaş da olsa karşı cinse ilgi kendini göstermeye başlamaktadır. Beşinci dönem, gencin cinsel kimliğinin pekişmeye başladığı ve gencin pozitif olarak kendi varlığının farkına vardığı 'geç ergenlik aşaması'dır. Son aşama ise, ergenlik sonrası dönemi takip etmektedir. Bu dönem yaşam hedeflerinin belirlendiği, bu hedeflere

Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma

ulaşılmaya çalışıldığı, istikrarlı ilişkilerin kurulduğu, rollerin ve seçimlerin yapıldığı 'erken yetişkinlik aşaması'dır. Blos'un önemli kavramlarından biri de ergenliğin ortalarında ortaya çıkan, gencin ebeveyninden ayrı özgür olma duygusunu yoğun olarak hissettiği 'ayrılma-ferdileşme' duygusudur (Kimmel ve Weiner 1984:22-26).

Ergenlerle ilgili çalışmalar yapan en önemli psikologlardan biri olan E. Erikson cinsellik ve psikoseksüel bakış açısının aksine kimlik üzerinde odaklaşmıştır. Erikson, kimliğin, belirli bir sosyal grup eğilimi içinde kültürel geçmişin ve kişisel geçmişin bir araya gelmesiyle oluştuğunu, kimliğin oluşmasıyla ve kimlikte başarı sağlanmasıyla kişinin toplumda kendini bulduğunu ifade etmiştir (Erikson 1968). Erikson, ergenlik dönemini, 'kimliği arama' olarak tanımlamıştır. Kimliği arama, dengeyi bulma, ergenin daha önceki yıllarında elde ettiği özdeşimlerin ve mücadelelerin tatmin edici bir senteze ulaşma çabasıdır. Bu konuda fazla açık olmayan Erikson, çevrenin etkisiyle gençlerin, farklı rolleri benimsediğini, çeşitli mücadeleler içine girdiğini ve daha farklı tepkiler ürettiğini ve böylece diğerlerinden farklı olarak sembolize olduğunu kabul etmiş, gençlik kültürünü de bu kabulüne paralel olarak, gençlerin benimsedikleri, ellerinde tuttukları bir yaşam tarzı olarak tanımlamıştır (Goldstein 1967:27).

Klasik psikoanalitik düşüncelerden etkilenen ancak bu düşüncelerden üç açıdan farklılık gösteren Erikson çağdaş psikoanalitik yaklaşımın temsilcilerinden sayılabilir. Erikson, insanlardaki içgüdüsel çabalamalardan çok uyuma önem vermesi yani insanlardaki güdülerin neler olduğundan çok onların nasıl birbirine uygun hale getirileceği ile ilgilenmesi, davranışların biçimlenmesinde ve değişmesinde fiziksel durumlardan çok çevresel etkilerin rolü üzerinde durması ve kişilik özelliklerinin ilk çocukluk döneminde kristalize olduğu şeklindeki görüşün aksine kişilik gelişiminin yaşam boyunca belirlendiği ve tanımlandığını kabul etmesi açısından geleneksel psikoanalitik görüşten ayrılmıştır (Goldstein 1967:27). Erikson yaklaşımında, insanların her çağda büyümeleri ya da gelişmeleri ile ilgili problemlerini nasıl çözümledikleri üzerinde de durmuştur. Erikson doğumdan ölüme kadar yaşamı 8 çağa ayırmış ve bu aşamalardan beşincisini ergenliğin başlangıcı olarak ifade etmiştir (Erikson 1963). Bu dönem, sosyal ihtiyaçların giderek arttığı, yaşamda cinselliğin rolünün farkına varıldığı, tutumlar ve değerlerin sağlamlaştığı ve korunduğu, sorumluluk sahibi olunmaya başlanıldığı bir dönemdir (Kimmel ve Weiner 1984:32-35). Ergenliği, bir 'normatif kriz' dönemi olarak adlandıran Erikson, ergenlerin, geçmiş deneyimleri bütünleştirme, 'ben kimim' sorusuna yanıt arama, sağlam bir kişisel kimlik duygusuna ulaşma çabası içinde olduklarını belirtmiştir (Özbay ve Öztürk 1995:17). Erikson, ergenlik dönemini, gelecek için yeni temellerin atıldığı ve eski

geçmiş hataların düzeltilme fırsatlarının ele geçtiği dönem olarak görmüş, bu dönemin yaşam için asıl olan en önemli dönem olduğunu ve bu dönemdeki değişmelerin daha dikkat çekici ve önemsenmeye değer olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir (Forisha-Kovach 1983:30).

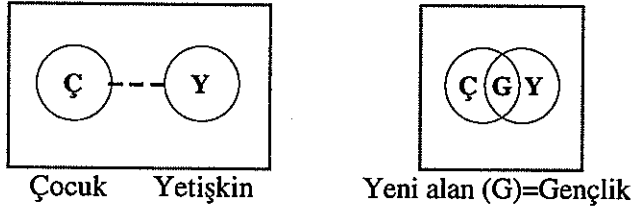
Psikolojik yaklaşım içinde geliştirilen gençlik teorileri, zamanla genci sosyal bir varlık olarak da ele almaya başlamışlardır. Ergenlik döneminde, gencin geçirdiği biyolojik değişmelerle birlikte içinde yaşadığı toplumun ya da ilişkilerini sürdürdüğü sosyal grupların da göz önünde bulundurulduğu çeşitli sosyal psikolojik teoriler ortaya konulmuştur.

Genci anlamaya çalışırken onun ihtiyaçlarının yanısıra toplumsal taleplerin de ele alınması gerektiğini belirten sosyal psikolog Havighurst, fertlerin ihtiyaçlarının ve toplumun taleplerinin gelişim görevlerini ortaya çıkardığını ve bunların, yetenekler, bilgi, fonksiyonlar ve tutumlar şeklinde sıralandığını ifade etmiştir. Yetenekler, bilgiler, fonksiyonlar ve tutumlar fertlerin yaşamları boyunca belirli noktalarda elde ettikleri ve ferdin kişisel eforunun, sosyal beklentilerinin ve fiziksel olgunluğunun yer aldığı yaşamları kapsamaktadır (Havighurst ve Taba 1949:101). Gelişim görevlerinin, kültürden kültüre ve görevleri belirleyecek biyolojik, psikolojik ve kültürel unsurların görelî önemine göre değiştiğini belirten Havighurst, gençlik dönemi sürecince sekiz temel görev belirlemiştir: Bunlar; 'fiziği kabul etmek ve vücudu etkili kullanmak', "her iki cinsle ve yaşlarla yeni ve çok ilişkiler kurmayı başarmak", "erkeksi ya da kadınsı sosyal cinsiyet rollerini başarmak", "ebeveynlerden veya diğer yetişkinlerden duygusal bağımsızlığını kazanmayı başarmak", "bir ekonomik kariyere hazırlanmak", "aile yaşamına ve evliliğe hazırlanmak", "sosyal anlamda sorumluluk sahibi davranışları başarmak ve bunu istemek" ve son olarak da "davranışa rehber olacak bir etik sistemini veya değerler yığını elde etmek ve bir ideoloji geliştirmeyi başarmak" (Rice 1990:101).

Gençlik dönemini sosyal bir perspektiften ele alan sosyal psikolojik teoriler, bu dönemi gencin ne çocuk ne yetişkin olduğu fakat her ikisi arasında yer aldığı 'marjinal' bir dönem olarak kabul etmişlerdir (Forisha-Kovach 1983:8). Gençliği marjinal bir dönem olarak gören Lewin, yaşam içinde 'geçiş dönemi'ni kapsayan gençlik dönemini kültürel faktörler üzerinde durarak incelemiştir (Lewin 1939). Gençlik dönemindeki bir kişinin, çocuk ve yetişkin olmadığını daha açık bir ifade ile, yetişkinlerin ve çocukların oluşturdukları sosyal grupların her ikisine de dahil edilemeyeceğini belirten Lewin, gencin marjinal insan olarak geçiş statüsünde yer aldığını ifade ederek bu durumun genel karakteristiklerini şöyle özetler: Diğer bir deyişle bu tip insanlar, Lewin'in tabiriyle "ne orada ne de burada"dırlar, bu insanlar gruplar arasında yer alırlar. Örneğin, Ç-çocuk

Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma

grubu, Y-yetişkin grubu ise, G de her iki grubun kesiştiği yeni bir alanda yer aldığı bir gençlik grubudur. Bu gruptaki üyeler ne C'ye ne de Y'ye aittir, üyeler her iki grup arasında yer alır. Lewin'in bu teorisi aşağıdaki şekilde gösterilebilir (Kimmel ve Weiner 1984:11-13):

Lewin'in teorisinin özünde, davranışın, ferdin çevresinin ve ferdin kendisinin bir fonksiyonu olduğu görüşü yatmakta, ferdin davranışını anlamak için onun kişiliği ve çevresini anlamak -ki bunlar birbirlerine bağımlı faktörlerdir- gerekmektedir. O'na göre, etkileşim içindeki çevresel ve kişisel faktörlerin tamamı 'yaşam alanı' ya da 'psikolojik alan' olarak tanımlanabilir. Davranış, yaşam alanının bir fonksiyonudur ve bu alan ihtiyaçların, hedeflerin yer aldığı fiziksel, sosyal ve psikolojik faktörleri kapsamaktadır. Lewin bu alan içinde gençliği, grup üyeliğinin, çocukluktan yetişkinliğe geçtiği bir geçiş dönemi olarak kabul etmiş, gencin biraz çocuk grubuna biraz da yetişkin grubuna dahil olduğunu, gencin zaman zaman bir çocuk gibi davranırken sık sık da bir yetişkin gibi sorumluluk sahibi olmak istediğini ve buna göre davrandığını belirtmiştir (Rice 1990:103).

Sosyal psikolojik yaklaşımda, gençlik bir yaşam periyodudur ki bu periyot, toplum tarafından gence atfedilen fonksiyonların henüz genç tarafından yerine getirilmediği, gencin yetişkin statülerine, rollerine ve fonksiyonlarına tam olarak uyum göstermediği dönemdir. Bu dönem, gencin, bir yetişkin gibi sosyal, eğitimsel, mesleksi, cinsel ve ideolojik kararlarını vererek mensup olduğu topluma ve kültüre uyum göstermesine kadar geçen süredir. Bu yaklaşımda olan sosyal bilimcilere göre, gencin davranışı, toplumdaki marjinal statüye bir tepki olarak açıklanmıştır. Bu teorilerin önemlilerinden biri Harry Stack Sullivan'ın teorisidir (Kimmel ve Weiner 1995).

Bir sosyal varlık olan insanın kültürel ve kişilerarası çevre ile şekillendiğini ifade eden Sullivan, kişiliğin, fertlerin sosyo-kültürel şartlara uyumu öğrenmesiyle geliştiğini belirtmiştir. İnsanın, doğumundan ergenliğe doğru olan gelişimini detaylı bir şekilde analiz etmek isteyen Sullivan, ferdin gelişimi üzerinde, onun diğer insanlarla olan etkileşiminin

nasıl etkili olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır (Sullivan 1953). Sullivan'ın gelişim ile ilgili görüşünde gelenekselleşmiş aşamalar vardır ki, O, bu aşamaları, ferдин kişilerarası ilişki biçimlerindeki temel değişimlere bağlı olarak sıralamıştır. Ergenliğin gelişimi ile ilgili üç aşaması bulunan Sullivan, bunları 'ön ergenlik', 'ilk ergenlik' ve 'son ergenlik' olarak belirtmiştir. Ön ergenlik aşamasında, bir çok farklı arkadaşlıklar edinilerek çeşitli aktiviteler paylaşılmaktadır. Sullivan'a göre bu dönemdeki arkadaşlık, çocuğun arkadaş edinme davranışını kazanması ve her iki cinsten kişilerle karşılıklı ilişki içine girmesi açısından önemlidir. İlk ergenlik döneminde, gelişimde sosyo-kültürel etkiler üzerinde duran Sullivan, bütün insanlar için ortak olarak kabul ettiği belirli temel ihtiyaçların ve bazı gerilimlerin öneminden bahsetmiştir. Geç ergenlik döneminde ise, ergenin temel bazı ihtiyaçlarının sağlanabildiği, kişiler arası ilişkilerin kurulduğu ve artık gencin hangi genital davranışlardan hoşlandığını keşfettiği dönemdir (Kimmel ve Weiner 1995:27-31). Zira, Sullivan'a göre, gencin cinsel davranışa ilişkin tercihlerini yapması ve bunu hayatının geri kalan kısmına nasıl yerleştireceğini belirlemesiyle birlikte geç ergenlik dönemi başlamaktadır (Özbyay ve Öztürk 1995:48).

Sosyal psikolojik görüşün temelinin Sullivan'ın teorisiyle atıldığı ve sosyal öğrenme teorileriyle de bu görüşün daha da canlandığı söylenebilir.

Sosyal öğrenme teorilerine göre, geçmişteki tecrübeler ve mevcut şartlar insanın davranışının belirleyicisidir. Ergenler de çocuklar ve yetişkinler gibi yaşantılardan, yaşadıkları tecrübelerden etkilenmekte ve onlar farklı şeyler öğrenmektedirler.

Taklit ve özdeşimin cinselliğin gelişiminde önemli rol oynadığı, çocukların aynı cinsten olan ebeveynlerin davranışlarını taklit ederek kendi cinslerine uygun davranışları öğrendiklerini belirten sosyal öğrenme teorileri, gençler için de en önemli modelin kitle-iletişim araçları olduğunu kabul etmişler ve gençlerin reklamlarda ve filmlerde gördükleri kişileri taklit edip kendilerine model alabileceklerini ifade etmişlerdir (Özbyay ve Öztürk 1995:47).

Sosyal öğrenme teorilerinin önemli temsilcilerinden biri olan ve ergenin gelişimi konusuna oldukça önem veren Bandura, insan davranışı üzerinde çevresel etkilerin önemi üzerinde durmuştur (Forisha-Kovach 1983:33).

Bandura sosyodavranışçı (sociobehavioristic) yaklaşımıyla, gözlemsel öğrenme üzerinde durarak gelişme ile ilgili teorisini ortaya koymuştur (Bandura 1971). Bandura'ya göre, davranış aktarımının ya da geçişinin olması diğer bir ifade ile, öğrenmenin gerçekleşmesi için birbirini izleyen dört adım gereklidir. Bandura'ya göre, öğrenmenin bu dört adımı şöyle

özetlenebilir: İlk adım, gözlem ve taklit edilme modelidir. Öncelikle kişinin dikkatini, ilgisini çeken kavrayıp anladığı ve o suretle öğrendiği modeldir. İkincisi, kişi modelin ne olduğunu hatırlamalıdır. Bu durum kişinin kendi kendine (kendi cümleleri-sözcükleri ile), tanımladığı davranışlarıyla daha çok kolaylaştırılır ve aksiyonlar sözcüklerde tekrarlanır ve nakledilir. Üçüncüsü, kişi davranışın yeniden meydana gelmesi için gerekli olan beceriye sahip olmalıdır. Zaman zaman bu beceriler, uygulamalarla ya da fiziksel olgunlaşma ile geliştirilmelidir. Dördüncü ve son olarak da, davranışın meydana gelmesi için davranış öğrenilmeli ve gerekli hünere sahip olunmalıdır. Kişi davranışın meydana gelmesi için bazı ödüllerin beklentisi içinde olmalıdır. Ödüllendirmeler, övgü, beğeni ve diğerleri karşısında popüleritenin artması şeklinde olabilir (Kimmel ve Weiner 1995:37). Kısaca, Bandura'nın öne sürdüğü dört öğrenme adımı; gözlem-taklit, hatırlama, davranış tekrarı için beceri ve davranış beklentisi oluşturacak ödüllendirir.

Ergenlik dönemini, insanın gelişimi boyunca devam eden öğrenme sürecinin bir kısmı olarak kabul eden Bandura, ergenlik döneminin doğasından kaynaklanan farklılığın diğer bir ifadeyle, ergenin geçirdiği biyolojik değişmelerin, ergenlik dönemini diğer aşamalardan farklı kıldığını kabul etmiştir. Ergenlik döneminin özelliklerinin değişebilirliği üzerinde de duran Bandura, ergenleri güçlük ve karmaşıklıkta çok düzenliliğe yöneltmede teşvik edici olma ve onu kendi kararını verebilme yetisine sahip olarak görmek gerektiğini de ifade etmiştir (Forisha-Kovach 1983:33). Genel olarak, sosyal öğrenme teorilerine göre, gençlik dönemi devam eden öğrenme sürecinin bir parçasıdır ki bu dönem fertlerin değişen çevrelere veya görece dengeye tepki olarak ortaya çıkan öğrenme sürecinin bir parçasıdır.

Özetle psikolojik yaklaşım içinde, gencin davranışlarının, gençlik dönemini etkileyen iç ve dış faktörlerin açıklanmasında ve değişimin gençlik dönemi ile ilişkisinin belirlenmesinde, yukarıda belirtilen psikoanalitik, sosyal-psikolojik ve sosyal öğrenme teorilerinin önemi büyüktür.

2.5. Sosyolojik Yaklaşım İçinde Geliştirilen Gençlik Teorileri

Gençlik döneminin özelliklerini belirleyici olarak sosyal çevre üzerinde duran sosyologlar, biyolojik varlık ve psikolojik süreçleri tanımlamakla birlikte toplum ve genç arasındaki ilişkiyi araştırmaya çalışmışlardır.

Sosyolojik yaklaşım içinde gencin sosyal durumlarının ele alan araştırmalar, sosyologların çocukluktan yetişkinliğe geçiş döneminin uzadığını kabul etmelerine paralel olarak artış göstermiştir. Hızlı sosyal değişmelerle, evden ayrılan, iş merkezlerinde daha bağımsız bir pozisyona sahip olan, fabrikalarda çalışan yetişkin işçilerin ya da topraklarından

ayrılarak gelişmiş bölgelere göç eden ailelerin çocukları da iş hayatına çırak, işçi, v.b. olarak katılmaya başlamışlardır. Bu durum çocukların eğitiminde ailenin yanısıra okul, işyeri gibi farklı kurumların da etkin rol almasına neden olmuş, bu da değişen aile, okul, iş ilişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan gençliği sosyal değişmeye paralel olarak daha önemli bir hale getirmiştir (Frith 1984:6). Endüstri öncesi toplumlarda, genç ve yetişkin aynı çatı altında yaşamakta günlük yaşamda benzer aktiviteleri ve görevleri yerine getirmekte ve genç adeta yetişkinin bir minyatürü olarak yer almaktaydı. Endüstrileşme ve şehirleşme süreçlerinin başlamasıyla birlikte, gençlerin ve yetişkinlerin davranış ve aksiyon alanları birbirinden ayrılmaya ve uzaklaşmaya başlamış, aile yaşamının yeni formları ortaya çıkmış, yetişkinler iş çevrelerinde sosyal ilişkilerini geliştirmişler ve bu tür gelişmeler de gençleri ve yetişkinleri günlük yaşamda birbirinden ayrı tutmaya başlamıştır. Bu duruma paralel olarak da gençlerin yeni sosyal tanımları söz konusu olmuştur. Ayrıca, nesiller arası sosyal farklılaşma süreci eğitim sistemi ile de desteklenmiş, eğitim, genci belirli mesleki özellikleri kazanmaya hazırlamıştır. Öte yandan, medyanın etkisi ve boş zaman giderek artış göstermiştir. Tüm bunlara bağlı olarak, diğer insanlardan farklı, insan yaşamında yeni bir dönem olarak 'gençlik dönemi' ortaya çıkmış ve gencin kendine ait sosyal dünyası belirginleşmeye başlamıştır (Hurrelmann 1989:4).

Hızlı değişmelere bağlı olarak, işsiz genç oranında artma, gencin evinden ya da ailesinden bağımsızlığının giderek yoğunluk kazanması, gencin ebeveynleri ile olan ilişkilerinde değişmelerin ortaya çıkması, gencin aile içinde değişen konumunun daha da belirginleşmesi, genç üzerinde arkadaş gruplarının, kitle-iletişim araçlarının etkilerinin ön plana çıkması, gencin toplumla ve hakim kültürle olan uyum problemlerinin gündeme gelmesi ve gencin uyuşturucu kullanma, suç işleme gibi çeşitli sapan davranışlar örneği göstermesi söz konusu olabilir.

Modern toplumlarda ailenin gence yeterli rehberlik ve rol modelleri sağlamakta yetersiz kaldığı ve bu durumun da kimliğini arayan genci belirsiz ve güç durumlara soktuğu sosyolojik yaklaşımca kabul edilmiş ve ailenin genci toplumsallaştırmadaki geleneksel fonksiyonunun yerini eğitimin formal toplumsallaştırma fonksiyonuna bıraktığı belirtilmiştir. Ayrıca sosyolojik yaklaşım içinde, modern gençliğin okul süresinin uzadığı, gençlerin kendilerini daha başarılı, yüksek derecede de rekabete dayalı iş ortamına hazırlamak için evliliklerini ve çalışma yaşamlarını erteledikleri ve yetişkin toplumunca gence sunulan ideal değerlerin, genç tarafından giderek daha karmaşık ve gerçek dışı görülmeyle başladığı ifade edilmiştir (Tezcan 1981:16).

Sosyal ve kültürel değişmelere paralel olarak gençliğin konumunda da değişmelerin olduğunu farkedən sosyologlar, gençlerin sosyal değişen konumları ile ilgilenmişler ve gençlik gruplarının değişiminin sınırlarını belirleyici özelliği üzerinde durmuşlardır.

İngiliz sosyologları, işsizliğin bir sosyal problem olarak ortaya çıkmasıyla genç insanların da hayatın bu gerçekliğinden etkilendiğini ifade etmişler; işsiz genç insanların çeşitli problemleri ile ilgilenmişler ve gençlerin statülerinin yeniden tanımlandığı yeni bir gençlik modeli oluşturmaya başlamışlardır. Gençlerle ilgili çalışmaları daha çok teorik düzeyde olan İngiliz sosyologları tarafından yapılmış bir çok araştırma, gençlerin ev ile ya da aile içi ilişkileriyle ilgili olmaktan çok meslekleri ve iş pazarları üzerinde yoğunlaşmıştır. Öte yandan gençlik konusunda çeşitli araştırmalar yapan Amerikan sosyologları ise, daha çok survey metodunu kullanarak toplumdaki değişmelerle gençlik arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran ve gençlik için toplumda yeni bir rol belirleme çabası içinde olan araştırmalar yapmışlardır (Wallace ve Malcolm 1990:1-3).

Sosyolojik yaklaşım içinde gençlik konusunda yapılmış araştırmalar üç ana başlıkta toplanabilir: Bunlardan birincisi, gençlik döneminde gencin bazı inançlarla olan mücadeleleri üzerinde duran araştırmalardır. Gencin bu yöndeki uyumunu inceleyen araştırmalar, karmaşık gençlik dönemi içinde bulunan gencin normatif ilişkilere uyumu ve gencin gerçekleştirdiği yeni mücadelelerle ilgilenmişlerdir. İkincisi, buluş çağı ve bu çağın psikoseksüel uyum etkileri üzerinde yoğunlaşmış araştırmalardır. Gençlerin geçirdikleri fiziksel değişmelerin onların bu dönemde uyumlu sosyal davranışlar geliştirmesindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Üçüncüsü ise, daha çok genç-aile etkileşimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmalar, bu dönemde günlük yaşamda ebeveyn-genç çatışmaları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan problemler üzerinde durmuşlardır. Bu araştırmalarda gencin büyümesi, otonomisini kazanması ve olgunlaşması ile genç-ebeveyn arasındaki ilişkinin düzenlenmesi noktasındaki problemlerle ilgilenilmiştir (Larson ve Myerhoff 1994:3).

Smith ve Klein (1971:188) sosyolojik yaklaşım içinde gençlerle ilgili olarak yapılmış araştırmaların, daha çok gençliğin arkadaş gruplarıyla ilgili problemlerde odaklaştığını belirtmişlerdir. Smith ve Klein'e göre, bu yöndeki araştırmalar, gençlerin arkadaşlarıyla daha sıkı ve yoğun ilişkiler geliştirmeleri, gencin davranışı üzerinde ebeveynlerinden çok arkadaş gruplarının daha hoşgörülü olduğu, gencin ebeveynleriyle ve arkadaş gruplarıyla olan hemfikirlik durumunun gencin davranışlarını gerçekleştirme sıklığı ile ilişkili olduğu gibi konularda yoğunlaşmışlardır.

Tezcan (1991:12) ise, sosyolojik yaklaşım içinde gerçekleştirilmiş

araştırmaların dört konu üzerinde yoğunlaştığını belirtmiştir: Bunlardan birincisi, gençlik yaşamında akran gruplarının önemini inceleyen araştırmalar; ikincisi, gençlik kültürleri ve gençlik alt kültürlerinin anlamı, nedenleri ve fonksiyonları üzerinde odaklaşan araştırmalar; üçüncüsü, kuşaklararası ilişkilerin nedenleri, örnekleri ve sonuçları ile ya da diğer bir ifade ile, yaş grupları arasındaki ilişkilerin kültürel boyutları ile ilgilenen araştırmalar; dördüncü ve son olarak da toplumsal değişimlerde ve dönüşümlerde genç katılımının tarihsel ve siyasal önemi üzerinde duran araştırmalardır.

Sosyolojik yaklaşım içinde, sosyologlar gençlerin davranışlarının belirli kültürel etkenlerce belirlendiğini öne sürmüşlerdir. Toplum tarafından kabul edilmiş davranışsal kurallar olan normlar ve kültürel değerler sosyalleşme süreci ile ferde kazandırılmakta ve bu fonksiyonun yerine getirilmesinde, ergenlik dönemi ile birlikte, ailenin yanısıra akranlar, okul, işyeri ve kitle-iletişim araçlarının öneminin arttığı kabul edilmiştir (Özbay ve Öztürk 1995:47).

Genel olarak, gençlikle ilgili geliştirilen teorilerin üç temel çatı altında yer aldığı söylenebilir. Bunlar, çatışmacı, sembolik etkileşimci ve yapısal-fonksiyonalist teoriler olarak ifade edilebilir.

Gençlik konusunda sosyolojik yaklaşım içinde geliştirilen teoriler arasında yer alan çatışmacı teoriler; hızlı değişimlerin yaşandığı toplumlarda gencin yetişkin rollerini edinmesinin giderek zorlaştığını kabul etmektedir.

Yüksek derece de gelişmiş, ayrımlaşmış ve değişen bir sosyal sistemde gencin yetişkin olmasını sağlayacak koşullar daha da zorlaşmakta, teknolojik ve kültürel değişimle birlikte ortaya çıkan yeni normlar ve değerler genci birbirine uymayan, çatışan değerlerle karşılaştırmaktadır. Lynds, 'Middletown' adlı kitabında, Middletown'daki gencin doğru yolu seçebilmesinin kolay olmadığını, 'eski denenmiş yolu' tutan yetişkin toplumun büyük bir güce sahip olduğunu buna karşılık da gencin önünde bu yoldan başka izlenecek pek çok alternatifin olduğunu ifade etmiştir. Lynds araştırmasında, sosyal değişim sürecinin önemini vurgulayarak, ilkokulu bitirinceye kadar aynı mahallenin çocuklarının aynı okulda okuduklarını ve bunların kültür düzeylerinin hemen hemen benzer olduklarını belirtmiş ancak ilkokuldan sonraki okullarda bu homojenliğin kaybolduğunu, kentin farklı semtlerinden gelen çocukların artık birarada olduğunu bu durumun da hoşgörülülük ve hoşgörmezliliğin kültürel tüm çeşitlerini karşı karşıya bıraktığını ifade etmiştir. O'na göre, öyle anneler vardır ki kızlarına makyaj yapma, giyim gibi konularda geniş özgürlükler tanıırken bazı anneler bunun tam aksi olarak oldukça kısıtlayıcı davranabilirler. Bu

iki ayrı aile eğitimine göre yetişmekte olan gençler, ilkokul sonrası diğer okullarda karşılaşmakta, yanyana aynı sıralarda oturmaktadırlar. Burada gençler karşılıklı olarak uygun bulunmayan değerlerle karşılaşmakta bu durum da her iki grubun ebeveynler ve çocukları için gerginlik, kuşku ve çatışma kaynağı olmaktadır (Şemin 1992:117-118).

Çatışmacı teorilerde, gençlik konusu daha çok 'çocuk emeği', 'işçi gençler', 'genç emeği' açısından ele alınmıştır. Bu teorilere göre, endüstrileşme süreciyle birlikte rasyonalize ve mekanize edilmiş üretim birimi olarak çocukların ve gençlerin yaptığı iş, sarfettiği emek gereksiz olmakla birlikte zarar verici olarak kabul edilmektedir. Çünkü çocuk ve genç emeği istismarı söz konusudur. Örneğin, Hindistan gibi endüstri öncesi ekonomiye sahip toplumlarda çocuk emeği, ailenin ekonomik dayanağıdır. Çocuk ve genç emeğinin istismarı endüstrileşmiş bir dünyada mevcuttur. Endüstrileşmiş bir toplumda, genç insanın emeğinin istismarının, insancıl motivelere dayalı olmasının yanısıra, genç insanın iş dışı gücünü kontrol etme ihtiyacı da bu istismarın en temel belirleyicilerindedir. Böylece gençler, karlı bir iş güvencesi içine sokulmaya çalışılmıştır (Esman 1990:43).

İnsan davranışı üzerinde sosyal yapının önemi ve etkisi üzerinde duran çatışma teorilerinin en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Karl Marx, gencin mesleğinin ve sosyal sınıfının onun davranışlarının düzenleyicisi ve belirleyicisi olduğunu kabul etmiştir. Marx, gencin davranışlarının açıklanmasında ve özelliklerinin sergilenmesinde kültür, meslek, sınıf ve sosyal organizasyonlar gibi faktörler üzerinde durmuştur (Biesanz ve Biesanz 1969:308).

Çatışma teorilerine göre, hızla değişen toplumda, toplumun karşı karşıya kaldığı problemlere paralel olarak gençlerin bazı sorunlarla karşı karşıya kaldığı ve bu durumun da gençler ve yetişkinler arasında çatışma doğurduğu kabul edilir. Gencin ekonomik, eğitim, güven hissedememe, amacını belirleyememe gibi sorunları onların çeşitli sapan davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır.

Gençliği sosyal etkileşimi temele koyarak açıklamaya çalışan sembolik etkileşimci teorilerle genel olarak, belirli bir dili öğrenme kapasitesine sahip, ihtiyaçlar ve güdülerin yer aldığı biyolojik bir organizma olan insanın, sosyal olarak yapısallaşmış gruplar içinde yer aldığı, o grup içinde büyüyüp ondan birşeyler öğrendiği, grup içinde çeşitli rolleri oynayarak grupla ve toplumla bütünleştiği, etkileşim içinde kültürel inançları, değerleri ve normları öğrendiği bir model geliştirildiği söylenebilir. Sembolik etkileşimci teorilerde, öncelikle, toplumda başkalarıyla birlikte yaşayan bireyin yaşamı ve davranışları üzerinde durulmuş, ikinci olarak

da, kişilerarası davranışlar daha açık bir ifadeyle, sosyal etkileşim açıklanmaya çalışılmıştır (Biesanz ve Biesanz 1969:310).

Sembolik etkileşimci teoriler, özellikle gencin kişilik gelişimi ile ilgilenmişler, kişilik gelişiminde 'kendilik' kavramı üzerinde durmuşlardır. Sembolik etkileşimci teorisyenlere göre, kişiliğin gelişmesinde kültür ve toplumun rolü önemsenmiş, farklı durumlarda etkileşim halinde bulunan insanların giderek kişilerarası farklı ilişki tipleri geliştirdikleri (1969:316), bu açmanın sosyalizasyon sürecinin gencin davranış ve duygularının gelişmesinde önemli olduğu kabul edilmiştir.

Sosyalizasyonu, fertlerin, kültürlerindeki normları, değerleri, inançları, fikirleri ve yolları öğrendikleri, onları kişiliklerinin parçası haline getirdikleri böylece kültürlerine uyum sağladıkları bir süreç olarak tanımlayan ve sosyalizasyonun devam ettiği gençlik dönemini olgunlaşma süreci olarak kabul eden Davis, her toplumun, üyelerinin arzu ettiği davranışları, değerleri ve hedefleri belirlediğini, sosyal olarak kabul edilen davranışın ödüllendirildiğini ve kabul edilmeyenin ise cezalandırıldığını ifade etmiştir (Davis 1944). Kabul edilmeyen davranışlara yönelik tekrarlanan cezalandırma, Davis'in tanımıyla, 'sosyalleşmiş kaygı'ya, diğer bir ifadeyle, sosyalizasyonda negatif motivasyonların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Davis'e göre, çocuklukta aranması gereken 'sosyalleşmiş kaygı', gençte oldukça güçlü ise, çekingenlik fazla olacak bu durum da gencin daha zor olgunlaşmasına neden olacak, aksi durumda ise, gencin olgunluğa erişmesi daha kolay olacaktır. Davis teorisini daha da genişleterek orta sınıf ve alt sınıf gençlerini beklentileri açısından karşılaştırmıştır. Orta sınıf kültürlerindeki gençler, prestij, sosyal pozisyon, başarı, kariyer ve ahlak üzerinde durmakta ve bu durum da Davis'e göre orta sınıf gençlerde alt sınıf gençlerine oranla 'sosyal kaygı'nın daha yoğun olmasına neden olmaktadır. 'Sosyal kaygı', istenen sosyal hedeflere ulaşma çabası içinde olan orta sınıf gençliğini bu amaçlara yöneltici motivasyonların değişmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Davis'e göre, alt sınıf kültüründeki gençler, başarı, statü, kariyer gibi uzun vadeli hedefler üzerinde durmamakta daha çok cinsiyet ifadesi gibi kısa vadeli zevklere ulaşma üzerinde önemle durmaktadırlar. Alt sınıf gençliği, kendilerini orta sınıf standartlarına ulaştırıcı güdülerini kapsayan 'sosyal kaygı'yı geliştirmemişlerdir. 'Sosyalleşmiş Kaygı Teorisi', gençliğin tanımlanmasında, problemlerinin ortaya konmasında ve problemlerinin nelerden kaynaklandığının tespit edilmesinde toplumun etkilerini göz önünde tutması açısından önemlidir (Rice 1990:95).

Sosyal psikolojik teorilerin, sosyolojide sembolik etkileşim teorilerinin şekil kazanmasında önemli payı olduğu söylenebilir. Örneğin, sem-

bolik etkileşimci teoriler sosyal öğrenme teorileri gibi, yetişkinlerin ne söylediğinden çok gencin davranışını etkileyecek şekilde ne yaptığı ve rol modelleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Albert Bandura ve Richard H. Walters'in teorilerinde davranış üzerindeki etkileri açısından çevresel ve sosyal faktörler arasındaki ilişki tipleri ele alınmıştır. Bandura ve Walters'a göre, çocuklar başkalarının davranışını gözlemleyerek öğrenirler ve davranış modellerini taklit ederler. Bu süreç onlara göre bir 'model alma' sürecidir. Model alma ya da model kazanma sosyalizasyon süreci olarak kabul edilir. Zira büyüyen çocuklar, sosyal çevrelerindeki farklı modelleri taklit ederek öğrenirler. Bandura ve Walters, ebeveynlerin gençlerin yaşamında en önemli yetişkinler olarak yer aldığını ve gencin ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleyerek taklit ettiklerini ve böylece gencin çocukluktan beri bir modelleşme süreci içinde olduğunu belirtmişlerdir (Bandura ve Walters 1959). Öte yandan, gençlerin temel sosyal değerlerini, müzik, giyim, saç stili ve kendini ifade etme biçimini etkileyen önemli modellerden birinin de akran grupları olduğunu ifade eden Bandura ve Walters, gençlerin taklit yoluyla, kendine güven duyma, fedakarlık, hiddet, cinsel davranışlar gibi çeşitli kompleks sosyal davranışları ya da yazı yazma, araba kullanma gibi motor yetenekleri öğrenebildiklerini belirtmişlerdir (Rice 1990:96-98).

Sosyolojik yaklaşım içinde geliştirilen yapısal fonksiyonalist teorilerde gençlik, toplumdaki mevcut yetişkin rollerini kazanmada bir geçiş dönemidir. Yetişkinlerden daha düşük statüleri ve güce sahip olan gençler üzerine getirilen her tür sınırlamaların nesiller arası anlaşmazlığa yol açacağı kabul edilen yapısal-fonksiyonalist yaklaşımda, gençliğin disfonksiyonelliğinden çok fonksiyonel yönlerini açıklama eğilimi daha yoğun olmuştur. Yapısal-fonksiyonalist yaklaşım toplumsal bütünleşme açısından gençliği ele alırken, toplumsal bütünleşmedeki noksanlığın, gençliği yabancılaşma ve isyan durumuna ittiğini, gencin toplumla uyum sağlamama nedenini de yetişkinler ve gençler arasındaki kuşaksal zevklerin, tarzların çatışmasına dolayısıyla değerler ve normların çatışmasına bağlamıştır. Ayrıca, değişme modelinin, dengedeki sistem ve parçaları arasındaki statik ilişkiyi temsil ettiğini kabul ettiği yapısal-fonksiyonalist yaklaşım, gençliği en dinamik kesim olarak görürken gençlikteki bu dinamizmin sistemi dengesizlik ve yeniden denge haline soktuğunu ifade etmiştir (Tezcan 1981:18). Yapısal-fonksiyonalist yaklaşımın bir önemli özelliği de, rol tecrübelerinin çatışmasının oluşması, kimlik ve statülerin üretilmesi açısından akran gruplarının fonksiyonları üzerinde durulmasıdır (O'Donnell 1985:38).

Gençliği, içinde yaşadığı toplumla bir bütün olarak ele alan yapısal-fonksiyonalist yaklaşımda, toplumsal yapıda meydana gelen değişmelerin

toplumsal bütünün bir parçası olan gençliği de etkilediği kabul edilmiştir.

Genci içinde yaşadığı toplumsal yapı ile birlikte ele alarak incelemek gerektiğini savunan yapısal-fonksiyonalist teorisyenlerden Hollingshead (1949), gencin davranışını sosyal olarak ele almış ve gençlik döneminin psikolog, fizyolog ve eğitimcinin anlayışından tamamiyle farklı olarak tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Gençlik dönemi, Hollingshead'e göre, öyle bir dönemdir ki, yaşanan toplum artık gence bir çocuk ya da bir yetişkin gözüyle bakmamaktadır. Gençlik döneminin özellikleri, biçimi, içeriği, suresi toplumdan topluma ya da kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Hollingshead'e göre, sosyolojik olarak önemli olan nokta, olgunlaşmakta olan bireyi herkesin yani toplumun nasıl gördüğü ya da algıladığıdır. Bu açıdan, gençlik döneminde fizyolojik ve psikolojik değişimleri yaşayan bireye, toplumun nasıl baktığı sosyologlarca önemli olmakta ve onlar 'içinde yaşanan toplumun gençleri nasıl karşıladığı' üzerinde durmaktadırlar. Hollingshead, gencin davranışının, kişinin içinde yaşadığı toplumun yapısına ve bu yapıda aldığı yere bağlı olarak ortaya çıktığını kabul etmiştir (Şemin 1992:19-20).

Yapısal-fonksiyonalist teorilere göre, bazı yapısal-fonksiyonalist ilişkiler bütünlüğünü korurken toplumu oluşturan parçalardan birinde görülen farklılaşma doğal olarak diğerlerini de etkilemektedir. Doğal çevreden başlayarak, anne-babanın tutumu, eğitim kuruluşu ya da işyerinin özellikleri, kırsal bölge, küçük ya da büyük kent yaşamı gence farklı davranış biçimleri ve tutumlar kazandırabilir (Köknel 1981:25).

Gençlik analizlerinde, genç neslin temel karakteristiklerinin, özellikle toplumun bir bütün olarak gelişme eğilimlerinin analiziyle belirlenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle yapısal-fonksiyonalist teoriler, gençliği, temelde ortaya çıkan eğilimleri taşıyıcı, yansıtıcı ve bu eğilimleri yerine getirmede ya da yürütmede aktif katılımcı olarak görmüşlerdir (Holda ve Matajovsky 1989:247). Yapısal-fonksiyonalist teorilere göre, toplumla gencin bütünleşmesi ne kadar sorunsal ise, kuşaklar çatışması ya da kuşaklar arası uçurum da o derece artmaktadır. Bu açıdan gençliğin tüm toplumla bütünleşip bütünleşmemesi etrafında yoğunlaşmıştır (Tezcan 1981:15).

Yapısal-fonksiyonalist teoriler, yaşı, toplumdaki rol ayrımı için önemli bir farklılaşma etmeni olarak görmüş ve kuşaklararası çatışmanın genç yaş grubu ile yaşlı yaş grubu arasında toplumsal konumlardaki ilişkilerden doğduğu kabul edilmiştir.

Klasik sosyoloji teorileri arasında kabul edilen K. Mannheim'ın, düşüncelerinin yapısal-fonksiyonalist teoriler üzerinde önemli etkilerinin olduğu söylenebilir. Yaş gruplarını biyolojik ve sosyal faktörlerin etkile-

şiminin bir ürünü olarak kabul eden Mannheim, yaşı, nesil kavramına bağlı olarak tanımlamaya çalışmıştır. Nesilleri sosyolojik bir fenomen olarak gören Mannheim, doğum ile ölüm arasındaki biyolojik ritm üzerinde durarak yaşı açıklamıştır. Mannheim, Sosyal Bilimler Sözlüğü'ndeki (1952) Tavistock'un nesil tanımını kabul etmiştir. O'na göre, nesil, kan bağı ile birbirine bağlı olan ya da olmayan aşağı yukarı aynı zamanda doğmuş olan bir toplumdaki üyelerin hepsini kapsamaktadır. Nesil aynı zaman da doğanlar ile onların çocuklarının doğumu arasındaki süreci de yansıtan bir kavramdır. Mannheim, mekansal olarak aynı yaşta olanların oluşturduğu nesil ile aynı grubun duygu ve düşüncelerini paylaşarak oluşan nesil arasındaki fark üzerinde de durmuş ve bu yaklaşım içerisinde aynı düşünce ve duyguyu paylaşan bir nesil örneği olarak Vietnam Savaşı yıllarındaki Amerikan gençliğini örnek göstermiştir (O'Donnell 1985:2). 'Nesil hareketlerinin', 'nesil birimleri' olarak tanımlanan başlangıçlara sahip olduğunu ileri süren Mannheim, küçük gençlik gruplarının, yeni perspektifler içinde yer aldığını varolan kültürel örüntülere karşı da bir zıtlık ve farklılık içinde olduğunu belirtmiştir. Mannheim'a göre, hakim kültür kendini aynı yaşlardaki fertlerden oluşan gruplara benimsetmediği takdirde karşıt-nesil hareketlerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır ki bu tip hareketlere küçük akran grupları öncülük etmektedir (Flacks 1971:51).

Trobian adalarında yaşayan ergenler üzerinde bir araştırma yapan ve yapısal-fonksiyonalist teorilerin temelini atan Malinowski, gençliği, bir geçiş süreci olarak görmüş ve bu adalarda yaşanan ergenlik döneminin batı toplumlarında yaşandığı gibi bir geçiş dönemi olduğunu kabul etmiştir. Malinowski'ye göre, gençlik dönemi, farklı kültürel normlar ve kabullenimler aracılığı ile yapılanmış ve çeşitli özellikler kazanmıştır (O'Donnell 1985:22-23).

Gençliği yapısal-fonksiyonalist teorilerle açıklamaya çalışan çağdaş teorisyenler arasında yer alan Talcot Parsons kişilik gelişimini sosyal sisteme bağlı olarak açıklamaya çalışmıştır (Black 1961:162). Gencin geliştirdiği ilişki tipinin sosyal sistem içinde yer aldığını, bu sosyal sistemin de belirli rollere ve yaptırım gücüne sahip üyelerden oluştuğunu ve sosyal sistem içinde yer alan bu üyelerin gençten bazı rolleri gerçekleştirme beklentisi içinde olduğunu ifade etmiştir. Parsons'a göre, gencin sistemle tamamiyle bütünleşmesi, onun rol performansını sağlamadaki başarısına ve sistemdeki tüm üyelerin tutumlarına bağlıdır.

Gençlerden moda olana ulaşmak için zaman harcama ve sorumsuz olmanın beklenildiğini vurgulayan Parsons, gençlerin değerlerinin 'yararlı' olmaktan çok 'etkili' olmak gibi bir özelliğe sahip olduğunu da vurgulamıştır (Esman 1990:55).

Gençliğin son yıllardaki toplumsal konumu ile ilgili olarak sosyolojik anlamda önemli çalışmalar arasında yer alan S. N. Eisenstadt'ın, 'From Generation To Generation' adlı çalışması, yaş gruplarının konumu, gençlik hareketleri, gençlik kültürleri ve sorunlarını inceleme açısından önemli bir adım olmuştur (Tezcan 1991:11).

Yaş ve yaş farklılıklarının insan yaşamının temel görünüşleri ve belirleyicileri olduğunu kabul ederek toplumdaki yaş gruplarının ve bir yaş grubu olarak gençliğin özelliklerini inceleyen yapısal-fonksiyonalist teorilerin en önemlisi, sosyolog Eisenstadt tarafından geliştirilmiştir (Eisenstadt 1956). Eisenstadt'a göre, en genel anlamıyla 'yaş grupları', belirli yaşta olan, bir uyum-ahenk içinde bulunan ve bu özellikleri ile de diğer yaşta olanlardan farklılık gösteren gruplardır. Eisenstadt, yaş gruplarıyla biyolojik özellikleri açısından değil de onların sosyal anlamda nasıl yapı-sallaştığı ile ilgilenmiş ve yaş gruplarını; çocuklar, gençler ve yaşlılar olarak sınıflandırmıştır. Eisenstadt'a göre, her yaş grubu farklı toplumlarda farklı özellikler sergilemektedirler ve kültür, yaş tabakalaşması açısından oldukça önemli bir role sahiptir. Eisenstadt, toplumun dengesi ve harmonisi için yaş gruplarının güçlü formlarının ve yaş mertebelerinin fonksiyonu üzerinde durmuştur. O'na göre, her yaş grubunun, toplum içinde kendine özgü değerleri, kabulleri ve rolleri vardır. Eisenstadt'ın bu konuyla ilgili iki önemli kabulü söz konusudur. Bunlardan birincisi, yaş gruplarının evrensel prensiplere sahip olduğudur. Evrensel prensipler, aile ve akrabalık ilişkilerinin ortaya koyduğu prensiplerden farklı olan bütünlleştirici prensiplerdir. Daha değişik bir ifade ile, toplumlarda yer alan yaş grupları, aile-akrabalık sisteminin kişisel-özel değerlerinden çok genel-evrensel kurallar üzerinde temellenmişlerdir. İkincisi ise, aile yapısı gençlerin aile içinde sosyal statü kazanma fırsatlarını engelleyici olduğu zaman yaş grupları ortaya çıkmaktadır. Yaş grubu, bu durumda, alternatif bir statü kaynağı olmakta ve kuşak çatışmalarının da temelinde yer almaktadır. Eisenstadt teorisinde, genç yaş gruplarının sosyal dayanışmanın devamında oldukça önemli rol oynadıklarını kabul etmiştir (O'Donnell 1985:1-7).

Bir çok klasik araştırmacılar gibi Eisenstadt da, insan toplumlarının temel biyolojik süreçlerden geçtiğini kabul ederek, yaş ve nesil araştırmalarında biyolojik faktörleri sosyal faktörler yanında göz ardı etmemiş, toplumların farklı yaş aşamaları içinde biyolojik geçiş sürecini yaşadığını bunun büyüme ve yaşlanma şeklinde olduğunu belirterek bu konuya kültürel tanımlar getirmiştir.

Eisenstadt'a göre, karmaşık toplumlarda kuşaksal olayların dinamikleri, teknolojik gelişme-işbölümü arasındaki karşılıklı etkileşimde belirle-

Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma

nebilir. Hemen hemen tüm toplumlarda, gençlik aşaması, biçimsel düşünüş ve geleceğe yönelimin gelişmesi için bir zaman, ahlaksal ilke ve değerlerin değerlendirilmesi ve kişisel kimliği aramak olarak açıklanabilir. Yaşamın, çocuklukla yetişkinlik arasındaki bu aşaması, modern toplumlarda geçiş aşaması olarak nitelendirilebilir. Eisenstadt'a göre, genç bu aşamada, gelecekteki yetişkin yaşamına hazırlanır ve kişisel durumu ile sosyo-kültürel değerler arasında bir bağ kurmaya çalışır ki burada sürekli olarak devam eden toplumsallaşma süreci ile karşılaşır (Tezcan 1981:14-15).

Eisenstadt ve Parsons, modern gençliği, aile rollerinden, yetişkin rollerine geçiş aşaması olarak kabul etmişlerdir. Bu geçişi tamamlamada yardımcı olarak, ikincil formal sosyalizasyon araçlarının varlığından söz eden Eisenstadt ve Parsons, bunlara örnek olarak okullar ve gençlik organizasyonlarını göstermişler ve bu formal sosyalizasyon araçlarına yardımcı olarak da informal akran gruplarının varlığından söz etmişlerdir. İkinci olarak da Eisenstadt ve Parsons gençliği bir geçiş ve hazırlık dönemi olarak görmüşlerdir. Bu nedenle gençlerin daha düşük statü, vargüce sahip olduklarını ifade etmişlerdir (O'Donnell 1985:37-38).

Endüstriyel bir toplumda, değişimin sürekliliği ve ekonomik uzmanlaşma gibi iki sosyal gerçekliğin varlığından söz eden Coleman, geliştirdiği yapısal-fonksiyonalist teorisinde, bu sosyal gerçekliklerle birlikte gençliğin sosyal tanımının da değiştiğini kabul etmiştir. Coleman, toplumların sürekli değişmelerine bağlı olarak, ebeveynlerin genellikle gençlere kendi eski becerilerini aktarmaya çalıştıklarını ancak herşeyde olduğu gibi bu konuda da değişimin kendini göstermekte olduğunu bu nedenle de yetişkinlerin çocuklarını artık kendi imajlarına göre yetiştiremediklerini ifade etmiştir. Coleman endüstrileşmeyle birlikte ekonomik uzmanlaşmanın varlığından söz etmiş ve ailede, aile reisinin becerisinin uzmanlaştığını böylece de bir toplumda ailenin giderek küçülen bir ekonomik birim olduğunu kabul etmiştir. Ailenin temel bazı fonksiyonlarında farklılaşmalar olduğunu bunlardan en önemlilerinden birinin, hızlı değişen ve rasyonalleşen bir toplumda, aile içindeki doğal eğitim sürecinin yerini çeşitli kurumlara bırakmış olduğu ve ailenin ekonomik fonksiyonunun yani babadan oğula geçen temel mesleki becerilerin yerini farklı mesleklerde uzmanlaşmanın aldığı belirten Coleman, ailenin temel bazı fonksiyonlarının değişikliğe uğradığı, kitle-iletişimin giderek etkin olduğu, bilgi ve düşüncelerin hızla yayıldığı bir modern toplumda, yetişkinlerden farklı olarak kendi dilleri, özel sembolleri ve en önemlisi de değer sistemleri ile gençlik kültürünün ortaya çıktığını ifade etmiştir (Coleman 1966:2-3).

Ergen toplumunun özelliklerini, yaşam şartları ile mücadele eden, evrensel ikincil bir eğitim merkezi olan, birincil sosyalizasyon aracı olarak

akran kültürünü ortaya çıkaran bir toplum olarak ifade eden Coleman, giderek ailede ebeveynlerin ve okulda öğretmenlerin sosyalleştirici rollerinin değerinin düştüğünü belirtmiştir. Coleman, hızlı değişimle birlikte, gençlerin çoğu zamanlarını aileleri dışında geçirdikleri bu açıdan sosyalleşme sürecinde ebeveynlerinin etkilerinin azaldığını ifade etmiştir. Coleman, öğretmenlerin de giderek 'benzemeye çalışılan bir model' olmaktan çıktıklarını ancak birer disiplin hizmeti veren merkez konumuna geldiklerini belirtmiştir. Bu açıdan, Coleman öğretmenlerin sosyalleştirici rollerinin hızlı değişimle birlikte, genç için daha az etkili hale geldiğini ifade etmiştir (Esman 1990:42).

Gençlerin kendilerine ait bir toplumunun olduğunu düşünen Coleman, yüksek okulda okuyan gençler üzerinde araştırmalar yapmış, yüksek okul çağındaki gençlerin, kendilerine özgü küçük bir toplum oluşturduklarını ve kendi içlerinde önemli etkileşimlere sahip olduklarını belirtmiştir (Kandel ve Lesser 1972:2).

Yapısal-fonksiyonalist bir yaklaşım içinde gençlik kültürü, genç insanların kurumsal pozisyonları ve paylaştıkları sosyal problemlerle açıklanmıştır. Gençlik kültürünü, genç insanların kurumsal pozisyonları, tecrübeleri, değerleri ve aktiviteleri açısından ele alan yapısal-fonksiyonalist yaklaşım içinde bulunan teorisyenler için önemli olan genç insanların problemlerine getirdikleri çözümler ve çözüm tarzlarıdır. Gençlerin problemlerine getirdikleri pratik çözümler, geliştirdikleri aktiviteler ve değerler gençlik kültürünü oluşturmada bu anlamda, gençlik kültürü, bir 'problem çözme' fonksiyonuna sahip olmaktadır. Gençlik kültürü, endişe ve belirsizlikle sonuçlanan baskı ve gerilimleri ortadan kaldıracı fonksiyona sahiptir. Bu yaklaşım içinde, Eisenstadt, genç insanların değişmeyi dengeleyici yönde bir stabilite duygusunu sağlama çabası içinde olduğunu kabul etmekte ve genç insanların, güçsüzlüğü dengeleyici yönde kendini beğenme-onur duygusuna sahip olduğunu belirtmiştir. Eisenstadt, "gençlik kültürünün sosyal düzenin devamlılığını nasıl sağlayacağı ya da gençlik kültürünün sosyal düzenin devamlılığı için nasıl çalışacağı" sorusu üzerinde durmuş ve genç insanların çocukluktan yetişkinliğe geçişte düzenleyici bir genel fonksiyona sahip olan gençlik kültürüne ihtiyaç duyduğunu kabul etmiştir. Eisenstadt, gençlik kültürünün oldukça önemli olan bu fonksiyonunun, bu kültürü oluşturanların sahip olduğu heyecana bağlı olduğunu vurgulamıştır. O'na göre, gençlik kültürü, gençlikteki psikolojik baskıların dengelenme yoludur (Frith 1984:8-22).

Özetle, toplumu, parçaları birbirine bağlı ve koordine edilmiş bir sistem olarak kabul eden yapısal-fonksiyonalist yaklaşım, gençliği bir sosyal olgu olarak kabul etmiş ve bu olguyu hem toplumun yapısıyla hem de

fonksiyonları açısından toplum ve toplumun parçalarıyla ilişkilendirerek ele almıştır. Gençliği yaşanan sosyal değişmeye bağlı olarak inceleyen bu yaklaşım onu toplumun en dinamik kesimi olarak kabul etmiştir. Yeni ilişkilerin, değerlerin ve davranış tarzlarının ortaya çıktığı gençlik ve gençlik alt kültürlerinin toplumda değişmeyi dengeleyici bir temel fonksiyona sahip olması toplumsal bütünleşme açısından önemlidir.

3. Türkiye'de Gerçekleştirilen Gençlik Çalışmalarının Genel Bir Özeti

Toplumumuzda gençlerle ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmaların hızlı sosyal değişmelere paralel olarak giderek önem kazandığı söylenebilir.

Ülkemizde gençlik araştırmaları Tezcan (1991)'in da belirttiği gibi 1960'lı yıllarda gençlik hareketleriyle birlikte hız kazanmış ve bu yıllarda gençlerle ilgili bilimsel araştırmalar, toplantılar ve yayınlar giderek artış göstermiştir. Öte yandan toplumumuzda gençlik konusu üzerinde daha çok eğitim bilimcilerin ve psikologların durduğu görülmüştür. Gençlik konusunu sosyolojik olarak ele alan çalışmalar da yine öğrenci hareketlerinin yoğunluk kazanmasına paralel olarak özellikle üniversite gençliği üzerinde yoğunlaşmıştır.(1)

Genel olarak ülkemizde 1980'li yıllarda gençlikle ilgili çalışmalar, daha yoğunlaşmış özellikle 1985'de 'Gençlik Yılı'nın' Türkiye'de de kut-

1 1961'de Nermin Abadan'ın 'Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri' adlı araştırması bu konudaki ilk önemli çalışma olarak kabul edilebilir. 1990'lı yıllara gelene kadar sosyolojik bir yaklaşım altında yapılmış olan gençlik çalışmaları, Tezcan (1991:15-19)'in sıralaması göz önünde tutularak şu şekilde verilebilir: Abadan'ın 'Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri (1961)', Ozankaya'nın 'Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri (1966) ve Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği (1978)', Varış'ın 'Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler (1968)', Taylak'ın 'Öğrenci Hareketleri (1968)', Çaplı'nın 'Çocukların Gençlerin Eğitimi (1968)', Uysal'ın 'Lise Öğrencilerinin Meslek Seçimi (1970)', Gökçe'nin 'Gecekondu Gençliği (1971)', Kağıtcıbaşı'nın 'Gençlerin Tutumları (1973)', Kışlalı'nın 'Öğrenci Ayaklanmaları (1974)', Saran'ın 'Üniversite Gençliği (1975)', Atalay'ın 'Köy Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (1979)', Anrı'nın 'Cumhuriyet Döneminde Gençlik (1979)', Gürses ve Gürses'in 'Dünyada ve Türkiye'de Gençlik (1979)', Köksal'ın 'Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları (1979)', Tezcan'ın 'Kuşaklar Çatışması (1981) ve Yurt Dışından Dönen Gençlerin Uyum Sorunları: Eğitim Sistemi ve Toplum Uyumu (1987)', Eksi'nin 'Gençlerimiz ve Sorunları (1982) ve Çocuk Genç Ana-Babalar (1990)', Yörükoğlu'nun 'Gençlik Çağı (1985)', Orhun'un A.Ü. Öğrencilerinin Sosyal ve Psikolojik Sorunları (1985)', ve Cılga'nın 'Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları (1989)' adlı çalışmaları örnek gösterilebilir. 1990'lı yıllarda yapılmış olan sosyolojik çalışmalar içinde ise Tezcan'ın 'Gençlik Sosyolojisi Yazıları (1991)', Doğan'ın 'Bir Alt kültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği (1994)', Akan'ın 'Gençliğin Genel Uyumu ve İşgücü (1992)', Göç ve Gençlik (1996a) ve Gençliğin Sosyolojik Konumu (1996b)' ve Burcu'nun 'Çırac ve Kalfa Gençlik Alt kültür Grubu Hakkında Sosyolojik Bir Çalışma' ile Çağlar'ın 'Yeni Bir Göçmen Türü: Türk Üniversitelerinde Yabancı Uyuşmuş Öğrenci Olmak (1997)' ve Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Akra Toplulukları Öğrencilerinin Sorunları (1998) adlı çalışmaları en yeni yapılmış araştırmalar olarak belirtilebilir.

lanması bu konuya olan önemi artırmıştır. Gençlik sorunlarıyla ilgili olarak çeşitli kurumlar tarafından da çeşitli sosyolojik çalışmalar yaptırılmıştır. Gençlik Ve Spor Bakanlığı, uyuşturucu kullanma, terörizm, boş zamanların değerlendirilmesi, gençliğin aile ve çevre ile ilişkisi gibi konularda bu kesimin sorunlarına ve beklentilerine yönelik çeşitli çalışmalar yaptırmıştır. Örneğin, 'Çalışan Gençliğin İşbaşında Eğitimi:Çıraklık-Kalfalık Mesleğe Yönelme Sorunları (1988)' adlı çalışma Saran ve araştırma ekibi ile gerçekleştirilmiştir. Yine aynı kurum aracılığı ile Ünver ve diğer araştırmacılarca yürütülmüş olan '12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları (1986)'adlı çalışma söz konusudur. Yüksek Öğretim Kurumu da yurtlarda barınan ve üniversitelerde okuyan gençlerin beklenti ve sorunlarına yönelik çeşitli çalışmalar yaptırmıştır. 1985'te 1. ve 2. Milli Gençlik Kongreleri çeşitli üniversitelerin bünyesinde organize edilerek bu kongrelerde gençlikle ilgili bir çok bildiriler yayımlanmıştır.

Ülkemizde gençlik araştırmaları daha çok üniversite ya da okuyan gençlik üzerinde yoğunlaşmış kuramsal ve uygulamalı olarak gençlik araştırmaları yetersiz kalmıştır. Tezcan (1991), Türkiye'deki araştırmaları, daha çok belirli bir kesimdeki gençlikle ilgilenmesi, sadece sorun tespit edici yönde herhangi bir sosyolojik kuramla bağlantılarının yeterli olarak kurulamaması açısından eleştirilebileceğini belirtmiştir.

Gençliğin alt kategorilerine yönelik derinlemesine yapılmış sosyolojik çalışmaların da eksikliğinden söz edilebilir. Örneğin; çalışan gençlikle ilgili olarak daha öncede belirttiğimiz gibi Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından 1988'de Saran ve araştırma ekibince gerçekleştirilen 'Çalışan Gençliğin İşbaşında Eğitimi:Çıraklık-Kalfalık Mesleğe Yönelme Sorunları' adlı araştırmanın yanısıra daha çok çalışan çocuklara yönelik -örneğin; Lordoğlu ve Baştaymaz'ın 'Bursa'da 12-18 Yaş Arası Çalışan Çocuklar İçin Bölgesel Bir Analiz (1982)', Fişek'in 'Çocuk İşçilerin Mediko-Sosyal Sorunları (1986)', Baştaymaz'ın '6-15 Yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma (1989) ve Köksal ile Lordoğlu'nun 'Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeline: Bir Alan Araştırması (1993)'- araştırmalar söz konusu olmuştur. Bu açıdan sosyolojik yaklaşım içinde çeşitli gençlik kesimlerine yönelik derinlemesine çalışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Gençlik konusunun ele alınışının tarihsel gelişimi ışığı altında bu konu ile ilgili yaklaşımlar, biyolojik, kültürler arası, tarihsel, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılabilir.

Yukarıda özellikleri verilmeye çalışılan bütün bu yaklaşımların tanımları, özellikleri ve problemleriyle gençlik konusunu ele alış biçimleri in-

celendiğinde; kültürler arası yaklaşımda, kültürel faktörlerin belirleyici olduğu kabul edilerek kültürel yapılara göre farklılık gösterdiği, tarihsel yaklaşımda, tarihsel süreç içinde bu konunun ele alındığı söylenebilir. Biyolojik yaklaşım içinde tamamiyle fizyolojik değişimlere bağlı olarak açıklanmaya çalışılan gençlik, psikolojik yaklaşım içinde, psikoseksüel aşamalar üzerinde odaklaşan klasik psikoanalitik teorilerle, doğal güdüler göz önünde bulundurularak gencin kişilik gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. Sosyal psikolojik ve sosyal öğrenme teorileriyle, biyolojik, psikolojik değişimlerin yaşandığı gençlik, sosyal bir olgu olarak ele alınmış, gencin davranışı öğrenmesinde toplumdaki gözlemlerinin ve kişilik gelişiminde sosyal bir varlık olmasının önemi vurgulanmıştır. Sosyolojik yaklaşım içinde ise, gencin ve gençliğin tanımlanmasında, özelliklerinin sergilenmesinde, problemlerinin belirlenmesinde sosyal faktörler üzerinde yoğunlaşmıştır. Sosyo-kültürel değişimlere paralel olarak aile, eğitim, iş, arkadaş grubu, kitle-iletişim araçları, sosyal sınıf gibi sosyal faktörler göz önünde bulundurularak gençlik konusu ele alınmıştır. Gencin toplumsal yapı ile bütünleşmesi, sosyal problemleri, bu problemlere getirilen çözümler, toplumun üyeleri olarak gencin toplumdan, toplumun da gençten beklentileri, umutları ve gençliğin toplum içindeki fonksiyonları kısaca sosyal yapı-gençlik-değişme ilişkileri sosyolojik yaklaşım içinde geliştirilen çeşitli teorilerde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Son olarak, tüm bu yaklaşımların ışığı altında ülkemizde gerçekleştirilen gençlikle ilgili çalışmaların daha çok üniversite ya da okuyan gençlik üzerinde yoğunlaştığı, uygulamalı ve kuramsal olarak gençliğin tüm kesimlerine yönelik derinlemesine çalışmaların yetersiz kaldığı söylenebilir. Öte yandan ülkemizde, gençlik kesiminin özelliklerine, bu kesimin problemlerine ve problemlere getirilecek çözümlere yönelik çalışmaların yoğunluk göstermesi, gençliğin toplumla bütünleşmesi ve güvenli bir geleceğe kavuşulması açısından önemli olacaktır.

SUMMARY

In the light of the historical development of the studies regarding the subject of "youth", the approaches towards this subject can be classified as biological, historical, psychological, sociological and cross-cultural.

If you examine the way how all these approaches, where an attempt has been made, to provide per this study the different characteristics have been tried to be given in this study, work on the subject of "youth" with its description, peculiarities and problems, you can see that the cultural factors are effective over a cross-cultural approach, and that the historical approach has worked on the subject of "youth" throughout the historical progression. As for the biological approach, the youth has been tried to be explained totally with the physiological changes. Whereas, in psychological approach, the youth has been tried to be explained by taking the classic psychoanalytic theories that focus on psychosexual phases and natural instincts into consideration. With social and psychological learning theories, the youth that undergoes biological

and psychological changes has been worked as social fact, and in his learning a certain behaviour, the importance of his observations in the society and his being a social being have been stated. And as for sociological approach, researchers have concentrated on social factors for recognizing the young person and youth, displaying their characteristics, and determining their problems. Parallel to the socio-cultural changes, the subject of "youth" has been studied by taking some social factors like the family, education, job, friends, mass media and social class into consideration. The unification of a young person with the social structure, his social problems and solutions brought to these problems, his expectations from the society and society's expectations from him, his hopes, his role in the given society, shortly, -the social structure-youth-change- relationship has been put forward with various theories, developed in the sociological approach.

And finally, in the light of all these approaches, it can be said that the researches about youth in our country are mainly focused on university students and/or educated youth, and that there is a lack of a thorough research targeting all sections of youth. On the other hand, increasing the number of theoretical and practical studies in our country targeting the characteristics of youth, their problems and bringing solutions to these problems, would be an important factor in unifying youth with the society, and looking forward to a secure future.

KAYNAKÇA

- AKAN, V. (1992) "Gençliğin Genel Uyum ve İşgücü", iç. **Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- AKAN, V. (1996a) "Göç ve Gençlik", iç. **Toplum ve Göç**. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, s. 521-532
- AKAN, V. (1996b) "Gençliğin Sosyolojik Konumu", iç. **Nevin Önberk Armağanı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- ARIES, P. (1962) **Centuries of Childhood**, London: Jonathan Cape
- ARISTOTELES, (1990) **Anima/Ruh Üzerine**, (Çev. C. Gürbüz), İstanbul: Ara Yay.
- BANDURA, A. (1971) "The Stormy Decade: Fact or Fiction?", in R.E.Muuss (ed.), **Adolescent Behavior And Society**, New York: Random House, pp.21-28.
- BANDURA, A. ve R.H.WALTERS (1959) **Adolescent Aggression**, New York: Ronald Press.
- BIESANZ, J. ve M. BIESANZ (1969) **Introduction to Sociology**, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- BLACK, M. (1961) **The Social Theories of Talcott Parsons**, New Jersey: Prentice-Hall Inc.,
- BURCU, E. (1997) **Çıracak ve Kalfa, Gençlik Aitkültür Grubu Hakkında Sosyolojik Bir Çalışma**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara
- COLEMAN, J. S. (1966) "The Emergence of Adolescent Subculture In Industrial Society", in J.S.COLEMAN (ed.), **The Adolescent Society**, London: Collier- Mac Millan Ltd., pp.2-9.

- ÇAĞLAR, A. (1997) "Yeni Bir Göçmen Türü: Türk Üniversitelerinde Yabancı Uyruklu Öğrenci Olmak" iç. **Toplum ve Göç**. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, s. 152-162
- ÇAĞLAR, A. (1998) **Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Toplulukları Öğrencilerinin Sorunları**. Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması. Ankara.
- DAVIS, A. (1944) "Socialization and Adolescent Personality", in **Adolescence Yearbook of the National Society for the Study of Education**, Vol:43, part 1, pp.805-842.
- EISENSTADT, S.N. (1956) **From Generation to Generation**, London:Collier-MacMillan Inc.
- ELDER, G. (1977) **The Alienated:Growing Old Today**, London: Writers' and Readers' Cooperative.
- ERIKSON, E. (1963) **Childhood and Society**, New York: W.W. Norton Pub.
- ERIKSON, E. (1968) **Identity, Youth and Crisis**, New York: W.W.Norton Pub.
- ESMAN, A. H. (1990) "Culture as Shaper of Adolescence", in A.H.Esman (ed.), **Adolescence and Culture**, New York: Columbia Un. Press, pp.33-61.
- FLACKS, R. (1971) **Youth And Social Change**, Chicago:Markham Pub.
- FORISHA-KOVACH, B. (1983) **The Experience of Adolescence**, London: Scott, Foresman and Comp.
- FRITH, S. (1984) **The Sociology of Youth**, Lancashire: Causeway Books.
- FREUD, A. (1958) **Adolescence As A Developmental Disturbance**, New York: International Un. Press.
- FREUD, S. (1905) **Three Essays on the Theory of Sexuality**, London: Hogarth Press.
- GOLDSTEIN, B. (1967) **Low Income Youth In Urban Areas**, New York: Holt, Rinehard and Winston Inc.
- GESELL, A. ve L.B. AMES (1956) **Youth:The Yeras From Ten To Sixteen**, New York:Harper and Row
- HALL, S. (1904) **Adolescence Its Psychology and Its Relations to Physiology, Anthropology, Sex, Crime, Religion and Education**, New York: Appleton-Century-Crofts Inc.
- HANÇERLİOĞLU, O. (1993) **Düşünce Tarihi**, İstanbul:Remzi Kitabevi.
- HAVIGHURST, R.J. ve H. TABA H. (1949) **Adolescent Chracter And Personality**, New York:John Wiley and Sons Inc.
- HOLDA, D. ve A. MATAJOVSKY (1989) "Youth-Work-Education", in Y.C.Simhadri (ed.), **Development of Emerging World**, Delhi:Mittal Pub., pp.245-257.

- HOLLINGSHEAD, A. (1949) **Elmtown's Youth**, New York : John Wiley and Sons Inc.
- HURRELMANN, K. (1989) "The Social World Of Adolescents: A Sociological Perspective", in K.Hurrelmann ve U.Engel (ed.), **The Social World of Adolescents**, New York: Walter de Gruyter Inc., pp.4-26.
- KANDEL, B.D. ve G.S.LESSER (1972) **Youth In Two World:United States And Denmark**, London:Jossey-Bass Inc.
- KAZAMIAS, A. (1966) **Education And The Quest For Modernity In Turkey**, London: Unwin.
- KIMMEL C.D. ve I.B. WEINER (1995) **Adolescence: A Developmental Transition**, London: Lawrence Erlbaum Associates Pub.
- KÖKNEL, Ö. (1981) **Cumhuriyet Gençliği Ve Sorunları**, İstanbul:Cem Yayınevi.
- LARSON, R.W. ve B.G. MYERHOFF (1971) "Primary And Formal Family Organization And Adolescent Socialization", in H.D. Thornburg (ed.), **Contemporary Adolescence: in Reading**, California: Wadsworth Comp., pp.113-128.
- LEWIN, K. (1939) "Field Theory and Experiment In Social Psychology Concepts and Methods", **American Journal of Sociology**, n.44, pp.868-897.
- MUUSS, R. E. (1971) "The Philosophical And Historical Roots Of Theories Of Adolescence", in R.E.Muuss (ed.), **Adolescent Behavior And Society**, New York: Random House., pp.3-44.
- O'DONNELL, M., (1985) **Age And Generation**, New York: Tavistock Pub.
- ÖZBAY, H. ve E.ÖZTÜRK (1995) **Gençlik**, İstanbul: İletişim Yay.
- RICE, P. F., (1990) **The Adolescent**, Toronto: Allyn and Bacon Inc.
- ROUSSEAU, J. J. (1984) **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. V. Günyol), İstanbul: Adam Yay.
- SMITH L.M. ve P.F. KLEIN (1971) "The Adolescent And His Society." in H.D. Thornburg (ed.) **Contemporary Adolescence: Reading**, California: Wadsworth Pub., pp.183-191.
- SULLIVAN, H.S. (1953) **The Collected Works of Harry Stack Sullivan**, C:1., New York: Norton and Comp.
- ŞEMİN, R. (1992) **Gençlik Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TEZCAN, M. (1981) **Kuşaklar Çatışması: Okuyan Ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma**, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- TEZCAN, M. (1991) **Gençlik Sosyolojisi Yazıları**, Ankara: Gündoğan Y.
- WALLACE, C. ve C. MALCOLM (1990) "Introduction: Youth In Transition", in C.Wallace ve C.Malcolm (eds.), **Youth In Transition: The Sociology Of Youth And Youth Policy**, New York: The Falmer Press., pp.1-10.
- WIGGIN, G. A. (1969) "The Adolescent And His Education In Cross-Cultural Perspective", in G.Winter ve E.M.Nuss (eds.), **The Young Adult**, London: Scott, Foresman And Comp., pp.190-198.

GECEKONDULARDA AİLELERARASI GELENEKSEL DAYANIŞMANIN ÇAĞDAŞ ORGANİZASYONLARA DÖNÜŞÜMÜ*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de gecekondularda yaşayan ailelerin aralarındaki dayanışma biçimlerinin çağdaş organizasyonlara dönüşümünü belirlemeye yöneliktir. Bu konu odağında, araştırmanın temel amacı; köyden kente göç etmiş insanlardan oluşan ailelerin, kent yaşantısına uyumunu kolaylaştıracak dinamiklerin ne olduğunu ve bu insanların toplumsal geçmişlerinden gelen birikimlerinin kentsel örgütlenmelerdeki etkinliği ne şekilde arttıracaklarını saptamak olarak belirlenmiştir. Çalışma, 1992 yılında yapılan, evreni bütün Türkiye gecekonduları olan; örnekleme ise "tabakalı örnekleme metodu" ile tespit edilen 2000 haneden oluşan alan araştırmasında elde edilen bulgulara dayandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gecekondu-Gecekondulaşma, Aile, Gecekondu Ailesi, Geleneksel-Modern Dayanışma, Dönüşüm.

ABSTRACT

THE TRANSFORMATION OF TRADITIONAL SOLIDARITY AMONG FAMILIES IN GECEKONDUS INTO CONTEMPORARY ORGANIZATIONS

The aim of this study is to bring out the transformation of the styles of solidarity among the families living in Turkey's gecekondus, into contemporary organizations. In this respect, the main aim is to find out the dynamics that facilitated migrant families to the urban way of life and to determine how those people's social backgrounds increase the efficiency in urban organizations. The study was based on the data obtained from the field survey conducted in 1992 of which the area covered was all of Turkey's gecekondus and the sample was 2000 households determined by the stratified sampling method.

Key Words: Gecekondu-Gecekondulaşma, Family, The Family of Gecekondu, Traditional-Modern Solidarity, Transformation.

* Bu çalışma Sosyoloji Derneği'nin ilk araştırması olup Aile Araştırma Kurumu'na yapılmıştır. Prof. Dr. Birsen Gökçe (H.Ü.) başkanlığında Doç. Dr. Feride Acar (ODTÜ), Doç. Dr. A. Güneş-Ayata (ÖDTÜ), Doç. Dr. Aytül Kasapoğlu (A.Ü.), Doç. Dr. İnan Özer (H.Ü.) ve Doç. Dr. Hamza Uygun (H. Ü.) tarafından 1992 yılında gerçekleştirilmiştir. 1993 Aralık ayında Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı'na yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye'de gecekondularda yaşayan ailelerin aralarındaki dayanışma biçimlerinin çağdaş organizasyonlara dönüşümünü belirlemeye yöneliktir. Bu konu odağında, araştırmanın temel amacı; köyden kente göç etmiş insanlardan oluşan ailelerin, kent yaşantısına uyumunu kolaylaştıracak dinamiklerin ve bu insanların toplumsal geçmişlerinden gelen birikimlerinin kentsel örgütlenmelerdeki etkinliği ne şekilde arttıracaklarını saptamak olarak belirlenmiştir. Bu araştırma Gökçe başkanlığında Acar, Güneş-Ayata, Kasapoğlu, Özer ve Uygun'un oluşturduğu altı kişilik bir ekiple Sosyoloji Derneği adına yapılmıştır. 1993 Aralık ayında Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı tarafından 503 sayfa ve 3000 adet basılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan nüfus artışı ve sanayileşmenin gerisinde kalan hızlı kentleşme, 1950'li yıllardan sonra ülkemizin yerleşim modelinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Hızla artan nüfus, toplumsal ve coğrafi hareketliliği de arttırarak Türk toplumunda gözle görülür bir değişiklik yaratmıştır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ülke nüfusunun sadece dörtte biri kentlerde yaşarken, bu oran günümüzde tam tersine dönmüş bulunmaktadır. 1990 Türkiye'sinde ise; nüfusun %60'ından fazlası kentlerde yaşamakta ve bu değişim her geçen gün daha da hız kazanarak devam etmektedir (Gökçe, 1993:1). İşte bu nüfusun karmaşıklaşan gecekondulaşma yaşantısı içinde sorunlarını saptayabilmek ve bu sorunların yine aynı ortamda kendi katkılarıyla geleneksellikten çağdaşlığa dönüştürecek mekanizmalar aracılığıyla çözülmesine katkıda bulunmak amacıyla, söz konusu araştırma yapılmıştır.

Türkiye'de kırdan kente göçün doğurduğu 'yığılaşma' sürecini yaşayan göçenler; kent çevresini hızla saran gecekondulaşma kuşağında oturmakta; bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan, öte taraftan kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda kalan, kırla kent arasında sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente tepkiyi zaman zaman da kıra özlemi sergileyen yeni bir alt kültür oluşturmuşlardır.

Olay, kır-kent (ya da köy-şehir) çerçevesinde ele alındığında, birtakım sınıflamalara ulaşmak ve bu çerçevede karşılaştırmalar yapmak da olasıdır. Tonnie's'in toplulukları; sosyolojik olarak büyüklük, amaç ve duygusal yoğunluk kriterleri ile incelemesi ve bu kriterlerin herbirinin sanayileşme ile değiştiğini vurgulamasının ardında somutlaşan geleneksel ve modern toplum (ve buna bağlı olarak cemaat-cemiyet ikilemi) bu açıdan hareket noktasını oluşturmaktadır. Tonnie's'e göre geleneksel top-

lumlar, küçük, samimi ve kişinin gereksinimlerine cevap vermektedir. Modern, teknoloji ağırlıklı toplumlar ise; gayri-şahsi formel örgütlerce yönlendirilen, ekonomik ve siyasi amaçları öne çıkaran oluşumlardır (Gökçe, 1993:9). Tonnies gibi Cooley'in yaptığı sınıflandırma da -tarihsel perspektifi çok daha az vurgulayarak- modern toplumlardaki birincil-ikincil gruplar ikiliğine dayanmaktadır. Benzer bir ikili tiplene Durkheim'da da görülmektedir. Durkheim'ın ayrımı dayanışma temeline oturmakta, Mekanik ve Organik dayanışma ile ifade edilmektedir (Gökçe, 1993: 8,9).

Bu araştırma açısından belki de en önemli ikili ayrımı, Redfield yapmıştır. Buradaki ayrım folk (geleneksel cemaat) ve kent şeklinde belirlenmiştir. Folk toplumu, geleneksel kırsal cemaat anlayışına son derece yakındır. Bu toplum küçüktür, kendi içinde kaynaşmış olmasına rağmen dış dünyadan görece olarak kopuktur. Yabancılarla temas kısıtlıdır. Bu içe dönüklük ve homojen küçük yapılar hem onların içindeki dayanışmayı kuvvetlendirmekte hem de biz ve onlar kavramlarını yaratmaktadır. Dayanışmanın bir diğer yönü ise, biz kavramının ancak türdeşlikle sağlandığı bu toplumlarda, sosyal kontrol mekanizmalarının da gelişmiş olmasıdır. Böylece toplumda aykırılık ve farklılaşma asgari düzeye inmektedir. Kent toplumu ise heterojen bir yapıyı öngörür. Değişik adet, gelenek, etnik ve dini köken, sosyo-ekonomik olanak ve eğitim düzeylerinden gelen insanlar birarada bulunurlar. Bunun doğal sonucu olarak da hem uzmanlaşmaya bağlı farklılaşma oluşur hem de sosyal ve kültürel köken farklılıklarının artması toplumdaki sosyal kontrolü azaltır (Redfield, 1947:293).

Türkiye'de hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin bu araştırma açısından iki önemli yönünden sözedilebilir. Birincisi hızlı ekonomik gelişmeyle birlikte teknolojik yenileşme ve bu çerçevede değişen toplumsal ilişkiler ikincisi ise; (ya az gelişmiş bölgelerden) kente (ya da daha çok gelişmiş bölgelere) yönelik göçtür. Her iki değişim de yukarıda anılan iki toplumsal tiplenenin birinden diğerine geçişi öngörmektedir.

Modernleşme teorisi çerçevesinde yapılan bir çok tartışma, yukarıda da belirtildiği gibi geleneksellik ve modernlik şeklinde birbirine zıt ikililer çerçevesinde toplumları yorumlamıştır. Bu iki süreç arasındaki geçişgenliğe rağmen, bu ikilik bir zıtlık olarak düşünülmüştür. Tek düze ilerlemeci bu yaklaşım, eleştirilse de sosyal bilimlerde vazgeçilemeyen araçlar cümlesinden olmak üzere sık sık kullanılmıştır. Bu çalışmada da bu zıtlıklardan yararlanılmıştır. Zaten araştırma sonuçları da göstermektedir ki, gecekondu nüfusunun oluşturduğu alt kültür, modernleşme yak-

laşımının bir kültürden diğerine geçiş beklentisini karşılamamaktadır. Bir yanda kent yaşamıyla bir çok yönden bütünleşmiş bir nüfus sözkonusudur, diğer yanda ise geleneksel dayanışma türleri bütün yoğunluğu ile yaşanmaktadır.

Günümüze kadar ülkemizde yapılan gecekondular çalışmaları dikkati çeken unsur, gecekondular ve gecekonduların tanımlanması, kentteki işlevi, özellikle barınma, iş bulma, kredi sağlama, kentsel yaşama katılma gibi konuların araştırmalarda konu edilmesidir. Bu anlamda 'sorun çözücü' roller gündeme gelmiştir. Bu çalışmada ise önceki araştırmalarda üzerinde durulmayan ya da yeterince yer verilmeyen kentteki yeni ilişkiler ele alınmıştır. Kuşkusuz, kentteki toplumsal çevreyi oluşturan en önemli ilişkiler, kentte edinilen yeni ilişkililerdir. Bu tür ilişkilerin çok önemli bir boyutu da ekonomiktir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki 'göç edenin' kentle bütünleşmesi daha çok maddi kültür yolu ile gerçekleşmekte, sosyal ve davranışsal bütünleşme ise daha yavaş olmaktadır.

Gecekondularla ilgili politikaların üretilmesi ve uygulamaların yapılabilmesi için, 'gecekondular' kentsel ailenin sosyolojik, demografik ve ekonomik niteliklerinin saptanması ve güncel bir veri tabanı oluşturulması son derece önemlidir. Türkiye'de gecekondular ailelerinin toplumsal yapı içindeki yerini ve işlevlerini saptamak ve bu işlevlerin ekonomik-toplumsal dönüşümlere bağlı olarak nasıl değiştiğini ortaya koymak ve sonuçta aile kurumunun niteliklerinde, işlevlerinde, aile içi ilişkilerde ve ailenin çağdaş toplumsal örgütlerle olan ilişkilerinde ne tür gelişmeler olduğunu sosyolojik açıdan araştırmak, bu çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu anlamda, çalışma, gecekondular ailelerinin kendi topluluk (cemaat) kimlikleri ile kent yaşamının teknik, ekonomik ve toplumsal gelişmelerine uyum sağlama ve kent kültürü ile bütünleşme dinamiklerini de dikkate alan öneriler üretmeyi amaçlamıştır.

TEMEL KAVRAMLAR

'Gecekondularda Aileler Arası Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü' başlıklı bu çalışmada 'gecekondular-gecekondularlaşma', 'aile-gecekondular ailesi', 'geleneksel-modern (çağdaş) dayanışma' ile 'dönüşüm' kavramları, belirtilen amaçlar ve teorik çerçeve itibarı ile araştırmanın temel hareket noktalarını oluşturmaktadır.

Gecekondular, Türkiye'nin gündemine 1950 sonrasında giren, 80'li yıllarda kendisini iyice hissettiren ve 1990'lara varıldığında hem nitel hem de nicel yönleri ile gündemde kalan bir sorun kaynağı olmuştur. 1920'li yıllarda Türkiye nüfusunun sadece dörtte birinin kentlerde yaşadığı bir tab-

İodan, nüfusun %60'ından fazlasının kentlerde yaşadığı günümüz Türkiye'sinde, göç ile gelen bu 'şok edici' değişimin en tipik yönünü gecekondu oluşturmaktadır. Toplumsal hareketlilikle gelen sorunlar kendini en başta konut edinmede göstermektedir. Üç büyük kentte yapılan araştırmalarda, kentli nüfusun içinde gecekondu oranı Ankara'da %70, İstanbul'da %55, İzmir'de ise %50 olarak saptanmıştır (Keleş, 1984:357-358).

Gecekondu kavramı ile ifade edilen nicellikle birlikte, bu araştırmanın konusu olan nitel alan da zaman içinde değişime uğramıştır. Bu anlamda araştırmada ele alınan konu, sosyal ve kültürel yönleri ile gecekondulaşmadır. Kırsal kente göç sonrasında, kentsel alandaki yerleşmelerin aile bazında nasıl bir sosyal ve kültürel kimlik yarattığı; fiziksel bir 'kentleşmenin', kültürel olarak da kentleşmeyi ne ölçüde gerçekleştirdiği bu çalışmanın ana konusudur. Araştırmada kullanılan anlamı ile 'gecekondu' genelde kırsal alandan kentsel alanlara göçen nüfusun oluşturduğu yerleşim bölgesini, konut tipini ve yaşama biçimini ifade etmektedir.

Gecekonduya sosyo-kültürel bir yaklaşımla bakıldığında, bu kavramın simgelediği bazı yönlerin özellikle vurgulanması gerekmektedir. Bu anlamda gecekondu, sosyolojik olarak 'kümelenme' kavramı ile birlikte anılmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren yapılan araştırmalarda aynı yöreden, ilçeden veya ilden göç eden kimselerin büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde birarada yaşamalarının Türkiye'de kentleşmenin önemli özelliklerinden birisi olduğu vurgulanmaktadır. Bu 'kümelenme', hemşehrilik ya da akrabalık, ancak çoğunlukla her ikisinin içiçe geçmiş şekliyle ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan 'organizasyon' kavramı, sosyolojik açıdan modernleşme ölçütü olarak algılanmaktadır. Kavramlaştırma çerçevesinde organizasyonlara da daha çok örgütlenme esasına dayanılarak 'doğal' ve 'biçimsel' ayrım açısından bakmak gerekmektedir. Bu çalışmada sözü edilen organizasyon/örgüt 'doğal örgüt' olup, dinamik ve canlı bir yapıya sahiptir.

Kırsal alanın yerleşik sosyal organizasyonu içinde geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren kişi ve gruplar, kente göç ettiklerinde kendilerine tamamen yabancı bir sosyal organizasyonla karşılaşmaktadırlar. Bu durum çalışmada, 'doğal' ve 'biçimsel' örgütlenme kavramları kapsamında incelenmiştir. 'Çağdaş organizasyonlara dönüşüm' ile vurgulanan 'çağdaşlık', Türkiye'de gecekondu açısından iki farklı boyutu içermektedir. Bunlardan ilki ülke genelindeki dönüşümdür ki, bunun ne ölçüde gerçekleştiği ya da tamamlanıp tamamlanmadığı tartışmaya açık bir konudur. Diğer ise bizzat gecekonduları ilgilendiren ve gecekondu ile içinde bulun-

dukuları kentsel alan arasındaki ilişkiyi 'çağdaşlık' bağlamında ele alan boyuttur. Dolayısı ile burada sözü edilen çağdaş dönüşüm, ülke genelindeki dönüşüm açısından yeterince net değildir. Bu durum gecekondunun algılanışını da etkilemektedir.

Aile, bu araştırmadaki sorunun önemli bir ögesi olarak ele alınmıştır. Aile ile ilgili araştırmalarda farklı yaklaşımlardan söz etmek olasıdır. Bu çalışmada daha çok Kandioti (1984)'nin sınıflamasında yer alan 'hane ekonomisi' yaklaşımı ile bu yaklaşımın yapısal-işlevsel kuramla ilişkilendirilmesinin daha açıklayıcı olacağı düşünülmüştür. Toplumsal-ekonomik yapının hane oluşumu ve aile dinamiği üzerindeki etkilerini doğrudan açıklamaya yönelik hane ekonomisi yaklaşımının ana hedefi, aile yapısını ve aile içi ilişkileri temellendiren toplumsal ve ekonomik süreçleri incelemektir. Bu aşamada üzerinde en fazla durulan konular; kaynakların aile tarafından nasıl üretildiği ve kullanıldığı, ne gibi gelir stratejilerine başvurulduğu ve bunların aile içinde ne gibi güç ilişkileri yarattığıdır. Ailenin değişen toplumda temel bazı işlevlerini yitirdiğini ve fakat üyelerine manevi destek olma işlevinin eskiye kıyasla daha büyük bir önem kazandığını ileri süren yapısal-işlevselci görüş, ailenin bu işlevinin yerini başka kurumların alamayacağını vurgulayarak hane ekonomisi görüşüyle bütünleşmektedir. Böylece, ailenin, yapı ve ilişkilerinde de bir değişime uğradığı, geleneksel geniş aileden, ana-baba ve evlenmemiş çocukların oluşturdukları çekirdek aileye dönüşmesi ile kendi yapısında ve işlevlerinde değişiklikler göstererek endüstriyel topluma uyumlu bir birim haline geldiği gözlenmektedir.

Bu çerçevede aile temel araştırma birimi olarak ele alınmış ve gecekondulu ailesindeki dayanışma biçimi ile buraya özgü kültürel kimlik üç ayrı boyutta sorgulanmıştır. Bunlar; aile içi ilişkiler, ailelerarası ilişkiler ve aile ile toplumsal kurumlar arasındaki ilişkilerdir.

Çalışmada araştırmanın bağımlı değişkeni olarak, gecekondulu ailesinin dayanışma biçiminin seçilmesi uygun görülmüştür. Toplumsal ekonomik değişkenlerin neden olduğu aile yapı ve işlevindeki değişimlere bağlı olarak kentsel ortamda karşımıza çıkan gecekondulu ailesinde varlığını koruyan dayanışma biçimleri ile kentsel yaşamın karşımıza çıkardığı dayanışma biçimleri arasında benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler 'doğal' ve 'biçimsel' örgüt arasındaki ayrıma dayandırılmıştır.

Dayanışma biçimlerinin değişimini etkileyen faktörler, bir başka deyişle araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak kentte yaşama süresi,

kentte yer değiştirme eğilimi, yaş, gelir düzeyi, cinsiyet, eğitim, işin niteliği, tüketim alışkanlıkları, akraba, komşu ve iş arkadaşlarıyla ilişkiler, gelinen yerin niteliği gibi değişkenler üzerinde durulmuştur. Bu değişkenlerle 'dayanışma biçimi' arasındaki ilişkiler alanda elde edilen verilerle birlikte değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMA EVRENİ, ÖRNEKLEM, ALAN ARAŞTIRMASI VE VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmanın evreni bütün Türkiye gecekondularıdır. Nüfus yoğunluğunun çok olduğu yerlerde görülen gecekondulaşma, yönetsel birim olarak il bazında ele alınmakla birlikte, il olmadığı halde nüfusu 100.000'in üzerinde olan yerleşimler de gecekondu araştırmasına dahil edilmiştir. Böylece araştırma evreninin idari birimler olarak ifadesi, 74 il ve nüfusu 100 binin üzerinde olan 5 yerleşim yeridir. Yapılan hesaplamalara göre Türkiye'de toplam 1.585.455 gecekondu bulunmaktadır. Bu gecekonduların buldukları yerleşme birimleri üç grupta toplandığında, %70.36'sının 50.000'den daha çok gecekonduya sahip olan 7 büyük ilde yoğunlaştıkları görülmektedir. Geri kalan %23.30'luk gecekondu 49.999 ile 10.000 arasında gecekondu bulduran yerleşimlerde; %6.35'nin de 9.999'dan daha az gecekondu olan yerleşimlerde bulunmaktadır (Geniş bilgi için bkz. Ana Araştırma Tablo No: 2.1 , 2.2., 2.3, 2.4 , 2.5).

Örneklem, 'hane' esasına dayalı olarak ve yukarıda sözü edilen üçlü gruplama esas alınarak yapılmıştır. Oranlı tabakalı örneklem tekniği ile tespit edilen araştırma örneklemini toplam 2.000 hane olarak belirlenmiştir. Bu sayının 1.406'sı (%70.3) birinci gruptan; 466'sı (%23.3) ikinci gruptan ve 128'i (%6.35) üçüncü gruptan seçilmiştir. Son aşamada da bu gecekondu coğrafi olarak altı gruba ayrılmıştır. Bunlar Marmara-Trakya, Ege-Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'dur. Bu bölgesel ayırım ileride de görüleceği üzere önemli bulguların edinilmesinde ve yorumlanmasında bir karşılaştırma olanağı da yaratmıştır. Zaman zaman da özellikleri dolayısıyla üç büyük il (İstanbul, Ankara, İzmir) ayrı bir 'metropolitan birim' olarak değerlendirilmiştir (Geniş bilgi için bkz. Araştırma Tablo No:2.6 , 2.7 , 2.8 , 2.9 , 2.10 , 2.11).

Marmara-Trakya ve Ege-Akdeniz bölgesinden örneğe çıkan gecekondu sayısı 20'nin altında olmasına karşın, temsil gücü dikkate alınarak 20'ye tamamlandığından toplam örneklem hacmi sonuçta 24 merkezde 2021 olmuştur.

Araştırmada dört ayrı görüşme formu düzenlenerek alanda uygulanmıştır. Bunlar: Hanehalkı Bilgi Formu (21 sorudan oluşmaktadır, 29 adet

değişkeni bulunmaktadır ve sorular hanede bulunan kişilerin tümüne ait bilgilere yöneliktir); Erkek Görüşme Formu (134 soru ve 425 değişken); Kadın Görüşme Formu (106 soru ve 333 değişken); Genç Görüşme Formu (106 soru ve 302 değişken bulunmaktadır; hanede bulunan 15-25 yaş arasında olup ve evli olmayanlara uygulanmıştır) dur.

Alanda 24 merkezde, 2021 hanenin 2004'üne ulaşılmış ve toplam 5181 gecekondu ile görüşme yapılmıştır. Alan çalışması 15 bölge koordinatörü ile sosyoloji bölümleri öğrenci ya da mezunlarından oluşan yaklaşık 280 görüşmeci tarafından yürütülmüştür. Alan uygulaması 1992 Mayıs-Eylül ayları arasında yapılmıştır. Araştırmanın uygulama safhasında, uygulama yapacak görüşmeciler genellikle araştırmanın yapıldığı yerleşim bölgelerinden seçilerek gerekli eğitim çalışmalarının ardından görüşmeler yaptırılırken, zaman zaman da merkezde oluşturulan ekiplerle bölgeye gidilerek örneklemdaki hanelerle görüşülmüştür.

BULGULAR

Araştırma bulguları dört bölümde ve aşağıda belirtilen başlıklar çerçevesinde sunulmuş olup, elde edilen bu bulgular sonuç kısmında hep birlikte değerlendirilmiştir.

1. Aile Yapısı: Demografik Özellikler

Sosyoloji literatüründe aile, temel bir toplumsal kurum olarak kabul edilir. Bu bağlamda aile, bir davranış kuralları kompleksidir ve soyut bir kavramdır. Buna karşılık aile, aynı zamanda belirli rolleri oynayan bireylerden oluşan bir grup olarak da tanımlanmaktadır. Ancak bu rollerin yerine getirilmesine ilişkin kuralların yine aile tarafından belirlenmiş olması yüzünden, aile kavramının bu iki farklı düzlemde kavranması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bir yanda yaşayan, üreten insanlardan oluşan somut bir grup, öte yanda da insanların aile içindeki ilişkilerini düzenleyen soyut kurallar bileşkesinin varlığı aileye ilişkin sosyolojik analizlerin can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden her iki boyutun da ihmal edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de aile yapısı üzerinde yapılan araştırmalarda genel kabul gören ayrım köy, kent ve gecekondu ailesi şeklindedir. Kentsel ve kırsal aile tipi yanında üçüncü bir aile tipi olarak benimsenen gecekondu ailesi 'geçiş' kavramı altında değerlendirilmiştir (Yasa, 1952-1966; Keleş, 1976; Kongar, 1978; Özen, 1991; Gökçe, 1976-1990; Tolan, 1990). Özellikle Yasa'nın çalışmalarında vurguladığı 'geçiş halindeki aile' tiplemesi, son dönemde tartışılır hale gelmiştir. Geçiş niteliğinin bugün için geçerli olmadığı söylenebilir. Çünkü kırdan kente göç edenlerin genelde ge-

riye dönmedikleri bilinmektedir. Bu yüzden gecekonduların bir bölge ya da geçici olgu olmaktan çıkarak, yapının temel/esas ya da kalıcı öğelerinden biri haline dönüştüğünü gösteren bulguların ışığında geçmişteki savaın yeniden gözden geçirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Gecekondularda geleneksel dayanışmanın çağdaş organizasyonlara dönüştürülmesi amacına yönelik olarak bu bölümde aile biçimi, aile büyüklüğü, yaş, doğum yeri, etnik ve dinsel özellikler, eğitim-kurs görme, çalışma, medeni durum ve evlilik ile ilgili veriler incelenmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bu veriler özetlendiğinde şunlar söylenebilir: Araştırma örnekleminde bulunan ailelerin %84.4 gibi çok büyük bir oranı çekirdek aile (anne, baba ve evlenmemiş çocuklar) tipindedir. Yine bu gecekondularda ortalama aile büyüklüğü, Türkiye ortalaması olan 5.21 (DPT, 1991) den biraz daha yüksek olarak 5.40 olarak belirlenmiştir.

Örnekleme yeralan gecekondu nüfusunun yaş ortalaması çok genç bir nüfus yapısı göstermektedir (27.4). Doğu ve Güneydoğu'da 11 yaş altındaki nüfus oranı çok yüksektir. Nüfusun yakalaşık yarısı il merkezinde doğmuştur. Örnekleme yeralanların %91'i Türkçe konuşmaktadır. Gecekondu nüfusunun %78.1'i Sünni Hanefi, %6.3'ü Şii-Alevi-Caferi olarak tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyinin genel olarak düşük olduğu gecekondularda en fazla (%46.1) ilköğretim mezunu bulunmaktadır. Yüksek öğrenim görenlerin oranı %1.8 olarak saptanmıştır. Eğitimdeki bu durumun -cinsiyet ayrımını içermeksizin- yapısal bir sorun olduğu söylenebilir. Orta öğretim çağındakilerin %62'si halen okula devam etmemektedir.

Gecekondu nüfusunun %64'ünün çalışmadığı saptanmıştır. Çalışmayan erkeklerin çalışmayan kadınlardan daha az olması, sorunun cinsiyete dayalı olmaktan daha çok yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir.

Nüfusun büyük bölümü bekarıdır. Bu durum örnekleme çıkan nüfusun genç oluşu ile açıklanabilir. Eşi ölmüş ya da boşanmış kadınlar erkeklerden daha yüksek orandadır.

Gecekondularda ilk evlenme yaşı 20.6 olarak tespit edilmiştir. Kadınlarda bu yaş 18'e düşmekte, erkeklerde ise 22 yaş civarına çıkmaktadır. Akraba ve hemşehri evliliğine karşı hem erkek hem kadın görüşmeleri olumsuz bakmaktadır (%82). Anne ve babalar, çocuklarının evleneceği eş seçimini yüksek oranda onların tercihlerine bırakmaktadır. Kendilerine bırakmayıp görüş bildirenlerin istedikleri temel özellikler ise,

'güzel-yakışıklı' ve 'kendileri ile iyi geçinebilecek biri' seçenekleriyle ifade edilmiştir. Başlık parası konusunda net bir karşı çıkma görülmektedir (%96). 'Boşanma' ile ilgili olarak mutsuz olduğu takdirde boşanabilir cevabı ise çok genel bir kabul görmektedir.

Gecekondu ailelerinde aile planlamasının benimsendiği (%88) ve ailelerin en yüksek oranda iki çocuk istedikleri de (%70) saptanan bulgular arasındadır.

KENTLEŞME VE KENT YAŞAMINA İLİŞKİN BULGULAR

1. Kır-kent Hareketliliği

Kentlere yönelik göç hareketlerinin tek kaynağının köyler olmadığı görülmektedir. Araştırma örneklemine giren kentlerde, gecekondu mahallerinde yaşayan nüfusun %50.8'inin köylerden geldiği saptanmıştır. İl merkezlerinden gelenlerin oranı %20.1, ilçe merkezlerinden gelenlerin oranı ise %19.9 olmak üzere toplam %40'lık bir oranın köy dışı merkezlerden geldikleri görülmektedir. Buna yurt dışından göç eden %5.3'lük nüfus da eklendiğinde, göçün karakteri hakkındaki görüşleri yeniden gözden geçirmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de en çok göç alan üç büyük kent açısından olaya bakıldığında, göç hareketlerindeki temel güdülere ilişkin ilginç bulgulara rastlanmaktadır. Ankara'ya göç edenlerin %67'si köyden gelirken, İstanbul'a %44.2, İzmir'e %36.7 oranında köyden göç sözkonusudur. İstanbul ve İzmir açısından gerçekleşen bu önemli farklılık, nüfusu kente yönelten koşulların değişmesinden çok, kentlerin birbirinden farklı nitel ve nicel değişimlere uğramasından kaynaklanmaktadır. Ticaret ve sanayi etkinliklerinde belirgin bir gelişmeye sahip olan İstanbul ve İzmir, Ankara'ya göre iş olanaklarının çeşitliliği ve yoğunluğu nedeniyle ekonomik kaynaklı bir 'çecikilik' özelliğine sahiptirler.

Kente göç dönemlerine yakından bakıldığında, yeni gelenlerin oranında düzenli bir azalmanın olduğu görülmektedir. 1960-1970 arasında kente yerleşenlerin oranı %47.5 iken bu oran 1970-1980 arasında %31.2, son on yılda da %21.3'tür.

2. Kent-İçi Hareketlilik

Kente göçle başlayan nüfus hareketliliği; yerleşilen mahallenin ya da çevrenin kesinlik kazanmasına kadar, başka bir deyişle kent içinde de yer değiştirme aşamalarından geçerek kentin sürekli yerlisi durumuna gelinceye kadar devam eder.

Gecekondularda, kent içinde yer değiştirme (hareketlilik) %45.3 gibi

yüksek bir oran olarak saptanmıştır. Bu değişikliğin temel nedeni %59.3 ile 'kendi evlerine geçmek' olarak; ikinci önemli neden ise 'daha ucuz bir yer' talebi (%10.6) şeklinde görülmektedir. Mahalle değişikliği ile ifade edilen bu yer değişikliğinde, gidilen yerde ev bulunması %41.6 ile en önemli seçim nedenidir. Ardından %21.7 ile ekonomik uygunluk ve %16.6 ile akraba-hemşehri yakınlığı sayılmıştır. Halen yaşanan mahalleyi değiştirme istekleri ile ilgili soruya ise gecekonducular %33.1 oranında evet demişlerdir. Gençlerde ise bu bulgu daha yüksektir (%50). Yukarıdaki bulgular, gecekondu ailelerin kentsel değerlere uygun tercihlerde bulunma eğilimlerinin giderek güçlendiğini ve geleneksel olarak nitelenebilecek dayanışma unsurlarının da bu çerçevede korunduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

3. Konut ve Arsa Mülkiyeti

Konut ve arsa mülkiyeti, gecekondu ailelerin bir yönü ile kentteki sürekliliğinin ve beklentilerinin bir ölçütü olarak, diğer yönüyle de ekonomik bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda araştırmanın yapıldığı Türkiye gecekonducularında, gecekonducuların oturduğu mekanların oldukça büyük bir kısmında (%62.6) mülk sahibi oldukları; %24.3 oranında ise kirada oturdukları tespit edilmiştir. Mülk edinme en yüksek oranda köyden göç edenlerde sözkonusu olmaktadır (%67.2). İl merkezlerinden göç edenlerin ise %55.3'ü mülk sahibidir. Beklenen bir bulgu olarak, kentte kalış süresi ile mülk edinme arasında da anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu bulgular gecekonducuların kentte yaşamaya kararlı olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

4. Gecekondularda Altyapı Olanakları ve Tüketim Mallarının Dağılımı

Türkiye'de gecekonducularla ilgili araştırmalarda genellikle gecekondu bölgelerinde yaşayan nüfusun, toplumsal ve altyapı hizmetlerinin görece az bulunduğu mekanlarda yaşadıkları tespit edilmiştir (Yasa, 1966; Gökçe, 1976; Sencer, 1979; Şenyapılı, 1981). Bu araştırmada, özellikle altyapı olanaklarında önemli ölçüde bir iyileşmenin sözkonusu olduğu görülmektedir. Örneğin konutların %93'ünde eve bağlanmış musluk suyu vardır, %95'inde içeride tuvalet, %90'ında ise ev içinde banyo bulunmaktadır. Konutların %20.7'sinde şofben, %18.4'ünde termosifon kullanılmaktadır. Bu olanaklar kente yeni gelenlere oranla önceden gelmiş olanlarda çok daha iyi durumdadır.

Tüketim mallarına sahiplik bakımından da olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Araştırmadaki gecekondu mahallelerindeki konutların %91'inin

televizyonu, %52'sinin çamaşır makinası, %59'unun dikiş makinası bulunmaktadır. Radyo ve buzdolabı, gecekondularda sorgulanmasına bile gerek kalmayan oranda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir modernleşme göstergesi olarak tespit edilen diğer tüketim mallarının gecekondulardaki oranı ise şöyledir: Müzik seti %35.9; video %10; tam otomatik çamaşır makinası %11.7; telefon %50.

5. İşgücü Yapısı

Örneklemede yer alan gecekondularda (+ 12 yaş için) çalışanların oranı %67.4, çalışmayanların oranı ise %32.1 olarak tesbit edilmiştir. Ancak erkek-kadın gecekondulu arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Gecekondulu kadınların sadece %9.6'sı çalışmakta, %89.8'i çalışmamaktadır. Erkeklerde bu oran sırasıyla %67.4 ve %32.1'dir.

Kent içi hareketlilik açısından kentte iş değiştirme durumu ise erkeklerde yüksek bir oran olarak bulunmuştur. Erkek çalışanların %39.4'ü işini değiştirirken, %60.4'ü değiştirmemiştir.

Kente yeni gelenlerin kentsel ortamda karşılıklarına çıkan barınma sorunu dahil, en önemli sorunları iş bulabilmektir. Çalışacak bir iş edinmek, kentte bulunmanın ön koşuludur. Bu aynı zamanda kentlileşme ve kentle olumlu ilişkiler kurmak bakımından da önemlidir. Hem tarımsal alandan gelmelerinden kaynaklanan vasıfsızlık hem de genel istihdam sorunları, bu kitleleri, örgütsüz, süreksiz ve güvencesiz işler olarak tanımlanan 'marjinal işler'e yönlendirmektedir. Görüşülenlerin kente geldikleri ilk yıllarda niteliksiz olarak tanımlanan alanlarda, düz işçi olarak %24 oranında; marjinal olarak tanımlanan serbest uğraşlar, seyyar satıcılık, işportacılık gibi alanlarda ise %20 oranında çalıştıkları görülmektedir. Araştırmada, erkeklerin %47.7'sinin sigortalı, %22.1'inin sigortasız işçi oldukları; %9.8'inin memur ve %15'inin de kendi işinde çalıştığı saptanmıştır. Kadınlarda ise sigortalı işçi oranı %25.7'dir.

6. Kentle Uyum ve Kentliliğe İlişkin Tutumlar

Gecekondulu nüfus, başarılı olmayı %27.8'lik bir oranla çalışkan olmaya bağlamaktadır. Eğitimin bunda en önemli etken olduğunu söyleyenler %18.4, torpili bir faktör olarak ileri sürenlerin oranı ise %17.5'tir.

Kentteki uyumlarını ve benimseme düzeylerini saptama açısından sorulan kendinizi başarılı buluyor musunuz? sorusuna %68.2 oranında başarılıyım yanıtı alınmıştır. Kendilerini kentte başarısız bulanların oranı %31.8'dir. Yine aynı bağlamda kendini kentli görmeye ilişkin sorulara da gecekonduluların %71.4'ü evet, %8.5'i kısmen ve %19.2'si hayır cevabını vermiştir.

Araştırma örneklemine göre gecekonducularla yapılan görüşmelerde kentle uyum ve kentteki başarı durumları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kente yeni gelenlerin hızla kentsel değerleri benimsedikleri ve 'kentlileşme' sürecinde önemli aşamalar kaydettikleri gözlenmektedir. Yeni gelenlerin kentin 'kentli' kesimleri ile anlamlı bir şekilde farklılaşmış oldukları saptanmış olmakla birlikte geldikleri kırsal topluluğun geleneksel değerlerinden önemli ölçüde koptukları da gözlenmiştir.

Kentle uyumlu ilişkilerin kurulmakta olduğunu göstermesi bakımından bu sonuçlar, kentleşme sürecinde oluşan gecekondu kültürünün, kır-kent etkileşiminde ortaya çıkan sürtüşmeleri ve uyumsuzlukları azaltan ve bütünleşmeyi kolaylaştıran kurum ve mekanizmalar taşıdığını ve sürekli yenilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

BİREYLERARASI İLİŞKİLER ve CİNSİYET ROLLERİ

Gecekondu ailelerinde bireylerarası ilişkilerin incelenip tartışıldığı bu bölümde öncelikle bu ilişkilerin anlaşılmasında yardımcı olacağı düşünülen aile yaşantısına ilişkin betimleyici bazı değişkenlere bakılmıştır. Eviçi davranış kalıpları, tüketim alan ve türleri gibi konularda bireylerin tutum ve davranışlarını gösteren bağımlı değişkenler coğrafi bölge, kentte kalış süresi, mezhep, aile reisi ve eşinin eğitimi, kadının çalışması bağımsız değişkenlerine göre değerlendirilerek incelenen bağımsız değişken grupları arasında istatistik olarak anlamlı bulunan farkların olduğu haller yazıda işaret edilerek yorumlanmıştır. İstatistiksel anlamda farklılık olup olmadığı, TUKEY HsD testi ile belirlenmiştir. İstatistiksel anlamda farklılık gruplar arasında $\alpha=0.005$ düzeyinde farklı sonuca işaret etmektedir. Bu bölümde ayrıca, aile içi işbölümü, rol ve yetke dağılımına ilişkin bazı bulgular da sunulmuş; bireylerarası ilişkiler cinsiyet rolleri temelinde ve kadının aile, içindeki rol ve statüsünü sorgulama yönünde tutum ve davranışlar düzeyinde ayrı ayrı tartışılmıştır.

1. Aile Ortamı

'Yemek yeme davranışları' ile 'sofra düzeni'ne ilişkin araştırma bulgularına göre gecekondu ailelerinde büyük oranda yer sofrasında (%61.6) yemek yenilmekte. Ortadaki tek kaptan yemek yeme davranışı ise gecekondu ailelerinin önemli sayılabilecek bir bölümünde devam etmektedir. Bu davranışları kırsal nitelikli olarak yorumlamak doğaldır. (Sofrasında kişilere ait ayrı tabaklar bulunanların oranı %29.6'dır). Öte yandan gündelik yaşamda cinsiyete dayalı ayrımın bir göstergesi olacağı düşünülebilen kadın ve erkeğin birlikte yemek yemeleri çok yüksek oranda (%96.6) bulunmuştur.

Burada incelenen ev içi davranış kalıpları açısından bakıldığında, gecekondu ailelerinde ev içi yaşamın oldukça yaygın bir biçimde geleneksel-kırsal davranışı içerdiğini, ancak aileler arasında özellikle coğrafi bölge, mezhep ve eğitime dayalı önemli farkların olduğunu, kentte kalış süresinin ise aile ortamını tanımlamada beklenenden daha az etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bulgular büyük kentlerin toplumsal ve kültürel etkilerinin gecekondu ailesinin yaşam biçiminin değişmesinde ve ev içi yaşantısının 'modern' nitelikler kazanmasında görece güçsüz olduğuna işaret etmekte, 'kent kültürü' diye tanımlanabilecek olgunun bu tür boyutlarının gecekondu ailesinin yapısına sızmakta zorlandığını göstermektedir. Bu yorumu destekleyen bir başka olgu ise bir çok alanda modernleşmenin kentte kalış süresinden daha fazla gelinen kökenle ilgili olduğu gerçeğidir.

2. Bireylerarası İlişkiler

Ataerkil aile yapılarında bireylerin aile içindeki konumları ve birbirleri ile ilişkileri yaş ve cinsiyet ekseninde oluşan hiyerarşi içinde belirlenir. Dolayısıyla bireylerin cinsiyet rollerine ilişkin beklenti, tutum ve davranışları bu tür yapıların anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. 'Modernleşme' olarak tanımlanan toplumsal değişimin ise bir yandan ailede yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşilerin belirginliğini kaybetmesi; cinsiyete dayalı tanımların esnekleşip bireylerarası rol dağılımının daha yumuşak kurallara bağlanması gibi dönüşümleri içerirken, diğer yanda da zaman zaman kadınların yeni yapılarda daha az etkin konumlara gelmeleri, daha 'özel alan'la sınırlandırılmış tutum ve davranışlar geliştirmeleri ve statülerinin düşmesi gibi çelişkili sonuçlar ortaya çıkardığı bilinmektedir (Kandiyoti, 1974, 1988).

Bu anlamda ailede erkek rolüne ilişkin olarak, araştırma kapsamında yeralan deneklerden elde edilen bulgular şöyle özetlenebilir: Erkeğin en önemli görevinin 'ailenin geçimini sağlamak' olduğu; erkeklerce %93.3, kadınlarca %89.4 ve ortalama %89.9 olarak belirtilmiştir. Genelde erkeğin aile içi iş bölümünü ve ailedeki kız ve kadınları denetleme işlevleri deneklerce en az önem atfedilen erkek görevi olarak saptanmıştır. Ancak yine de bu görevleri erkekler kadınlara göre iki kat daha fazla önemsemektedirler.

Kadın rolüne ilişkin beklenti ve tutumlar konusundaki bulgular ise şöyledir: Kadının en önemli görevinin 'ev işleri yapmak' olduğunu belirten erkekler %86.7, kadınlar %76.7 ve gençler ise %61.5 olarak saptanmıştır. Daha belirgin olarak da gecekondulular arasında kadının temel

işlevinin ev içine, diğer bir deyişle özel alana yönelik görev ve sorumluluklarla tanımlandığı görülmektedir. Araştırma sonuçları gecekondu kadınların cinsiyete dayalı temel sınırları zorlamamak koşulu ile kadın ve erkek rollerine gecekondu erkeklerden daha az yargılı yaklaştıkları ancak temelde cinsiyet rollerine çok aykırı beklenti ve tutumları benimsemek açısından erkeklerden farklı olmadıklarını sergilemektedir.

Bu bulgulara dayanarak, gecekondu ailelerinde bireylerarası işbölümüne yansıyan davranışlarda cinsiyete dayalı kalıpların kişilerin beklenti ve tutumlarında olduğundan daha az etkili olduğunu; gündelik davranışlarda daha esnek, daha az cinsiyete bağımlı, daha 'modern' sayılabilecek özelliklerin görülebildiğini söylemek mümkündür.

Gecekondu ailesinde yetke dağılımı da karar verme açısından eşlerin birbirlerini etkilemeleri ve aile reisinin eş ve çocuklara ait maddi kaynaklar üzerindeki tasarruf gücü açısından değerlendirilmiş, elde edilen bulgularda gecekondu deneklerin büyük bölümünün (%65.4) bütün konularda eşinin fikrini aldığı saptanmıştır.

GELENEKSEL VE MODERN DAYANIŞMA

1. Kente Göç ve Sonuçları

Kente geliş sebebi, araştırmada kadınlar ve erkekler arasında en yüksek oranda farklılık gösteren bulgulardan biri olmuştur. İş bulmak, kente göç eden erkeklerde %73 ile en yüksek oranı oluştururken, bu soruya kadın deneklerin cevabı ise %49'dur. Kadınların içinde %20 oranında denek ise soruyu, 'eş durumundan' diye yanıtlamıştır. Erkeklerde ise böyle bir seçenek hiç yer almamıştır.

Akraba ve hemşehri dayanışmasını açıklayabilmek yönünden önem taşıyan veriler de farklı alanlarda sorulmuştur. Araştırmanın yapıldığı dönemde deneklerin %62.5'inin ev sahibi, %19'unun eşi ya da bir yakınına ait evde, %24.1'inin ise kirada oturduğu gecekondu ailelerinde; kente gelenlerin, kente ilk geldiklerinde ev bulmalarında kendi imkanlarına dayananların oranı %54.9, akrabalarından yardım alanların oranı ise %34.1'dir. Gecekondu ailelerinin ev yaparken kendi imkanlarına dayanmalarında bu oran daha da yükselmekte (%59.1), akraba ve yakınların yardımı ise düşmektedir (%30).

İş bulmada ya da iş kurmada ise yine şehre ilk gelişt, gecekondu ailelerinin büyük ölçüde kendi imkanları ile iş buldukları görülmektedir (%63.3). Akraba ve hemşehrilerden alınan destek ise %24.9 olarak tesbit edilmiştir.

Gecekonduluların evlenmelerinde ise akraba yardımı önemli bir role sahiptir. Kendi imkanları ile evlenenlerin oranı %45.9 iken akrabalarından yardım alanların oranı %52 olarak belirlenmiştir. Evlilik, gelenekselliğin sürdürülmesinde başlıbaşına bir kurum olarak kullanılmaktadır.

Gecekonduluların borç bulmada en yüksek oranda (%41) akrabalarından destek aldıkları, yani gayri resmi borç kullanımının özellikle kente ilk gelişte çok yoğun ve doğal bir yol olarak belirdiği görülmektedir.

2. Akrabalık ve Dayanışma

İç evliliğin bölgeler arasında çok farklılaştığı görülmektedir. Kadın ve erkek anketlerinin ortalamasında %92.5 oranında 'yakın ya da uzak akraba evliliği' kurulduğu görülmektedir. Batı Anadolu'da akraba evliliği olmayan evlilik oranı %89 iken Doğu ve Güneydoğu'da sadece %57.3'tür. Ancak bu durum bir şeyi daha göstermektedir: Akraba evliliğinin Doğu ve Güneydoğu'da çok yüksek olması ve bununla birlikte gelişen yüksek göç oranı, kentlerdeki iç evlilik oranını yanıltıcı bir biçimde yükseltmektedir. Bu durumun göçün azalması ile değişmesi beklenebilir. Zaten çocuklara ilişkin evlilik tercihlerinde anne babaların akraba evliliğini tercih etme oranının %6 civarı gibi çok düşük bir oranda çıkması da bunun bir göstergesidir.

Belirli bir bölgeye köyden şehire gelerek yerleşen nüfusun akraba ve hemşehrileriyle aynı mekanları paylaşması olarak tanımlanan 'akraba kümelenmesi', gecekondu araştırmalarının hemen bütününde görülen bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam hane reislerinin %68.3'ü oturduğu mahallede akrabasının olduğunu söylemektedir. Zaten 1991 DPT araştırması da hemşehri yoğunlaşmasını Ankara'da %75.8, İstanbul'da %73.4 ve İzmir'de %62.1 olarak tesbit etmiştir.

3. Komşuluk ve Dayanışma

Köyden kente göç edenlerde akrabalar arası dayanışma önemli bir unsurdur. Özellikle aynı semtte oturma ile akrabalığın yeniden pekiştiği gözlenmektedir. Bu yeni tür komşu-akraba dayanışması, aynı zamanda yeni bir sosyo-ekonomik benzeşmeyi beraberinde getirmektedir. Yani akraba-komşu dayanışması, sosyal statüde de büyük bir benzerliğe yol açmaktadır.

Mahalle içi ilişkilerde de hem kadınlarda hem de erkeklerde gecekondu-ların kendilerine en yakın hissettikleri, komşuları ve akrabalarıdır. Ancak yine araştırma bulguları göstermektedir ki, mahalledeki akrabalık oranının yüksek oluşuna ve yoğun komşuluk ilişkilerine rağmen,

mahallede yardımlaşarak yapılan işlerin oranı çok düşüktür (%19.6) ve bunlar nisbeten önemsiz işlerdir. Mahalledeki komşuluk ilişkileri açısından bulgular ise çok yüksek oranda uyumluluğu göstermektedir. Gecekondu yetişkin erkekler içinde mahallelerinde anlaşımadıkları komşu olmadığını söyleyenlerin oranı %88.9, yetişkin kadınlarda %80.1, gençlerde ise %81.2'dir.

4. Özel Dayanışma Alanları

Gecekondu kitlenin çeşitli durumlarda komşuları ve diğer çevreleri ile nasıl bir dayanışma içinde buldukları da önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir. Örneğin para sıkıntıları olduğunda aileleri dışında ilk nereye başvurduklarına ilişkin sorulara en yüksek oranlarda genç erkekler %47.7 ile genç kızlar ise %33.0 ile arkadaşlarına başvurduklarını söylerken, yetişkinlerde bu durum akrabalara yönelmektedir. Erkeklerin %40.6'sı, kadınların ise %42.8'i akrabalarına başvurduklarını belirtmişlerdir.

Yakın bir akrabanız ile yabancı birinin kavgasında kimi tutarsınız şeklinde formüle edilen ve geleneksel dayanışma unsurlarının kentsel alanlarda ne ölçüde sürdüğünü tesbit etmeye yönelik sorunun bulguları, büyük oranda daha 'modern' bir anlayışı sergilemektedir. Böyle bir durum olduğunda erkeklerin %68.3'ü, kadınların ise %54.2'si 'haklı olanı tutarım' cevabını vermiştir. Akrabaların yanında olma ise kadınlarda %31.1 gibi oldukça yüksek bir oranda ifade edilirken, bu oran erkeklerde çarpıcı bir biçimde düşük olup %18.9'dur.

5. Modern Örgütler ve Dayanışma

Modernleşme perspektifi çerçevesinde olaya yaklaşıldığında, bireyin üzerindeki cemaat baskısının kalkması veya cemaatleşme eğiliminin azalması durumunda bireyin kendine gönüllü dayanışma odakları yaratacağı beklenmektedir. Bu şekilde yeni birliktelikler oluşturacak olan birey, cemaat yapısından farklı olarak bireyliğini koruyabilecektir. Çünkü bu yapılar bireyin parçalanmışlığını korur ve birey üzerinde bütünsel, bir kontrol sağlanmasına mani olur. Bu çalışmada da cemaatleşme oranına paralel olarak ve fakat ters yönde gecekondu arasında modern örgütlere üyelik oranının son derece düşük olduğu bunun büyük bir bölümünde nisbeten zorunlu (sendika, mesleki dernekler gibi) örgütler olduğu saptanmıştır. Bu oran yetişkin erkeklerde %28.1, kadınlarda %3.9; genç erkeklerde %10.9, kızlarda %4.3'dür. Üye olunan kuruluşlar içinde en yüksek olanı sendikalar (%36.1). Daha sonra %21.9 ile siyasi parti üyeliği, %15.6 ile mesleki dernekler gelmektedir. Siyasal partiler ya da

diğer sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşlar geleneksellik içinde yoğrularak dayanışmanın bir aracı haline gelebilmektedir.

Gecekonduuların sosyal güvenlikleri ile ilgili bulgularda çok çarpıcı bir biçimde erkeklerin kadın ve gençlere göre yüksek bir sosyal güvencede oldukları görülmektedir. Bölgeler arasında çok büyük farklılara rağmen erkeklerin %74.5'i bir sosyal güvenlik kuruluşu kapsamındadır. Kadın ve gençlerin ise birbirine çok yakın biçimde %30 oranında böyle bir güvenceleri bulunmaktadır. Erkeklerin %16.8'i Bağkur, %62.1'i SSK ve %18.3'ü Emekli Sandığı üyesidir. Başka bir ifade ile gecekonduuların bağlı oldukları sosyal güvenlik kuruluşlarının tamamına yakını devlet destekli kuruluşlardır.

6. Değişim

Bu bölümde, gecekonduuların kentte kalış sürelerinin; yaşam biçimlerine, geleneksel ve modern dayanışma biçimi, rol davranışları gibi alanlarda ne tür bir tutum ve davranış değişikliğine yol açtığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Yani mekan olarak kentte kalış, kentsel değerlerin edinilmesinde ne ölçüde etkili olmuştur?

Araştırma bulgularına göre semtte akraba kümelenmesi konusunda yıllar içinde anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Akraba evliliğinin kentte kalış süresinden çok fazla etkilenmediği saptanmıştır. Çocukların evlenme tercihleri ile ilgili olarak kadınların tutumlarında "kendi kararlarına bırakma" eğilimi açısından yıllar içinde olumlu bir gelişme gözlenirken, erkeklerde bu konuda da değişiklik yoktur. Akralarla ilişkilerde de kentte kalış süresinin artışıyla daha yüksek bir oranda görüşme sıklığı ve bu anlamda da dayanışma unsurları görülmektedir. Kent içinde akrabalığın yaptırımları değişse bile ilişki sıklığının değişmemesinin bir göstergesi olan bu durum, nesiller arasındaki -beklentinin aksine- tutum değişikliğinin olmamasıyla da desteklenmektedir.

Gittikçe İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvuranlarda daha çok artışa; haksızlıklarla karşılaşıldığında daha çok resmi kurumlara başvurmaya; daha az kayıtsız kalmaya; daha çok partili dayanışmasını algılamaya; daha çok örgütlerde yer almaya ve kavga sırasında daha az kendi akrabasını tutmaya, daha çok haklı olanı tutmaya yönelik bir tavır değişikliğine ilişkin bulgular elde edilmiştir. Bütün bunlar gecekonduularda süreye paralel olarak daha çok kamuya açılmanın ipuçları olarak değerlendirilebilir.

Geleneksel ve Modern Dayanışma konusundaki bu bulgular, ailece göç etme sonucunda dayanışmayı arttırdığını, göçmenlerin şehirde hızla yabancılaşmasını engellediğini de ortaya koymaktadır. Özellikle mali şartlar ve yaşam koşullarında -bazen kırdakinden çok daha fazla- yoğun

bir dayanışma sergilenmektedir. Yine akraba dayanışması; iç evlilik ve mahalle kümelenmesinin de büyük katkısı ile değişik bir formda da olsa artarak sürmektedir. Üstelik bu durum kente bütünleşmenin önünde güçlü bir engel olarak kendini hissettirmektedir. Ancak, çıkan sonuçlar gecekonducuların akrabalık kadar komşuluğu da bir dayanışma ağı olarak gördüğünü ve kurumsallaştırdığını ortaya koymaktadır.

Bireyleşememe, cemaat yapısını aşamama gibi sebeplerle gecekondu nüfusun kente bütünleşme eğilimi yüksektir. Örgütlenmiş toplumun bir parçası olma eğilimi ise düşüktür. Bunda modern örgütlerin bireyi sarmaması, ihtiyaçlara cevap verememesi ve fonksiyonel olamamasının da payı bulunmaktadır.

SONUÇ

Gerekçesi, Türkiye'deki gecekondu ailelerinin toplumsal yapı içindeki yerini ve işlevini saptamak; bu işlevlerin ekonomik toplumsal dönüşümlere bağlı olarak nasıl değiştiğini ortaya koymak ve sonuçta aile kurumunun niteliklerinde, işlevlerinde, aile içi ilişkilerinde ve ailenin çağdaş toplumsal örgütlerle olan ilişkilerinde ne tür gelişmeler olduğunu sosyolojik açıdan araştırmak olan "Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü" başlıklı bu araştırmada, özgün bir gecekondu ailesi profilini ortaya koymak açısından çok önemli bulgular elde edilmiştir. Bütün Türkiye gecekonducularını kapsayan ve 79 merkezdeki toplam 1.585.455 gecekonduyu temsil eden bir örneklem çerçevesinde yapılan bu araştırmanın bulgularından hareketle elde edilen sonuçlar üç başlık altında toplanabilir:

1. Gecekondu ailesi kentli bir nüfus kesimidir.
2. Kentli olmakla birlikte, kentte özgün bir konumları bulunmaktadır.
3. Kentli ve özgün gecekondu nüfus kentin bir alt kültürüdür.

Birçok yeniliğe açık olmasına rağmen radikal bir nitelik değişimi yakın bir gelecekte beklenmemektedir.

Yukarıdaki bulguların ayrıntılarına inildiğinde, şunlar söylenebilir:

1. Gecekondu Nüfusu Kentli Bir Nüfus Kesimidir.

Yapılan araştırmada, gecekondu nüfus hem kendini kentli görerak hem kente bütünleşmeye çalışarak, hem de kıra dönmeyi istemeyerek kentli olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

- Gecekondu nüfus, ekonomik açıdan kente bütünleşmiştir.

- Kentte yaşayanların kırla ilişkileri büyük ölçüde sona ermiştir. Gecekonducuların %62.6'sı köyle ilişkilerinin olmadığını belirtmiştir.
- Kentliliklerini vurgulayan en önemli bulgulardan biri de köye dönmelerine ilişkin tutumlarıdır. Gecekonducuların çok büyük bölümü (%77.1) köye dönmek istemediklerini belirtmişlerdir.
- Gecekondu kitle kentte yaşamının ötesinde, bir değer olarak da kendini kentli görmektedir (%65).
- Kente uyumlarını vurgulayan bir bulgu olarak, gecekondu nüfus kendini kentte başarılı görmektedir (%65).

2. Gecekondu Nüfus Kentli Olmakla Birlikte Özgündür.

Gecekondu nüfusun kente dönük ve özünde kentli olduğu kabul edilmekle birlikte onların kentte özgün bir konumları olduğu da gözlenmektedir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Gecekondu kitlenin kırla ilişkisi düşük olmakla birlikte, yine de kent merkezindeki nüfusa oranla daha yüksek bir kır bağlantısı bulunmaktadır.
- Gecekondu nüfusun sınıfsal konumu da farklı ve büyük ölçüde türdeştir. Büyük çoğunluk kentin alt gelir gruplarından oluşmaktadır. Yaşadıkları mekanların maddi koşulları yeterince iyi değildir. Eğitim seviyeleri düşüktür. En büyük harcama kalemleri, ki bu yoksulluğun bir göstergesidir, yiyecek için yaptıkları harcamalardır.
- Gecekondu nüfusu 'özgün' yapan en önemli unsurlardan birisi ise kentte yeni bir cemaat yaşamlarıdır. Hem mesafe olarak yakınlıkları hem mali olanaklarının kısıtlılığı ve bu konudaki türdeşlikleri, bu cemaat özelliğini artırıcı etkide bulunmaktadır.

Özetle, gecekondu nüfusun kentli ve kente dönük olduğu; ancak kır kökenleri, kent bütünleşme biçimleri, kent içinde kümelenmeleri ve iş gücü piyasasındaki yerleri açısından hem bir alt kültür oluşturmakta hem de özgün bir sınıfsal konum sergilenmektedirler. Bu alt kültür, bir kısım kendilerine özgü, bir kısmı ise toplumun diğer kesimleriyle paylaşılan unsurları içeren aile, akrabalık, komşuluk ve modern örgütler ile dayanışma mekanizmaları oluşturmaktadır.

3. Kentli ve Özgün Gecekondu Nüfus Kentin Bir Alt Kültürüdür.

Gecekonducular kente dönük yaşamları ve dayanışmacı yönleri ile kentle bütünleşmiş yeni ve açık bir yapıyı yansıtmaktadır.

Çok yüksek oranda ve hızlı göç olayı karşısında gecekondu 'kendiliğinden bir çözüm' olarak ortaya çıkmışlardır. Kırdan tümüyle kırsal, geleneksel unsurlarla gelen yüzbinlerle; kentsel yaşamın ikincil ilişkilerini ön planda tutan ve kurumsal ilişkileri toplumsal yaşama egemen kılmayı hedefleyen kentsel nüfus arasındaki çatışmalar bu yolla büyük ölçüde azalmaktadır. Bu durum, geleneksel dayanışmanın kentsel alanda ve yeni bir form ile yeniden üretildiği gecekonduların toplumsal işlevlerini daha da önemli bir hale getirmektedir. En azından orta vadede, bu dayanışma örgüsünün hızla dağılması, ortadan kalkması beklenmemeli, hatta sağlıklı bir kentleşmeye katkıda bulunduğu hesap edilmelidir.

Gecekondu ailesi temel bir dayanışma birimidir. Gecekonduya özgün kültür, farklılıkları da içeren bir ortak kültür olarak kendini göstermekte ve bu kültür hem ortaklık bazında tek ve homojen hem de farklılık bazında plüralist ve heterojendir. Bu anlamda kent, bir yalnızlaşma ve akrabalardan kopma ortamı değildir. İç dayanışma mekanizmaları değişse bile, komşuluk ve iş alanı değişmesi gibi nedenlerle bu ilişkiler sürekliliğini korumaktadır. Çok kısa bir süre sonra kırla bağlantıları azaldığı halde, gecekondu nüfusun kentte yeni mekanlar ve yeni ilişkilerle beraber yabancılaşma tehlikesinden uzak olduğu, tam tersine bu nüfusun bir dayanışma ağı ile çevrili olarak yaşadığı görülmektedir.

Bu anlamda gecekonduya ilişkin yapılacak uygulamalarda; geleneksel dayanışma örgütlerine özel olarak destek vermenin gerekmediği; zaten gecekondu ailelerinde bir dayanışma grubu olarak çözülme görülmediği; yeni değerlerin kazandırılmasında eğitimin ve özellikle yörelerde oluşturulacak 'toplum merkezleri' gibi kurumlar aracılığı ile hedef kitle olarak kadınlara yönelmenin yararlı olabileceği düşünülmektedir. Akrabalık dayanışması yönlendirilerek geleneğe dayalı bir dayanışma türünden modern topluma daha fazla entegre olmaya yönlendirmenin destekleneceği bir anlayışın egemen kılınabileceği; modern örgütlere katılımın desteklenmesinin bireyleşme, otonom hareket ve kamusal davranışların geliştirilmesi ve demokratik değerlerin ve kültürün yerleştirilmesi bakımından bunun önemli olabileceği; komşuluk alanlarının küçültülerek, sıca ve yüzyüze ilişkilerin özünü koruyacak boyuta indirgemenin ve ortak sorunların tartışılacağı mekanların yaratılması, mahallelilik bilincinin oluşturulmasında ve gündelik dayanışma beklentisinin ortak amaçlara yönlendirme aracı olarak kullanılmasında, yararlı olacağı söylenebilir.

Gecekondu nüfusun oluşturduğu alt kültür, modernleşme yaklaşımının bir kültürden diğerine geçiş beklentisini karşılamamaktadır. Bir yanda kent yaşamı ile bir çok açıdan bütünleşmiş bir nüfus sözkonusu iken, öte yandan geleneksel dayanışma türleri bütün yoğunluğu ile ya-

şanmaktadır. Bu durumun evrensel kültürle de ilişkisi kurulabilir. Modernizm sonrası toplum, toplumsal denetim mekanizması düşük olan, yüzyüze sıcak ilişkilerin geliştiği bir toplumdur. Bu çerçevede modern örgütlere geçmek için modern dayanışmayı zorlamak yerine, bireyi çağdaş değerlerle bezeyip, geleneksel dayanışma ağlarını hem koruyup hem de dönüştürerek eşitlikçi, katılımcı ve özgür yapıların oluşmasına olanak sağlamak gerekir.

Kentle bütünleşmesi anlamında 'kentli', geleneksel dayanışma unsurlarını yeniden üreterek, farklı bir alt kültür ve sınıfsal yapı sergileyerek 'özgün' bir görünüm taşıyan gecekondu ailelerinde çağdaş organizasyonlara dönüşüm için şu cümle geçerliliğini şimdi olduğu gibi ileride de sürdürecektir: Değişim kaçınılmaz ve büyük oranda dengelidir. Gecekondu ailelerindeki bu değişimin, söylemden daha fazla olması ileriye yönelik olumlu beklentileri gündeme getirmektedir.

SUMMARY

The first aim of this study titled as "The Transformation of Traditional Solidarity Among Families in Gecekondu into Contemporary Organizations", is to define the place and functions of gecekondu families in Turkey's social structure. The second aim is to bring out how these functions changed as a result of social and economic transformation. The third aim is to highlight what kind of developments have emerged in the functions and qualifications of the institution of family and what has changed in the relationships with contemporary organizations of gecekondu families. Depending on the data obtained from the field survey conducted on total 1.585.455 gecekondu ailesi in 79 centers, that is, covering all gecekondu of Turkey, the following three results can be put forward:

1. Gecekondu families are parts of urban population.
2. Though they are urban, they have distinctive characteristics.
3. Urbanized gecekondu population constitutes a subculture of the city.

Those three results can be enlarged in that way:

1. Gecekondu families are parts of urbanized population:

-In terms of economic relations, gecekondu population have unified with the city.
-To a great extent, the relationships with rural area of the people living in the city have come to an end.

-A significant portion of gecekondu population (77.1%) does not want to return to rural area.

-Beyond living in the city, as a value, gecekondu population perceives themselves as urban population.

2. Though they are urban, they have distinctive characteristics:

- Despite the relationship with rural area of gecekondu population is low, they have higher rate than urban population has.

- The class status of gecekondu population is also different and, to a great extent, homogenous in itself.

- They have less social distance with each other in comparison to the other urban population.

3. Urbanized gecekondu population constitutes a subculture of the city. On the one hand, gecekondu population shares similar values with urban population. On the other hand, they have distinct values such as close and informal relationships with each other as an example of traditional solidarity which they do not share with urban population. In this sense, they form a subculture of the city.

KAYNAKÇA

1-Kitaplar

- AKŞİT, Bahattin (1985) **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- ÇELEBİ, Nilgün (1990) **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**, Ankara: Sebat Ofset.
- GÖKÇE, Birsen (1976) **Gecekondu Gençliği**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C-15.
- HEPER, Metin (1978) **Gecekondu Policy in Turkey**, İstanbul: Boğaziçi Publication.
- KELEŞ, Ruşen (1978) **100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- KIRAY, Mübeccel (1972) **Örgütlenemeyen Kent**, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- KONGAR, Emre (1978) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul: Can Yayınevi.
- LENDER, Daniel (1964) **The Passing of Traditional Society**, Newyork: The Free Pres of Glenceo.
- ÖNCÜ; Ayşe (1976) **Örgüt Sosyolojisi**, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, G-7.
- ÖZEN, Sevinç (1991) **Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler: Soma Örneği**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- SAYIN, Önal (1990) **Aile Sosyolojisi**, İzmir: Ege Üniv., Edebiyat Fak. Yayını, No: 57.
- ŞENYAPILI, Tansı (1978) **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, Ankara: ODTÜ Yayını
- TATLIDİL, Ercan (1989) **Kentleşme ve Gecekondu**, İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayını.
- TEKELİ, İlhan (1977) **Bağımlı Kentleşme**; Ankara: Mimarlar Odası Yayınları, Nüve Matbaası.
- TİMUR, Serim (1972) **Türkiye'de Aile Yapısı**, Ankara: Hacettepe Üniv. Yayını.

YASA, İbrahim (1966) **Ankara'da Gecekondu Aileleri**, Ankara: S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Gn. Md. Yay.

2-Makaleler

GÖKÇE, Birsen (1976) "Aile ve Aile Tipleri Üzerinde Bir İnceleme", **H.Ü.Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Ankara: Cilt 8, No: 1-2.
(1990) "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma", **Hacettepe Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2.

GÜNEŞ-AYATA, Ayşe, (1991) "Gecekondularda Kimlik Sorunu ve Dayanışma Örüntüleri", **Toplum ve Bilim**, Güz, Sayı: 52.

KANDİYOTİ, Deniz (1984) "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", **Türkiye'de Ailelerin Değişimi**, Türköz Erder (der.) Ankara: Türk Sosyal Bilim Der. Yayını, May Matbaası.

(1974) "Some Social-Pyschological Dimensions of Social Change in Turkish Village" **The British Journal of Sociology**, 25-1, 47-62.

(1988) "Bargaining with Patriarchy", **Gender and Society**, 23, 274-290.

KIRAY, Mübeccel (1982) "Gecekondu", **Toplumbilim Yazıları**, Ankara: G.Ü. Toplum Bilim Araştırma Merkezi Yay.